

ВЕСЕЛА

ОРФОГРАФІЯ

ВЧИТЕЛЯМ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ, ВИХОВАТЕЛЯМ ГРУП
ПРОДОВЖЕНОГО ДНЯ, БАТЬКАМ

Кондратенко Л.О.

Весела орфографія

■ Методичний посібник для вчителів
початкових класів

За редакцією Гончаренко С.А.

Тернопіль
«Мальва-ОСО»

2007

ББК 74.261.4Укр12

К-64

Рецензенти: *Андрієвська В.В.*, кандидат психологічних наук;
Прищеп О.Ю., кандидат педагогічних наук.

*Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту психології
ім. Г.С. Костюка АПН України*

(Протокол № 10 від 21.10. 2004 р.)

Л.О. Кондратенко

К 64 Весела орфографія: методичний посібник для вчителів
початкових класів /За редакцією Гончаренко С.А.
– Тернопіль: Мальва-ОСО», 2007.– 124 с.
ISBN 966-7754-90-1

Мета пропонованого посібника – допомогти вчителям початкових класів побудувати уроки орфографії так, щоб вони проходили весело, цікаво, щоб, засвоюючи найскладніші теми в процесі гри, діти не помічали інтелектуального напруження.

Призначений для вчителів початкових класів, вихователів груп продовженого дня, батьків.

ББК 74.261.4Укр12

ISBN 966-7754-90-1

© Кондратенко Л.О., 2007

© Мальва-ОСО, 2007

СЛОВО ДО ЧИТАЧІВ

Посібник «Весела орфографія», який Ви тримаєте в руках, призначений для вчителів, що бажають допомогти своїм учням з меншими витратами сил і часу оволодіти орфографією, щоденно переконуючись у тому, що правопис – це зовсім вже не така нудна і важка наука, як це здавалось напочатку. Не зайвою буде така книга і в бібліотеці дбайливих батьків, вихователів груп продовженого дня та й самих учнів.

Книга побудована за тим же принципом. Це викликано тим, що одні й ті ж правила орфографії вивчаються з 1-го по 4-й клас включно. У зв'язку з цим в одному параграфі книги розміщено і складніший, і легший матеріал; є також завдання підвищеної складності, які доцільно використовувати в гуртковій та індивідуальній роботі.

Оволодіння орфографією – важкий шлях. Часто він вимагає мобілізації всіх інтелектуальних можливостей дитини, а звідси – і небезпека швидкої перевтоми, падіння ефективності навчальних занять.

Даний посібник покликаний допомогти учителеві найбільш ефективно використати навчальний час, попереджуючи зниження пізнавальної активності дітей за допомогою включення в урок дидактичної гри, інтелектуальних головоломок, вправ з розважальними елементами. Зацікавленість тим, що ти робиш, не просто розважає дітей, вона активізує думку, спонукає до творчості, стимулює навчальну діяльність.

Структура посібника підпорядкована вимогам програми початкової школи. Тематично виділені чотирнадцять параграфів, в яких розглядаються основні правила правопису, з якими в тій чи іншій мірі знайомляться учні 1-4 класів. Всередині параграфи мають кілька рубрик:

Загальні поради;

Підказки на будь-який смак;

Ігри та нестандартні вправи;

Хвилинки-веселинки;

Словничок.

При складанні посібника використані чисельні друковані джерела (їх список наведено в кінці книжки), методичні знахідки вчителів експериментальних шкіл, власні матеріали автора, а також так званий «дидактичний фольклор» – ігри, схеми, вірші, які передаються вчителями один одному «в спадок» – від старших до молодших. На жаль, визначити авторство багатьох їх майже неможливо, і тому довелось залишити їх безіменними, за що автор заздалегідь приносить вибачення їх творцям.

ПРАВОПИС НЕНАГОЛОШЕНИХ ГОЛОСНИХ У КОРЕНЯХ СЛІВ

Опанування правописом ненаголошених голосних завжди було і залишається одним із найскладніших завдань навчання орфографії в школі. Це той випадок, коли навіть прекрасне знання і досконале розуміння суті правила не гарантує правильного письма. І це при тому, що саме правило, здавалось би, досить легке для засвоєння:

«У складах із ненаголошеними Е та И пишеться та сама літера, що і під наголосом: великий, величезний, бо велич; держу, бо одержано; клеkotити, бо клекіт; несу бо принесений; шепотіти, бо шепіт... У словах з постійним наголосом невиразний звук рекомендується перевіряти за словником»¹.

Здавалося б, важко придумати легше правило: чуєш сумнівний голосний звук – перевіряй його. Однак дослідження звукової будови мови показують, що «сумнівність» ненаголошених голосних ілюзорна. Більшість дорослих носіїв української мови «чують» ненаголошений голосний як «сумнівний» тільки внаслідок своєї переконаності у тому, що ненаголошений голосний має звучати неясно. Насправді ж, в багатьох позиціях ненаголошений голосний звучить так же ясно, як і наголошений, але, так би мовити, «неправильно».

Так замість ненаголошеного И може вимовлятися звук, який практично не відрізняється від ненаголошеного Е, а замість ненаголошеного Е наголошений И. Саме це розходження між мовною практикою і орфографічним правилом стає однією з причин низької ефективності при його застосуванні².

Часом діти помиляються ще й тому, що недостатньо добре вміють визначати корені слів, плутаючи споріднені і неспоріднені слова (село – посилка, дешево – дишло, земля – озимі) або перевіряючи ненаголошені голосні такими ж ненаголошеними (село – поселити, медаль – медаліст, генерал – генеральний).

Тому при роботі з цією орфограмою доцільно використовувати тренування навички правильного письма – заучування написання найпоширеніших слів, тим більше, що серед

¹ Тут і надалі, якщо немає інших посилань, правила правопису подаються за «Український правопис». (–К.: Наукова думка, 1990), уточнено згідно змін 1993 р.

² Див. зокрема: Тоцька Н.І. Фонетика української мови та її вивчення в початкових класах: К.: Рад. школа, 1976.

них достатньо і таких, правопис яких перевірити з допомогою наголосу просто неможливо. Водночас не слід повністю відмовлятися і від традиційного вивчення правила, тренування орфографічної уваги дітей, налаштованості на пошук помилково небезпечних місць.

ПІДКАЗКИ НА БУДЬ-ЯКИЙ СМАК

Щоб дізнатись, яку букву слід писати на місці ненаголошеного голосного в корені слова:

1. Правильно вимов слово. Визнач, де в ньому наголос.
2. Визнач ненаголошені голосні, які є в цьому слові.
3. Підбери до слова, що аналізується, споріднені або зміни його.
4. Визнач, в якому із споріднених слів сумнівний голосний стоїть під наголосом.
5. Вкажи перевірне слово. Поясни правопис того слова, яке перевіряється.

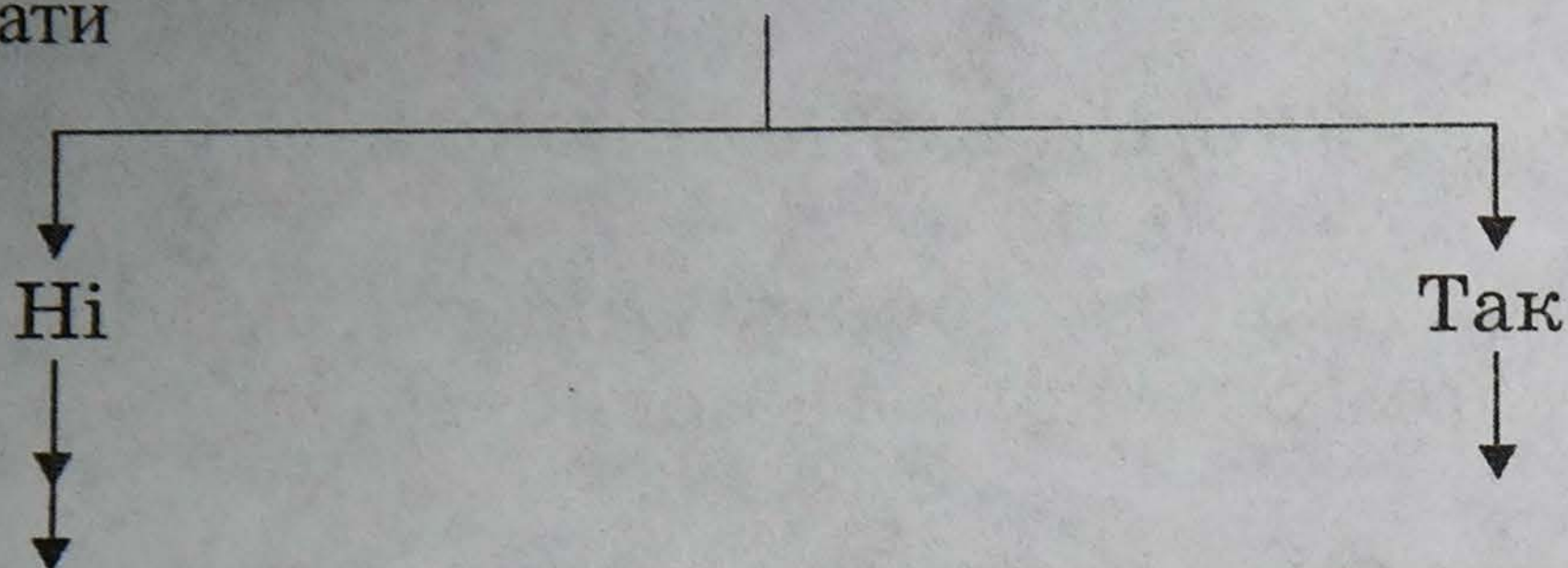
Способи перевірки правопису ненаголошених голосних

1. Зміни однину на множину (верба – верби, перлини – перли, земля – землі).
2. Зміни множину на однину (кити – кит, серпи – серп, серця – серце).
3. Додай суфікс (зима – зимонька, село – селище).
4. Добери спільнокореневе слово, що містить лише корінь (медовий – мед, крикливий – крик).
5. Зміни форму дієслова (писати – пишеш, колихати – колишеш, дописати – допишеш).
6. Заміни одну частину мови іншою, підібравши споріднене слово (тепло – теплий, темніє – темний, глибокий – глибоко, кислота – кислий).
7. Зміни слово, щоб ненаголошений звук «е» випав (січень – січня, вітер – вітру, березень – березня).
8. Якщо перевірити правопис ненаголошеного голосного у слові вищенаведеними способами не вдалося, то таке слово треба запам'ятати: левада, кишень, черговий, минулий.

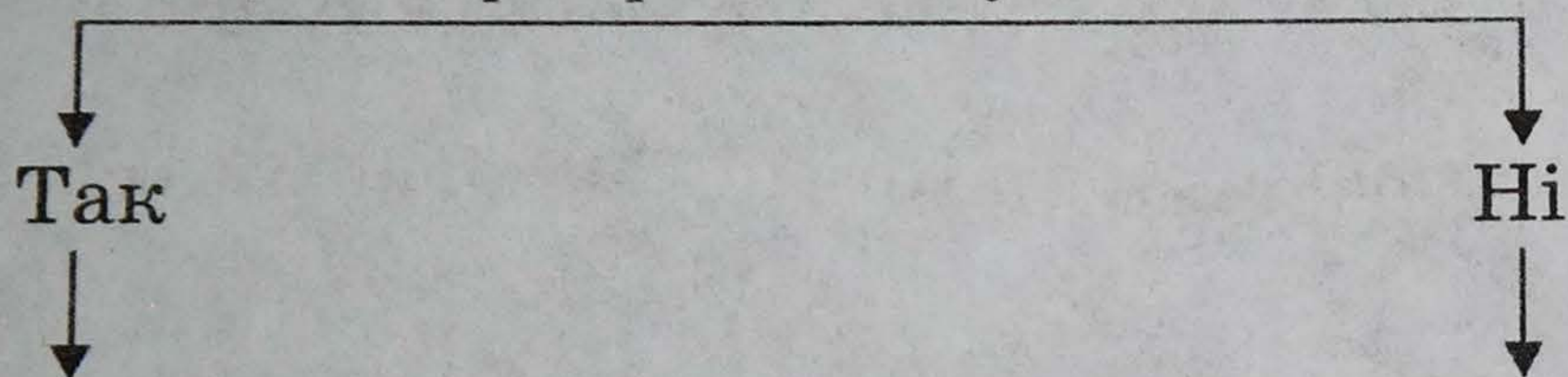
Щоб дізнатися, яку букву на позначення голосного
звука треба писати, я:

1. Визначаю, чи наголошений той голосний звук, який я хочу
записати

Пишу букву, яка відповідає
звуку, що чується.

2. Визначаю, чи перевіряється звук наголосом

Відшуковую перевіряю
слово і пишу відповідну
букву.

Перевіряю правопис
за словником.

Мнемотехніка

У кожному написаному слові
Проглянь уважно звуки голосні.
Й постав під наголос чи звір у словникові,
Як пишуться ненаголошені Е, И.
(В.Пишалко)

Діти, сумнів є у мене:
Е чи И живе в селі,
Чи зелений, чи зилений?
На землі чи на зимлі?

Сяє наголос веселий,
Ніби сонечко ясне.
В зелені, на землях, в селах,
Що під наголосом? Е!

(В.П. Тищенко)

Що писати: Е чи И?
Швидко слово ти зміни.
Став під наголос мене
І пиши: чи И, чи Е.

Казки про звуки

Жили – були в словах різні голосні звуки: наголошені та ненаголошені. Наголошені були солідними, статечними, серйозними. Звучали вони чітко, ясно. Якщо у слові «син» стояв наголошений звук И, то вже ніхто не міг сплутати і написати «сон» або «сан», або взагалі якесь-то «сн». Ні, кожен наголошений голосний звук себе поважав, до дурних жартів охочим не був, а тому й підніжки учням під час диктантів ніколи не підставляв.

А от ненаголошені звуки завжди були несерйозними пустунами: вони так звучали, що, як не прислухайся, все одно не розбереш, як вони звучать: чи то И, чи то Е, а може, й взагалі А чи У, зовсім голова обертом іде. Про це навіть віршик Н. Матвеева написала:

Випекли в печі **батон**.
Навесні розквіт **бутон**.
Молоко тече в **бідон**.
На будові є **бетон**.
Повтори за мною в тон:
Де **бутон**, а де **батон**,
Де **бідон**, а де **бетон**.

Раз, два, три, чотири, п'ять,
Ну що ж, можна починать:

Випекли в печі **бідон**.
Навесні розквіт **бетон**.

Молоко тече в **бутон**.
На будові є **батон**.
Ой не так, ой не так.
Підкажіть мені: то ж як?

Розібратися дуже важко. І якби не наголошені голосні, то й

зовсім школярі розгубилися б. А так, тільки в слові ненаголошений звук знаходять, зразу ж до наголошеного біжать: «Допоможи. Стань на місце ненаголошеного». Та от біда: не завжди ненаголошений місцем поступатися згоджується. Іноді як упреться і ані руш: «Не може у цьому слові на моєму місці наголошений стояти, не може і все». І правда — не може. Є такі слова, що як їх не змінюй, а ненаголошений, хоч плач, усе на своєму місці залишається: чемодан, чемоданчик; левада, левадонька; кишень, кишенька, кишеньковий. А в такому випадку наголошений голосний як не старається, а допомогти — не допоможе. Доводиться учням такі слова просто завчати або до словника частіше заглядати.

Н. Копиленко.

ІГРИ ТА НЕСТАНДАРТНІ ВПРАВИ

Лічилочки

Попіл, попіл, попільниця.
А де ж наша зозулиця?
Понад морем літала,
Синім оком кивала.
А ти, кива, не кивай.
А ти з города втікай.

Котилася торба,
З великого горба,
А в тій торбі
Хліб-паляниця,
З ким захочеш,
З тим поділися.

Тікав заєць через міст,
Довгі вуха, куций хвіст.
А ти далі не тікай,
Рахувати починай.
Раз, два, три — вийди ти.
(Г. Цибеняк)

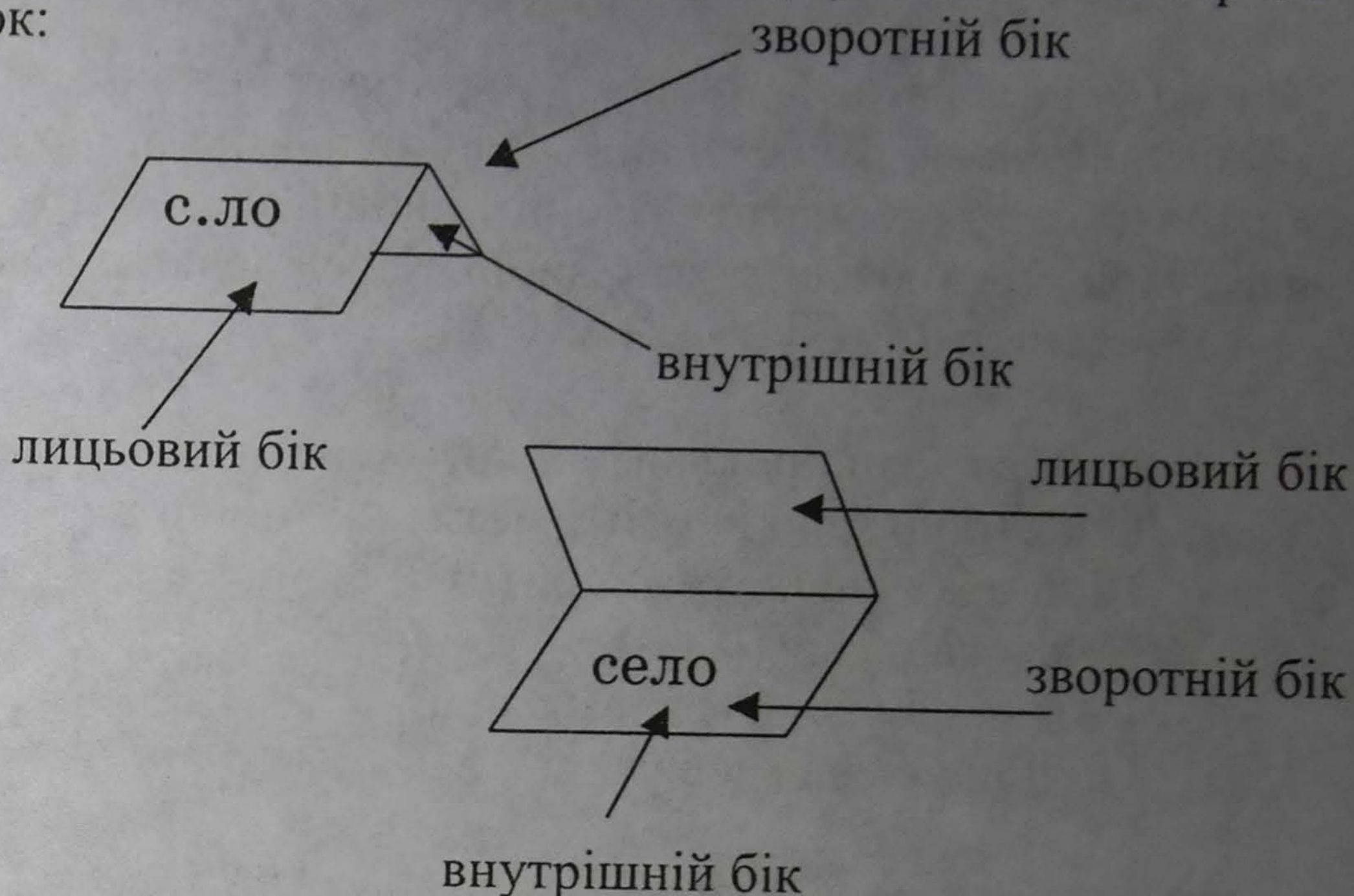
Лугом,
Бугом,
Під лозою
Йде ведмедик
За козою,
За ведмедиком —
Вовчиця,
За вовчицею —
Куниця.
А куниця
Не бариться,
Хоче перша
Подивиться,
Що тобі —
Жмуриться.

(П. Воронько)

Перевірялочки

Перевірялочки – парна гра, яка проводиться дітьми, що сидять за однією партою. На кожну парту кладеться набір із шести карток:

На лицьовому боці написане слово з пропущеною літерою, на внутрішньому – це ж слово без пропущеної літери.

Один з учасників гри тримає карточки, повернуті зворотнім (пустим) боком до партнера. Той вибирає картку, читає написане на лицьовому боці слово, повертає її назад і пояснює, яку літеру і чому потрібно вставити. Партнер, отримавши карточку, розгортає її і перевіряє відповідь. Якщо відповідь правильна, гравець отримує один бал. Потім картку вибирає інший гравець.

Близнюки

На дошці записані речення із словами-близнюками. Дітям пропонується правильно прочитати їх, а потім пояснити значення слів-близнюків.

1. Коли мандрівники підійшли під самий замок, то побачили на його брамі величезний замок.

2. «Яка прекрасна ваша музика», – сказав старий музика, прослухавши гру своїх учнів.

3. На старезній березі, що здавна росла на березі річки, сиділо сорок сорок і голосно скрекотіло.

4. Як така трава виросла – берись до коси та й коси.
5. Я не плачу, коли плачу.

Альтернатива

Слово «альтернатива» означає вибір з двох можливостей. На дошці записані слова, в яких дані по дві букви на вибір, тобто учням надається альтернатива. Вони повинні вибрати один із можливих варіантів і пояснити свій вибір. Перед початком роботи доцільно зачитати пам'ятку:

Розв'язуючи приклад, ти, друже, не спіши.
Спочатку гарно думай, а потім вже пиши.
Щоб помилки хитрі, спритні
Не сховались у рядках,
Щоб всі букви в кожному слові
Опинились на місцях.

(Пам'ятка цит. за Кодлюк Я.П., Елоєвою М.В.)

Слова для вправи:

В $\frac{и}{е}$ селка,   в $\frac{и}{е}$ рхів'я,   гр $\frac{е}{и}$ бінець, в $\frac{е}{и}$ шневий,
ж $\frac{е}{и}$ ребок,   з $\frac{и}{е}$ лений,   п $\frac{и}{е}$ ньок, м $\frac{е}{и}$ жа.

Родичі – не родичі

Перед виконанням вправи учитель читає дітям віршик Василя Шаройка «Навчились».

Споріднені слова вивчали
І всі у класі помічали –
Їх добирать неважко:
Двір, дворище, дворняжка...
А вдома ввечері хвалилась
Своїй бабусі внучка:
– Я слів споріднених навчилась...
Двір, дворик, наша Жучка...

Прослухавши вірш, діти мають пояснити, у чому помилка дівчинки, а учитель – уточнити різницю між спорідненими словами, синонімами та словами, що звучать подібно, але означають зовсім різні поняття. Неспорідненими словами перевіряти правопис ненаголошених голосних не можна. У вправі дітям пропонується вибрати із запропонованих слів ті, якими можна перевірити правопис ненаголошених голосних:

с...ло – посилка, поселення;
в...ршина – верх, вирощений;
в...сло – повисло, весла;
в...сна – весни, повести;
пов...селитися – весело, висловитись;
б...чок – бик, прибічник;
з...мляк – зимувати, озимий, приземлений, земле;
п...карня – пекар, пиріг;
ч...сло – очистити, чесати, числа;
уч...нь – учинок, учений.

Завдання 2. Закінчіть рядочки вірша так, щоб зберігалася рима. Визначте наголоси. Знайдіть серед слів, що однаково пишуться, споріднені та неспоріднені.

Зіставлення не ма́рне
Та й зовсім не складне́:
Число буває па́рне,
А молоко – ... .

Як кажуть, це на лобі
Нам записати слід:
У ко́лесі є о́бід,
А за столом – ... .

І не важка наука –
Різниця ось така:
Великий біль – то му́ка,
А бо́рошно – ... .

Всі знай у мові хо́ди
І впевнено... ,
Пізнай глибини, бро́ди,
Не навмання... !

(А. Арсірій)

Будьте уважні

Перед грою учитель нагадує дітям, що, для того щоб підібрати слово для перевірки, треба добре розрізняти споріднені і неспоріднені слова. А робити це, орієнтуючись тільки на близькість за звучанням, досить небезпечно. Під час гри читатимуться пари слів дуже подібні між собою, але одні з них –

споріднені, інші – з різними коренями. Діти повинні плескати у долоні, почувши споріднену пару слів, і заперечно хитати головою, коли учитель назве слова з різними коренями.

Рукав – рукавиця;
метелик – метелиця;
ведмідь – ведмедиця;
будяк – будівля;
петля – петлиця;
грибник – грибниця;
чарівник – чарівниця;
модник – модниця;
художник – художниця;

діва – дівиця;
лев – левиця;
верблюд – верблюдиця;
вулик – вулиця;
хлібний – хлібниця;
садівник – садівниця;
біль – білявий;
гусак – гусениця;
розумник – розумниця.

Щось не так

«Щось не так» називається вірш Ю. Черних про дивних діда й бабу з маленькою онучкою, у яких усе було нібито й правильно, а насправді – зовсім неправильно.

Жили-були дід та баба,
А з ними й онучка,
Руду кішечку своєю
Вони звали Жучка.
Прозивалося Сірком
В них чорне лошатко,

Називалося Бровком
Маленьке телятко.
А іще у них жили
Пес здоровий Мурка,
Курка Васька й два козли
Сивка та Бурка.

Звичайно, дід та баба можуть називати своїх тваринок так, як їм заманеться, хай це буде й зовсім незвично, а от писати диктанти так, як хочеться, не можна. Нижче записано те, що було у зошиті Кості Невмійка. Поясніть, що він зробив неправильно, й виправте помилки.

1. Оксана звала маленького братика зі сходинок і, вказавши на дерево, сказала: «Поглянь, яке гніздечко пташечка звела».

2. «Красота влітку, – згадував Миколка, – лижеш не березі та лежиш морозиво».

3. Бабуся сиділа на ослінчику, плила шкарпетки і любила качечкою, що плела річкою.

4. «Як поїдеш на канікулах у Крем, не забудь узяти крим від загару», – радила Маринка подружці.

5. «Треба взяти хороший клен та вбити поряд з маленьким клином, а потім прив'язати до нього деревце, щоб не впало у бурю», — подумав дідусь Андрій.

Назви швидко

Гру починає вчитель. Він називає слово з ненаголошеним голосним (правопис якого можна перевірити за допомогою наголосу) в корені слова і кидає м'яч дитині. Та ловить м'яч, називає перевірне слово і сама стає ведучим. Якщо дитина не може правильно назвати перевірне слово, то м'яч повертається до учителя і він, повторивши теж саме слово, кидає його іншому гравцеві.

Хто зайвий?

На дошці записані ряди слів. У кожному з них одне — зайве. Дітям пропонується прочитати або виписати зайві.

1) Везу, везунчик, везуть, повезе, завезуть, привезли, відвезений.

2) Лежу, лежать, залежався, залежний, вилежати.

3) Лечу, політати, політ, залетять, полетять, літо.

4) Мету, метикувати, замету, меткий, вимести, мітла.

5) Беру, вибери, берестяний, зберемо, наберемо.

Словниковий диктант на римовані загадки

Учитель читає загадки, а діти записують тільки відгадки.

Світлячок зірвався з неба,
Упіймати б його треба...
Тільки де там: блись — і квіт!
то упав... (*Метеорит.*)

В. Коваленко

Семеро діток батенько мав,
Всіх їх голубив, всіх доглядав,
Перший синок працювати почав,
Другий його естафету прийняв,

Третьою стала до праці сестра.
Батько радіє: росте дітвора.
Ось і в четвертого руки робочі,
П'ята і шоста до праці охочі.

Сьома ж нічого робити не хоче,
Каже: «А в мене постійне безділля,
Я не працюю, бо звуся...» (Неділя.)

А.О. Свашенко

Тепле сонце розтопило в лісі сніг,
ручаями розкидало всюди сміх,
доторкнулось до розіспаних кущів,
задзвеніло хором радісних птахів:
«Уставайте, прокидайтесь всі від сну,
Нумо, разом привітаємо...» (Весну.)

В. Пишалко

Що за дивні ягоди
На кущі?
Прибіжіть, погляньте,
Ну, мерщій!
Та й великі ж кетяги
Наливні.
Синьобокі ягоди,
Ой, смачні.
Ласувати грона ті
Кожен рад...
Що ж воно за ягоди?
... (Виноград.)

Колобка я з'їла,
До зайця в хату сіла,
Вовкові – сестричка,
А звуть мене... (Лисичка.)

В. Моремпольський

Я вчора з татом в зоопарк
Ходив гуляти зранку.
Там бачив левів, кенгуру,
Жирафів і казарку.

Льодяника ведмедю дав,
На тигра пальцем показав,
А по дорозі на метро
Знайшов я пав'яче...

(Перо.)

В. Пишалко

Все життя вона в одній
У сорочці костяній.
Отака невдаха.
Хто це?

(Черепаха.)

Стрімко вибігли на гору
Дві подружки білокорі.
Дощик їм полоще кіски,
Звуть тих подружок...

(Берізки.)

Вітя вірші прочитав,
Я з Сергійком заспівав.
Слово в слово, тон у тон
Повторив це...

(Телефон.)

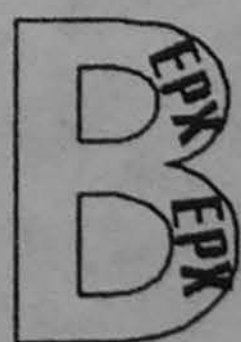
З. Струтинський

Стало біло навкруги –
Я розтрушую сніги,
Наганяю холоди,
Води сковую в льоди,
В дружбі з дітьми я всіма.
Здогадались? Я...

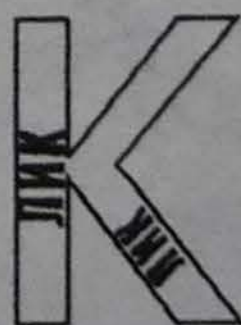
(Зима.)

Д. Шупта

Ребуси

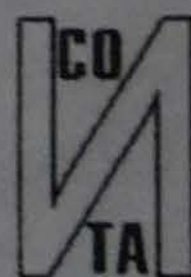
поверх

поклик

водень

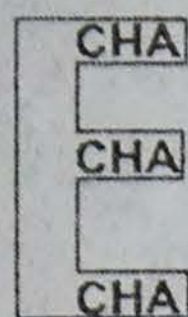

висота

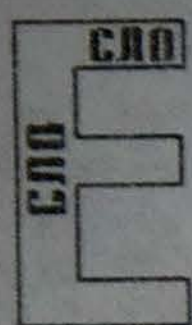

10'OK

десяток

весна

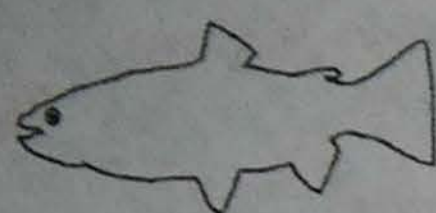

весло

'ЕЦЬ

горець

ЛКА рибалка

100
ми

намисто

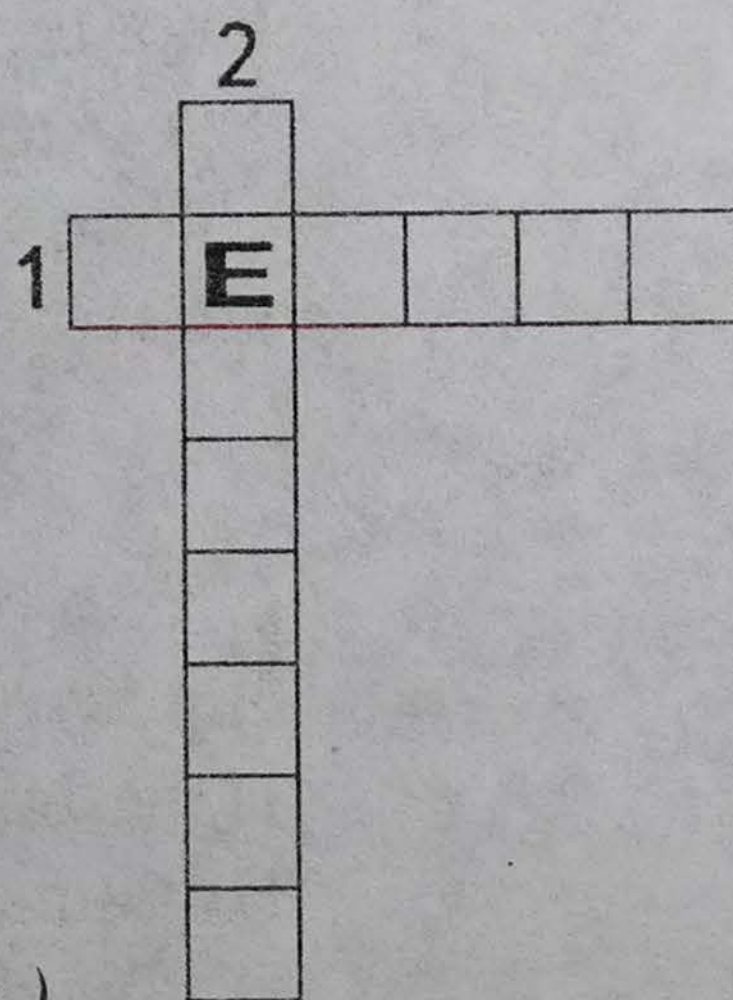
П
ИС підпис

ИС
П надпис

Кросворди

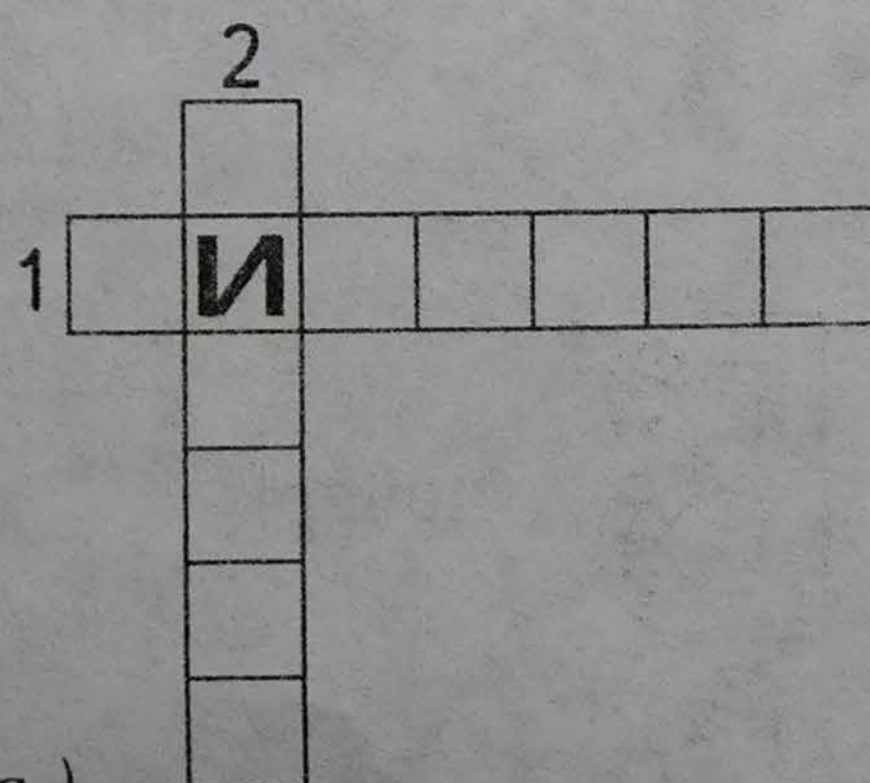
1. І біленька, і пригожа, –
На великий гриб я схожа,
Я дрижу, мов холодець, –
Без води мені кінець. (Медуза.)
Г. Бойко

2. Знизу камінь, зверху камінь,
Чотири ноги, одна голова. (Черепаха.)

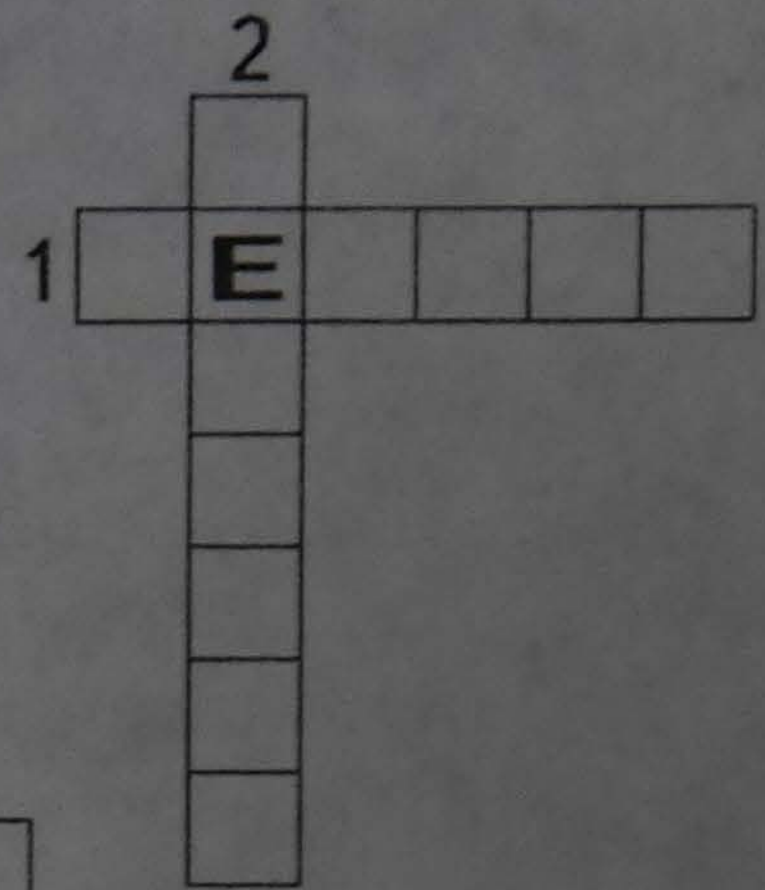
1. Скрізь, неначе крокодил,
Встромить ніс-насос,
І, якщо почує пил,
Вип'є... (Пилосос.)

2. Я гірка і завжди свіжа,
Всім подобаюсь, одначе
Хто мене ножем уріже,
Неодмінно сам заплаче. (Цибуля.)
І. Січовик

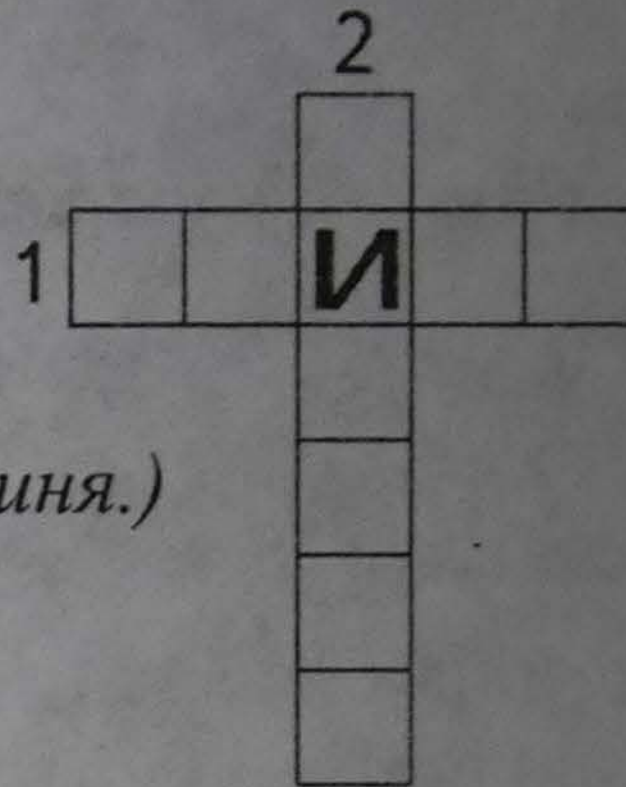

1. На морозі стоять голі,
А весною вдягнуть льолі. (*Дерева.*)

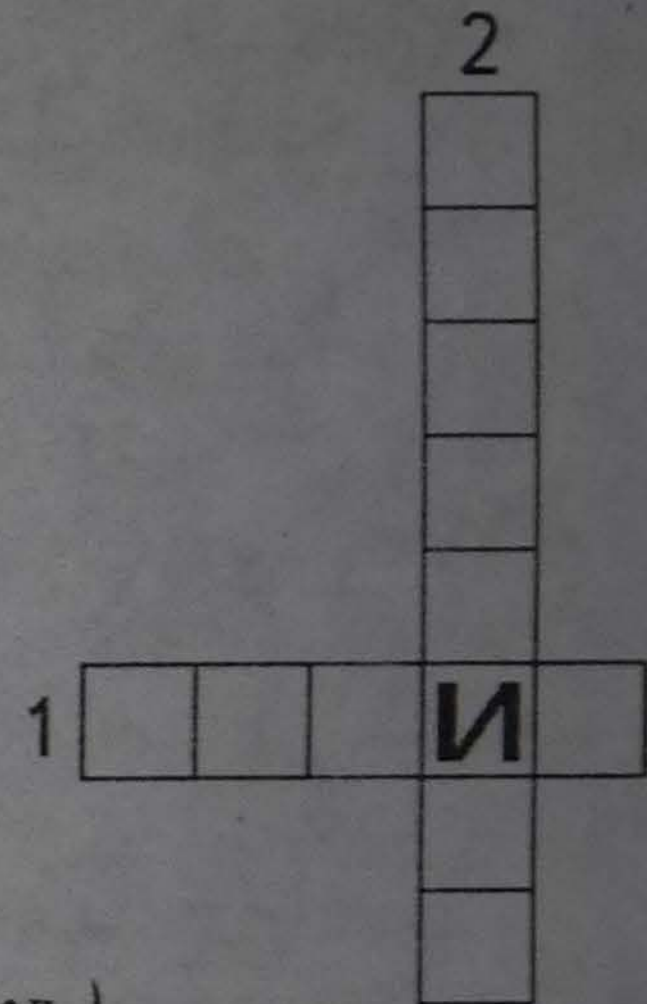
2. Кольори усі зібрала
І півколом в небі стала. (*Веселка.*)
М. Хижко

1. По землі ходить,
Неба не бачить.
Нічого не болять –
Весь час плаче. (*Свиня.*)

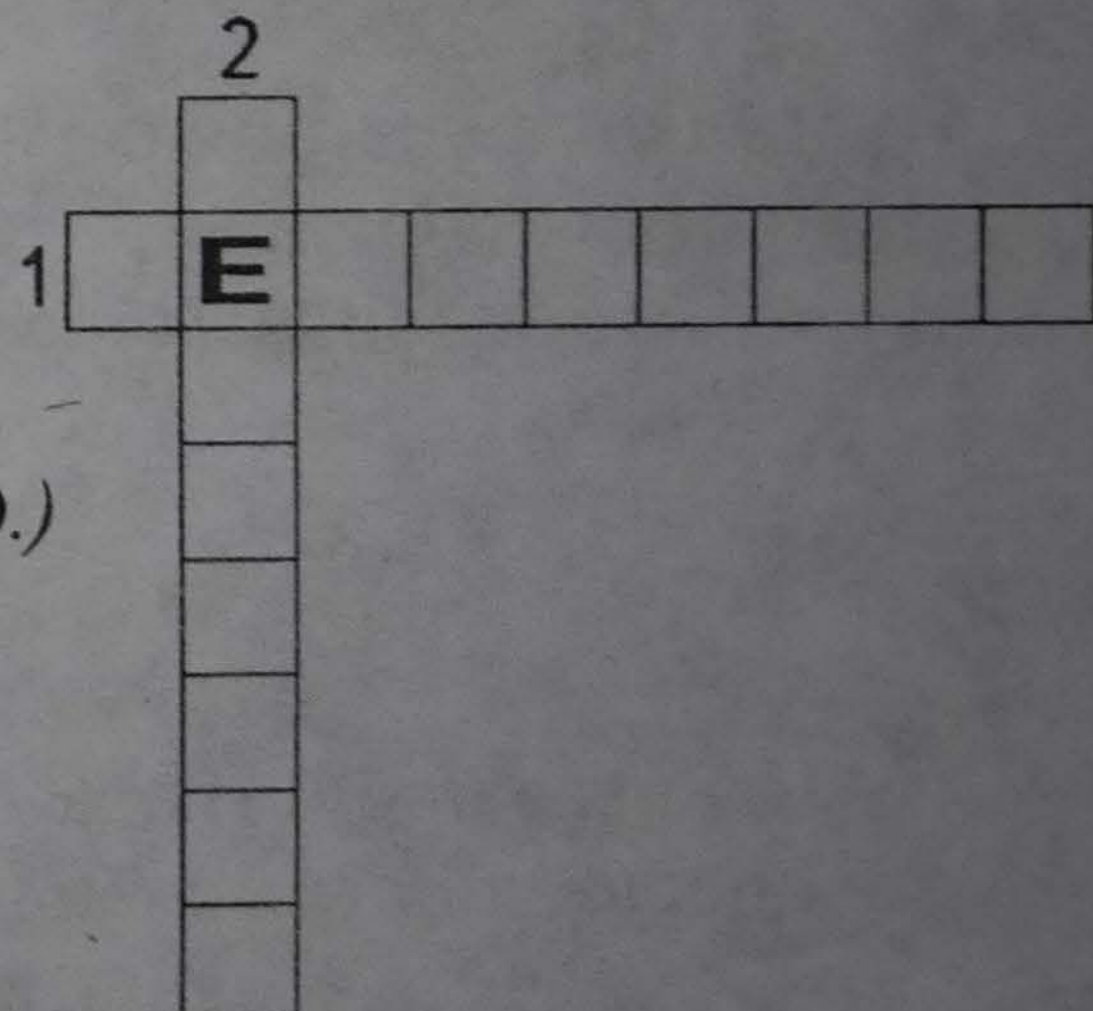
2. Довге хвостище,
руде волосище,
хитре хитрище. (*Лисиця.*)

1. І ножами різали,
І дротами в'язали,
А він не плаче –
По закутках скаче. (*Віник.*)

2. Сухоребрий баранець
Мчить хутчіш, ніж вітерець,
Лиш тримай міцніш за різки,
Щоб не збився із доріжки. (*Мотоцикл.*)
М. Хижко

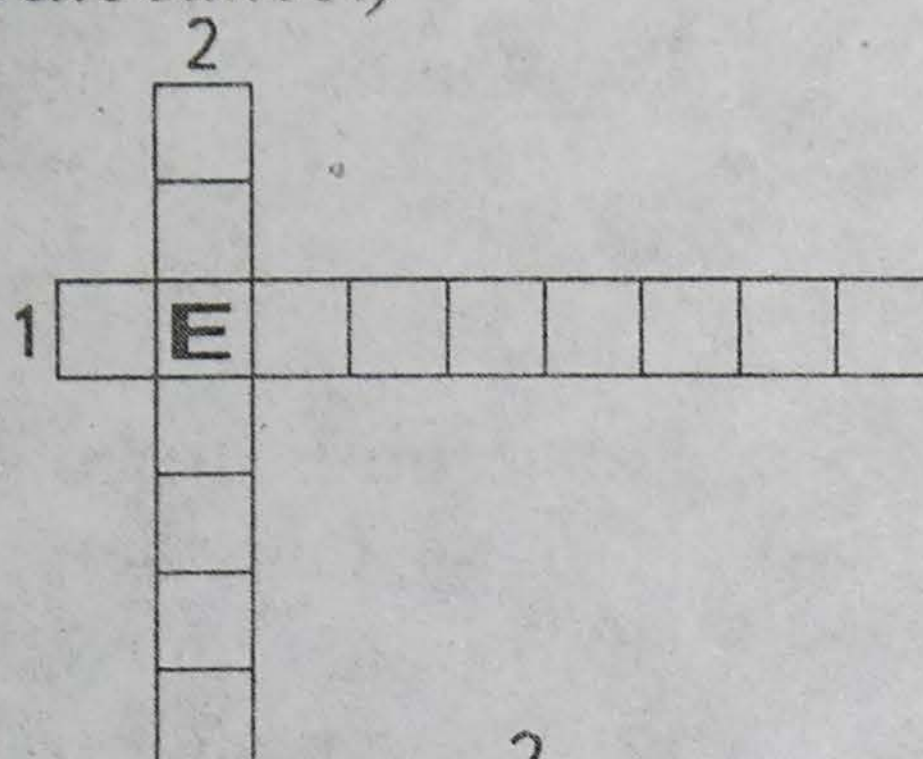
1. От чудасія!
Лечу на коні,
Що бігати вміє,
Стояти – ні. (*Велосипед.*)
В. Окунь

2. Я сиджу на черепку
І пливу через ріку.
А щоб одяг не намок –
Зверху теж є черепок. (*Черепашка.*)

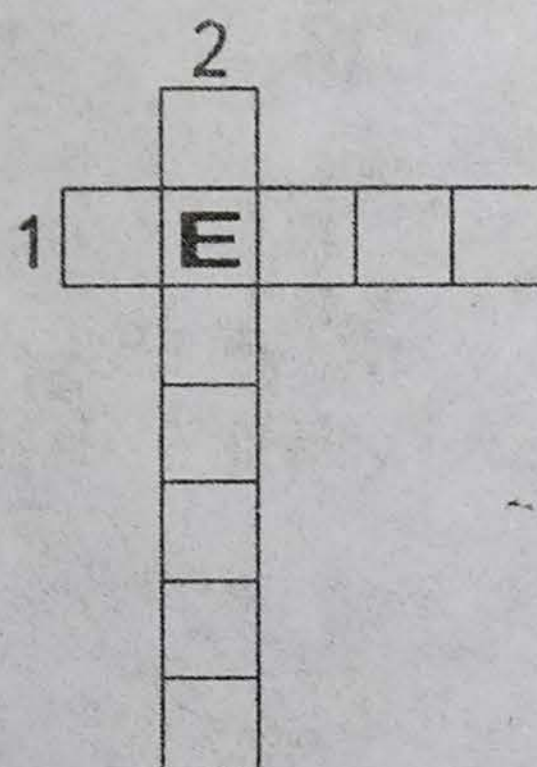

1. Двоє ніг у швидкого коня,
Має він одне око і роги.
Я катаюсь на ньому щодня,
Хоч і добре натомлюю ноги. *(Велосипед.)*

2. Маю жовтий вусок,
Запашний колосок,
Буде з мене мука
Й паляниця м'яка. *(Пшениця.)*

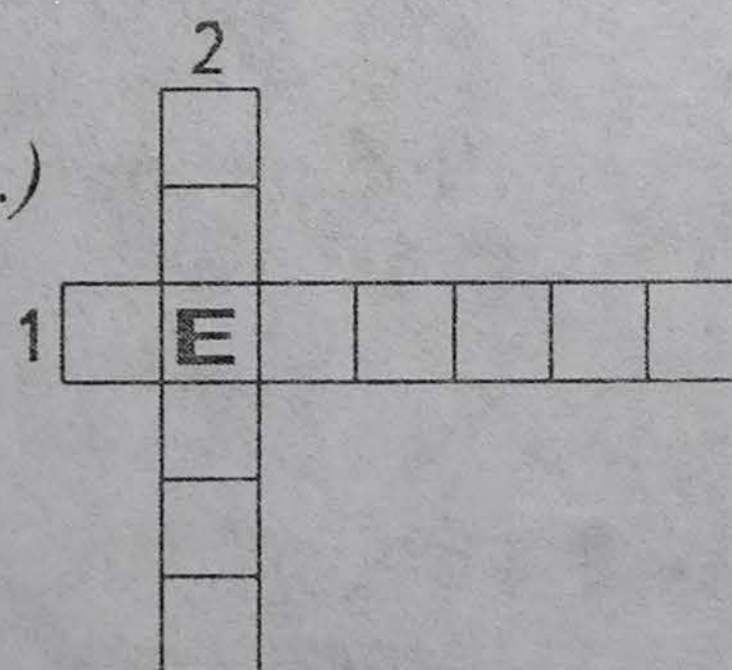
1. Де не глянь – ріки, гори, ліси,
Полонини, озера, поля...
Не знайти ще такої краси,
Як на нашій планеті... *(Земля.)*

2. Народився у пустині,
Де піски і дуже жарко.
Маю два горби на спині
І живу у зоопарку. *(Верблюд.)*

І. Січовик

1. Через поле і лісок
Подається голосок,
Він біжить по проводах,
Скажеш тут, а чути – там. *(Телефон.)*

2. Встала раненько,
Пустили її в щілину маленьку,
Поки село обійшла –
В двері не ввійшла. *(Брехня.)*

Хвилинки-веселинки

Написав листа Панас
І послав листа до «Зірки»:
«Буди вчитесь наш клас
Тільки на пітірки.

Вчора в класі говорив
Я на зборах знову,
Щоб ніхто з нас не робив
Помілок у мові.

Я завжди про це кажу,
Виступаю всююду!
Обіцяю і пешу –
Всім за приклад буду!

Тож і прошу вас одне:
У своїй газеті
Ви, як кращого, й мине
Дайте на патреті.

Не одмовить прошу вас!
Активист
Карась Панас».

Наша відповідь проста –
Так писати стидно.
Твій портрет уже з листа
Нам, Панасе, видно.

С. Олійник

Хлопчик написав на дошці: «Сто сорок та сто сорок буде
двісті сорок».

Чи правильно він вирішив завдання? (Сто сорок чи сто сорок?)

Як Василько «відпочився»

Писав із табору Василько:
«Нових у мене друзів стільки!
Я, мамо, добре відпочився!
І опилсинів тут наївся!
І накупався, як ніколи...

Пеши,

вітаїм

я й Мекола».

(Г. Бойко)

Помилка

– Ну, й важкий диктант у нас, –
Тер потилицю Панас.
– Треба, щоб не помилиться,
До Наталі подивиться.
А Наталя – чи заспала? –
«Чирипаха» написала,
Заглянула в зошит Клава
І собі ж так змалювала.
А від Клави до Миколи
«Чирипаха» поповзла.
Від Миколи до Сергія,
Від Сергія до Павла,
Від Павла до Ліди, Ані,
До Марини і до Тані,
До Оксани, до Аліни,
До Івана і Христини.
І уже, мабуть, з півкласу
Дружно пише «чирипаху».

(За Я. Пишумовим)

Пісенька Вінні-Пуха про мед

Різні на світі бувають дива,
Часом аж обертом йде голова.
Щойно я бачив написано – РИС,
Вліво читаю – СИР об'явивсь!
Звідки той СИР і навіщо той РИС?
Спробуй у цьому ти сам розберись.
От я й кажу геть усім наперед:
– Кращого в світі немає, як МЕД!

Мешкає в дереві наша Сова,
Чув я від неї кумедні слова:
«ЗАМОК замкнула я на ЗАМОК.
Дощик пішов – і ЗАМОК мій ЗАМОК.
В ЗАМОК не втраплю – заржавів ЗАМОК,
Бо він під дощиком дуже ЗАМОК».
От я й кажу геть усім наперед:

— Кращого в світі немає, як МЕД!

Муха літає. Ластівка — теж,
Пташкою ж муху не назовеш.
Є такий кінь, називається МУЛ,
Він коли схоче, то ляже у МУЛ.
Все це аж надто великі дива —
Їх не вміщає моя голова.

От я й кажу геть усім наперед:
— Кращого в світі немає, як МЕД!

А.А. Мілн (Переклад Л. Солонька)

— Як справи в тебе, Грицю? — — Мовчання, кажуть, золото?

Пита сестра Марійка.

Брехня!

— Та краще: одиницю

Хто видумав таку ото дурницю?!

Вже виправив на двійку!

Я біля дошки мало не щодня

Г. Бойко

Мовчу, а вчитель ставить одиницю.

А. Тореюн

БУКВИ И, І В КОРЕНІ СЛОВА

У шкільній практиці на цю орфограму звертають недостатньо уваги. Серед учителів побутує думка, що помилкове написання букв И та І в коренях українських слів викликане впливом російської мови, а тому є опискою. При цьому чомусь зовсім поза увагою залишається той факт, що заміна букви І буквою И трапляється набагато рідше, ніж заміна И на І, а також те, що змішування букв И-І стало зустрічається в усіх регіонах країни. Отже, вирішальне значення в появі помилки відіграють не зовнішні, а внутрішні чинники, специфічні саме для української мови.

Порівняння акустичних характеристик українських звуків [И] та [І] показує їх значну близькість між собою, що і створює певні труднощі їх розрізнення на слух. А це перш за все і стає причиною помилкового написання. До того ж, звук [И] є суто українським. Його аналогів немає ні в російській, ні в білоруській мовах. Якщо тут і буває в окремих випадках вплив інтерференції, то на суто акустичному, а не на графічному рівні.

Тому в роботі по подоланню цієї помилки (у словах слов'ян-

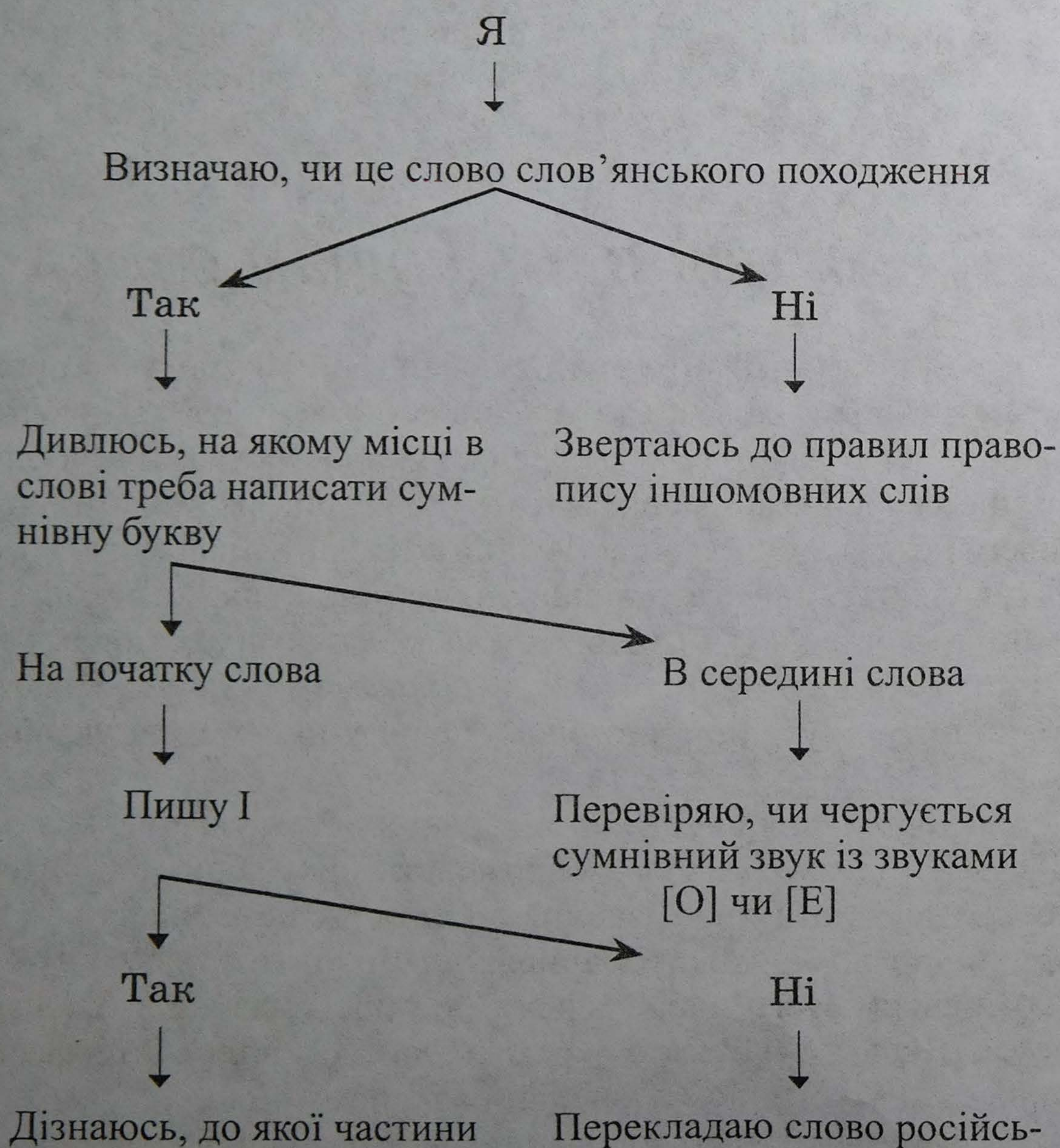

ського походження) вправляння у правильній вимові та розпізнаванні звуків [И-І] має передувати вивченню правил правопису і починатися ще під час навчання грамоти.

В регіонах з переважаючим російськомовним населенням слід додатково попрацювати над правописом И-І після шиплячих та Ц, оскільки діти іноді будуть намагатися застосувати специфічні правила російської орфографії, забуваючи, що в українській мові И-І в цій позиції пишеться відповідно до загального принципу.

ПІДКАЗКИ НА БУДЬ-ЯКИЙ СМАК

Щоб дізнатися, яку букву И чи І треба писати в корені слова,

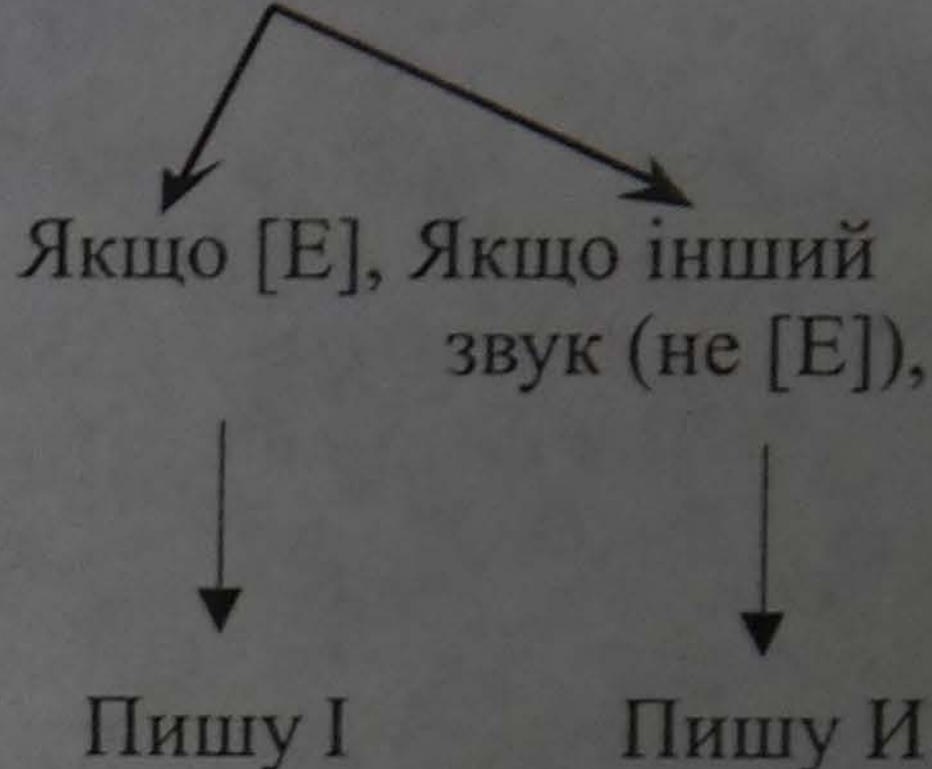

мови належить слово із
сумнівним голосним

кою мовою і дивлюсь, який
звук знаходиться на місці
сумнівного

Мнемотехніка

Так, слів таких не знаєм ми,
Щоб першою стояла «И».
Й прекрасна буква м'який знак
Не може слів почать ніяк.

С. Маршак

Коли І кінчає слово,
Е чи І завжди готові
І в основі замінити,
І за нього послужити.
Порівняй: в печі, до печі,
Слово сказано до речі.
Солі, осені і кості,
Від хоробрості, від злості...

Коли І в кінці немає,
Змін ніяких не буває:
Сіль і піч, і сіллю, й піччю,
І хоробрістю, і злістю,
І сміливістю, і кістю.

А. Свашенко

ІГРИ ТА НЕСТАНДАРТНІ ВПРАВИ

Лічилочки

Сидить жаба коло граба,
Меч тримає золотий,
А на кого меч упав,
Той повинен геть іти!

Ниточка, голочка,
Склянка-розколючка,
Риба, карась, вийди ураз!

Ішли свині по дубині,
А за ними кабанці.
Ас, бас, бірі, біс,
Ти за зайцем підеш
В ліс.

Сів метелик на травичку
І думає про дурничку.
Раз, два, три,
Ти, метелику, лети!

Совонька, сова,
Молода вдова,
Сидить на повітці,
Гляньте, подивіться:
Пір'я сіреньке,
Дзьобик довгенький.
Дзінь-брязь,
Вийди, князь.

Кицька-брицька, смаколиз,
Перебралася в Тавриз.
Хвіст махучий, ніс пахучий,
Язичок-лакітничок.
Тпрусь.

Котилося яблучко
По городу
Та й упало просто в воду.
Бульк.

Лист

Учитель звертається до дітей з такою історією:

«Петрик Незнайченко відпочивав улітку у бабусі в селі. Звідти він написав товаришеві листа. Той цей лист прочитав і спочатку просто злякався, а потім зрозумів, що Петрик за відпочинком зовсім орфографію забув. Подивіться, що в нього вийшло (лист можна написати на дошці або роздати дітям листочки з текстом).

Дорогий Юро!

Під кінець літа я вирішив намалювати з натури картинку з лисом, який мені дуже подобається, щоб і взимку нам'ятати про нього. Вийшов я вдосвіта, тільки-но починало сиріти. Десь вдалині гуркотів грим. Біля хвіртки ледь не зіткнувся з Мишком. Він стояв, спершись на тінь, а поряд розлігся здоровенний сусідський кит. Кит шкірив зуби, вдивляючись у чорний дім за парканом. Раптом

з-за рогу вилетів баский кинь. Кит злякався, наче перед ним з'явився не кинь, а привід, високо підскочив і кинувся прямо у дім.

Треба якось рятувати тварину. Я побачив, що на лавочці лежить старий лижник, схопив його і кинув на багаття. Вогонь пригас, і кит переляканий, але живий спочатку видряпався на тинь, а потім сховався за мишкою.

Отака була у мене пригода.

Твій Петро.

Діти повинні вибрати правильну літеру і пояснити, як змінюється значення слова в залежності від того, яку літеру вони вибирають.

Дущині пустощі

У болгарського поета Арсена Босева є знайома дівчинка Душка. Вона страшенна фантазерка і видумщиця. Ніколи не знаєш, коли вона говорить серйозно, а коли пустує:

Що говорить наша Душка –
Здогадаєшся навряд,
Бо усі слова пустунка
Переплутує підряд.

Каже: «От сьогодні в тато
З парком підемо гулять.
Дав учора песик лапку,
Позабула я віддати».

Вранці двірник падав з неба
І над снігом все кружляв.
Покупець в буханку хліба
Два пакети аж поклав.

Мамина бузкова кружка
Ллється прямо в молоко».
– Що сказала наша Душка?
Спробуй здогадайся-но!

От і зараз, щоб нас усіх заплутати, вона записала такі

словосполучення:

Баранячі ікла;	Бараняче лігво;	Бараняча жадібність;
Вовчий ріг;	Ведмеже гніздо;	Ведмеже плем'я;
Ведмежий політ;	Вовча впертість;	Вовча хода;
Орлиний барліг;	Орлина шуба;	Орлиний кожух.

Розплутайте те, що заплутала Душка. Розставте слова по місцях.

Правильні відповіді:

Баранячий ріг;	Баранячий кожух;	Бараняча впертість;
Ведмежий барліг;	Ведмежа хода;	Ведмежа шуба;
Вовче лігво;	Вовча жадібність;	Вовчі ікла;
Орлине гніздо;	Орлине плем'я;	Орлиний політ.

Допоможіть втікачам

Роботу над вправою доцільно почати віршиком І. Січовика:

Міркували звуки в алфавіті
Ті, яким наймення – Голосні,
Що вони за всі слова в отвіті,
Що вони озвучені одні.
Кожен склад утворюється ними,
Завжди ставлять наголос на них.
Недаремно ж звуться Голосними!
Інші звуки всі – при Голосних.
Ті, так звані, Приголосні звуки
Без серйозних нидіють занять.
Тільки знають шуми, хрипи, грюки,
Чи сичать, хлюпочуть, бубонять.
Їх би гнати з мови, безумовно,
Бо від них пуття немає, ні!
Так приблизно подумки, безмовно
Міркували звуки Голосні...

Ось так, думаючи, голосні звуки покинули слова і стали в ряд. Але як люди не намагались здогадатись, що вони означають, – нічого не розуміли. Бо думай – не думай, а що це за вірш чи оповідання – за одними голосними ніяк не здогадаєшся:

..е... ..а ..о..е ..і... ..и.о.и.

Довелось назад голосним повертатися.

Допоможіть втікачам стати на свої місця у всім відомому вірші Т.Г. Шевченка:

Р.в. т. ст.гн. Дн.пр ш.р.к.й
с.рд.т.й в.т.р з.в.в.,
д.д.л. в.рб. гн. в.с.к.,
г.р.м. хв.л. п.д.йм. .

Хто більше

Клас ділиться на команди по 5-7 чоловік у кожній. Далі діти виконують завдання в групах. За сигналом ведучого діти починають записувати слова, які різняться між собою тільки буквами И-І. Через 3 хвилини робота закінчується. Виграє та команда, яка за цей час придумала більше слів на цю орфограму.

Естафета

Останній учень у кожному ряду отримує аркуш паперу, на якому написано або назву орфограми, або повністю правило. Дитина пише слово на цю орфограму і передає листок тому, хто сидить перед нею. Перемагає той ряд, який першим закінчить роботу і зробить менше помилок.

Будьте уважними

На дошці написано два речення. Дітям пропонується їх прочитати, а потім закрити очі і покласти голови на парти. За цей час учитель вносить зміни в речення і просить дітей знову уважно глянути на дошку і сказати, чи помітили вони якісь зміни у реченні:

Треба уміти Марину умити. (*Треба умити Марину уміти.*)
Хворів бик, бо ударив бік. (*Хворів бік, бо ударив бик.*)

Родичі – не родичі

Випишіть з кожного ряду тільки споріднені слова:

1. Біліти, білити, білизна, біль, білок.
2. Ліс, лісник, пролісок, лисина, лісовичок, лис.
3. Учитель, учень, вчинок, розучити, вивчення.
4. Сміх, усміхнений, мішок, усмішка.

Доберіть хвіст до голови

У лівому рядочку на дошці записані початки прислів'їв, у правому – закінчення. З'єднайте їх правильно.

Чи так, чи інак, ...	... та купила порося.
Щоб рибу їсти, ...	... то не сиди на печі.
Праця чоловіка годує, ...	... тільки небо коптить.
Без діла жить – ...	... тому їсти нема що.
Хто ледащо, ...	... треба в воду лізти.
Хочеш їсти калачі, ...	... а не буде з риби рак.
Видно, що Гапка млинці пекла, ...	... бо ворота в тісті.
Не мала баба клопоту, ...	... а лінь марнує.

Букваринт

Букваринт – це той же лабіринт, тільки буквенний. Якщо правильно його пройти, то можна прочитати прислів'я.

к	в	і	т	л	а
а	с	з	е	б	к
п	о	т	а	р	и
ч	о	х	і	л	к
а	з	о	м	у	я
р	о	з	у	л	о
з	е	б	а	т	о
о	л	о	в	б	е
г	о	р	о	х	а

Відповідь: Голова без розуму як ліхтарик без світла.

Вхід

Поспішанка

На дошці намальована схема з частинками слів і зазначено їх порядковий номер. Клас ділиться на кілька команд. Від кожної команди викликається по одному представникові, яким пропонується швидко прочитати за кодовану загадку і знайти відгадку. Переможець записує загадку на дошці, а діти переписують її в зошити. При бажанні роботу можна ускладнити, пропустивши в частинках слів, записаних на дошці, букви на орфограму, що вивчається.

6 че	12 ло	2 воне	5 мисло	11 вис
4 ро				8 річ
1 Чер	7 рез	9 ку	3 ко	10 по

Відповідь: Червоне
коромисло через річку
повисло. (Веселка.)

6 го	10 язи	4 ті	17 ба	8 рить	20 ки	16 не	22 є	3 без	12 ні
1 Жи									21 чу
9 без	13 хто	7 во	14 йо	2 ве	15 го	18 чить	11 ка	19 тіль	5 ла

Відповідь: Живе без тіла, говорить без язика, ніхто його не бачить,
тільки чує. (Вітер.)

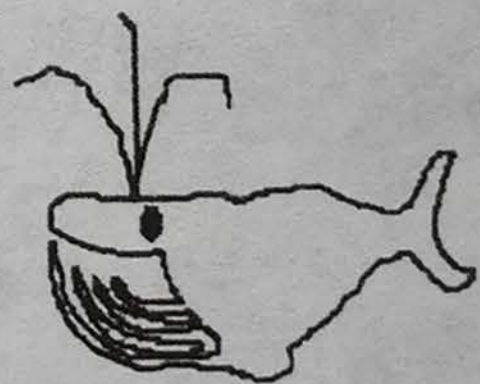
Ребуси

(виделка)

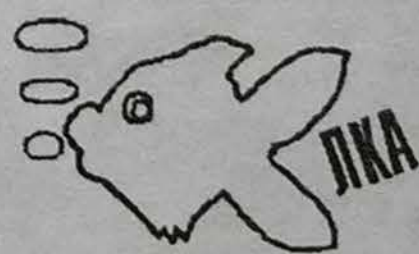
(повидло)

(кіт)

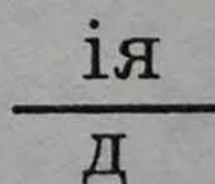
(ватин)

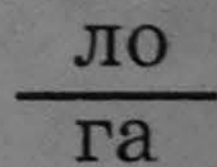
(рибалка)

(вбік)

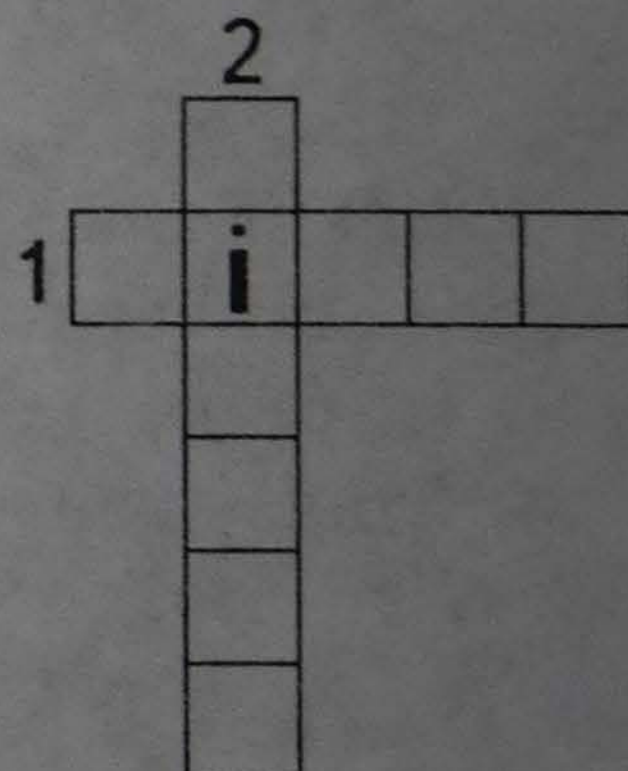
(надія)

(підлога)

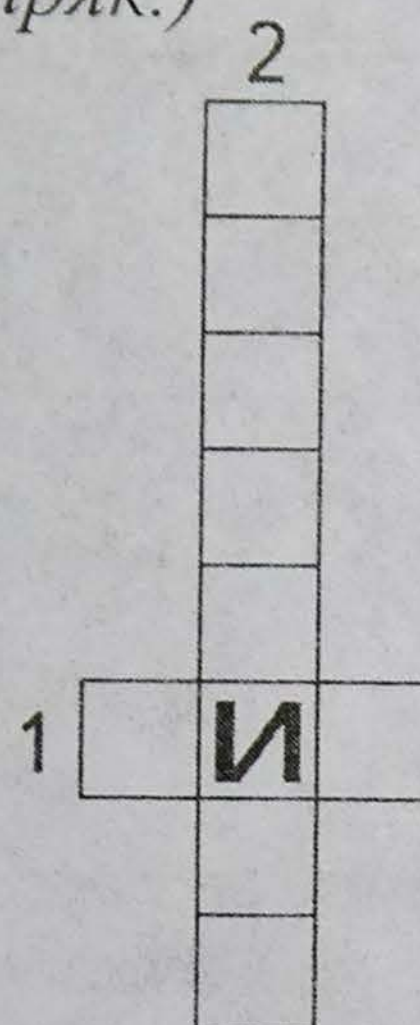
Кросворди

- Цього діда мусиш знати.
Він стоїть десь під стіною.
Кожен день твою кімнату
Підмітає бородою. (Віник.)

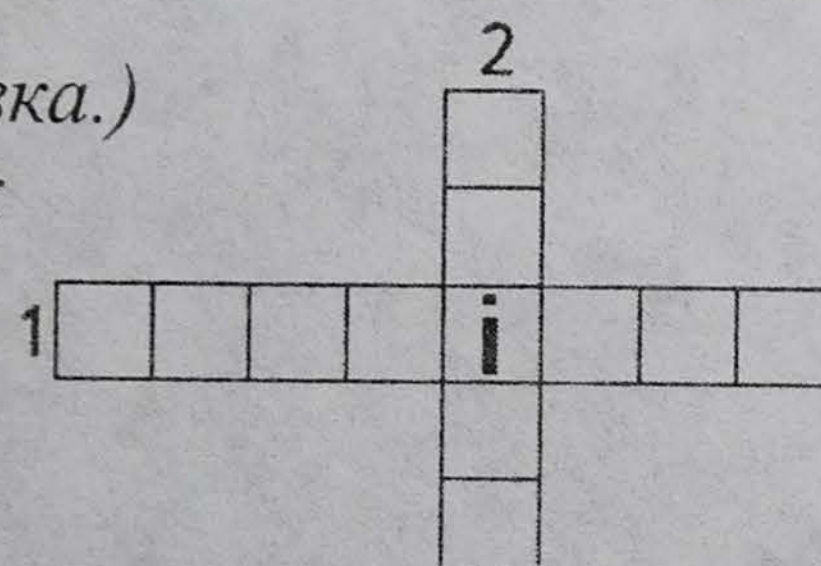
2. Хоч не літаю, а крилатий,
Без крил не можу працювати. (Вітряк.)
Ладижець В.А.

1. Кинь дрівець сирих,
Підклади хмизу –
Без рук, без ніг
На небо полізе. (Дим.)

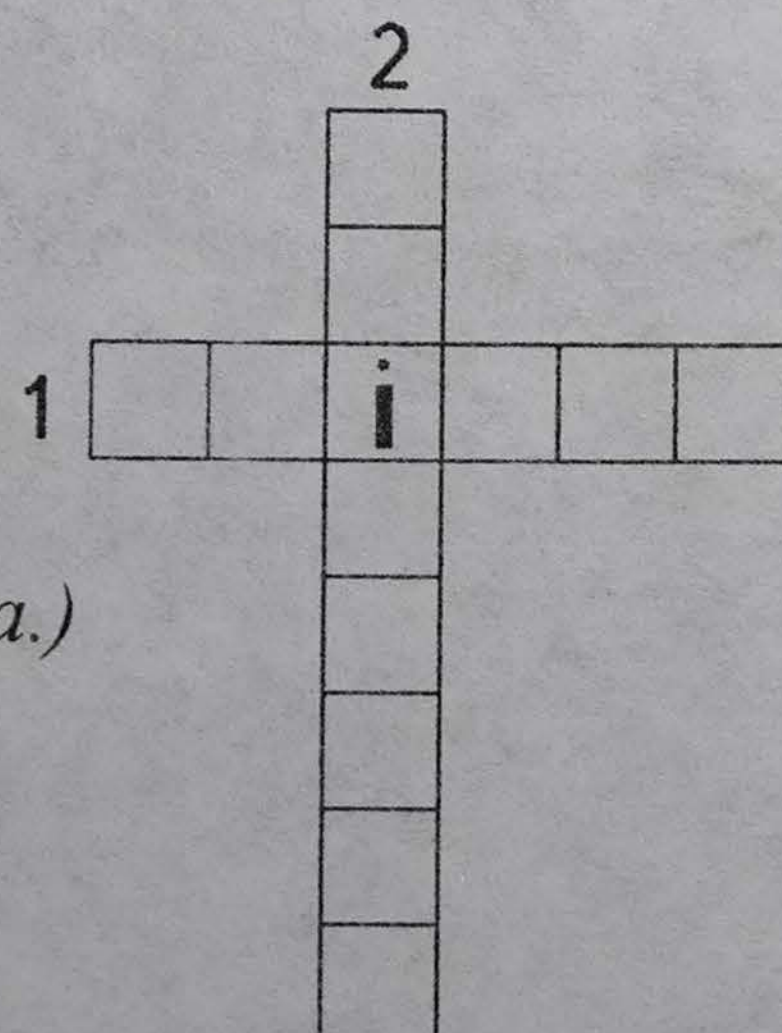
2. Висить сито,
Без рук звите. (Павутина.)

1. Шило-мотовило
З вирію летіло,
Над нашим віконцем
Хатоньку зліпило. (Ластівка.)
С. Мушник

2. Без рук,
Без ніг,
А по дереву
Побіг. (Хміль.)

1. Хто таку тваринку знає:
Губить хвіст, коли тікає?
Не шукає й не пита,
Хто знайшов її хвоста,
Бо секрет для себе має –
Хвіст швиденько відростає. (Ящірка.)
Л. Куліш-Зіньків

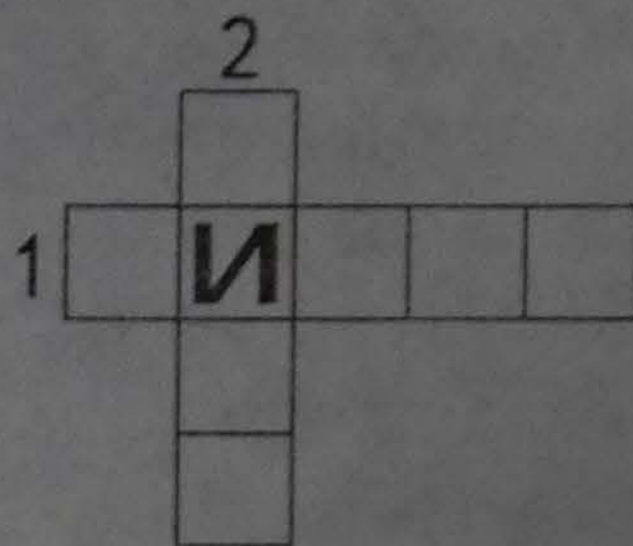

2. Ніжна зірка сніжно-біла
На рукав згори злетіла.
Поки ніс її сюди,
Стала краплею води. (Сніжинка.)
Г. Бойко

1. Що взимку в хаті замерзає,
А на вулиці – ні? (*Шибка.*)

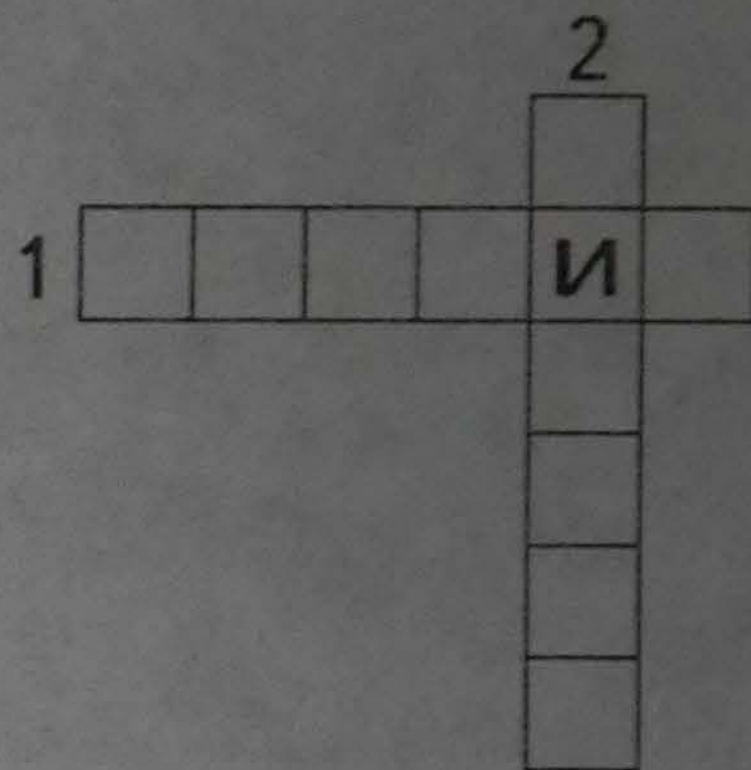
2. Де упреться хвостом,
Стане дірка. (*Шило.*)

1. З землі робився,
На кружалі вертівся,
На вогні пікся,
На базарі бував,
Людей годував.
Як упав, то пропав,
Ніхто не поховав. (*Горищик.*)

2. Дуже довга в нього шия,
І смугаста, як у змія,
Через це через паркан
Заглядає, ніби кран. (*Жирафа.*)

І. Січовик

Диктанти-недомовки

Він такий смугастий,
Він такий ікластий,
Найстрашніший у тайзі,
Перед ним тремтять усі!
Як роззявить пащу: игррр!!
Називають звіра... (*тигр*).

О. Орач

Теплий дощичок пройшов,
В полі дозріває жито,
Скільки квітів в лісі я
знайшов –
прийшло до всіх нас...

(Літо.)

Що за дивна непосида
На стежинку шишку кида?
З гілки скік та скік на гілку.
Упізнали, друзі, ... (*білку*).

Він вправи добре знає,
Ночами навіть грає,
Не маючи ні нот, ні струн,
Всіх веселить малий...

(Цвіркун.)

– Хто то буде?
Хто такий?
Спить, повірте, навпаки.
День для нас – для нього ніч.
Що за птах?
– Ну, звісно, ... (*сич*).

Л. Куліш-Зіньків

Кружляє ніжно білий пух,
Міняє зайчик свій кожух,
Вдягає лиска рукавички,
Співають весело синички,
Ведмідь в барлозі вже дріма...
Яка пора скажіть? *(Зима.)*

І. Січовик

Вже пташки вернулися
В наш край.
Про весну співає поле й гай,
Ніжаться на сонці трави, квіти,
Вже настав ласкавий
Місяць... *(квітень).*

Він не олень і не бик,
В краях теплих жити звик.
Є на носі в нього ріг.
Хто ж це, друзі? *(Носоріг.)*

Завжди їх в шуліки два,
Більше й менше не бува.
Проти вітру, як вітрила,
Підставля шуліка... *(крила).*

На тонких бринять стеблинках
Між травинок і пеньочків,
Сині-сині, звуться дзвінко
Лісові квітки... *(дзвіночки).*

Взимку метелиться,
падає, стелиться,
вітром піднімається,
закарулеситься.
Сонцем зігріється –
в крапельку виллється,
парою здійметься –
в хмару обернеться.
Й знову повернеться
чиста і біла краплинка –
звуть її просто... *(сніжинка).*

Г. Бойко

Корінець пахучий дуже,
Та усім потрібен він.
Ти здогадуєшся, друже?
Ця рослина зветься... *(хрін).*

Є чарівник у школі в нас,
Ану, впізнайте, хто він!
Озветься – тиша йде у клас,
Озветься ще раз – гомін.
Щоб не спізнитись на урок,
Нам голос подає... *(дзвінок).*

Ти зі мною незнайомий.
Я живу на дні морському.
Голова та вісім ніг,
Ось і весь я –... *(восьминіг).*

Ти мене не обминай,
А скоріше одчиняй.
Не дивись, що крем'яний
Розіб'єш, а я смачний.
Недарма кладуть в пиріг,
Упізнав? Та я ж –... *(горіх).*

Морячок наш чорно-білий,
Ловить рибку дуже вміло.
Схожий трошечки на діжку,
Має крильця, має ніжки.
Між крижин відважно плава,
Обганяє пароплави.
То ж ви знаєте, що він,
Називається... *(пінгвін).*

Все, малята, дуже просто,
Склав я загадку легку
Круть направо – прошу в гості,
Круть наліво – на замку...
Є відгадка?
Не мовчи
Од замка в нас є... *(ключі).*

В. Кириленко

Я старанно дошку мию,
Бруд із столу витираю.
За роботою важкою
Весь день спокою не маю.

Та мене у школі діти
Все одно не поважають.
І кидають на підлогу,
І сухою залишають.

Я ж для них весь день кручуся,
Чом поваги не діждуся?
Може, бо в мені є дірка
Чи звуся смішно так... (Ганчірка.)

Л. Андрієнко

Така велика, довгошия
І більша за найбільшу шафу,
Така розумна і красива
У зоопарку є... (Жирафа.)

Пара довгих вушок,
Сіренький кожушок,
Скорий побігайчик,
А зоветься... (Зайчик.)

М. Підгірянка

Хвилинки-веселинки

«Гнат-котобій»

Із рогатки Гнат завзято
Бив на вулиці котів,
Вдаючи, що він з гармати
Б'є в Антарктиці китів.

А коли до дошки в школі
Довелось йому іти,
Переплутав мимоволі
Де коти, а де кити.

І під сміх усього класу
Вивів крейдою, що кіт
В морі плаває, а ласий
До мишей і сала – кит.

Може, й стане китобоєм,
Коли вчитиметься Гнат,
Ну а поки китобоєм
Звуть його серед хлоп'ят.

Є. Бандуренко

В жовтім листі –
Жовтий ліс,
В жовтім лісі –
Жовтий лис.

В жовтім лісі –
Жовтий лис.
Лис лисиці
Пише лист.

Лис лисиці
Пише лист,
Що у лісі
Падолист.

М. Левицький

Трактор землю рив, рив,
Поки вирив рів, рів.
Збудували дім, дім,
Пішов вгору дим, дим.
Біля дому тин, тин
Кида в спеку тінь, тінь.

Л. Андрієнко

Метаграми

З «і» в історії відома
На українській я землі.
З «и» сиджу до ночі вдома,
У затишному дуплі.
(Січ-сич.)

З «і» лежу я на дивані.
З «и» пливу я в океані. (Кім-кит.)
З «і» усі мене торкають,
З «и» в хліві мене тримають.
(Бік-бик.)

В. Лучук

Вівторок

«І нащо вивчати
Правила нудні?
Легше заглядати
У словник мені».

Радісно Васькові,
Бо словник в руках:
Кожне-кожне слово
Є у словниках!

Перед ним завдання,
Може, й не з легких:
Знати чергування
Звуків голосних.

Ось «вівторок» слово,
Це у називнім.
Ну, а як це слово
Буде в родовім?

Як же розгадати
Голосні оті:
Чи «вівто...» писати,
чи писать «вівті...»?

І звернувся знову
Він до словника.
І півдня те слово
В словнику шука.

Хлопцю дуже гірко,
Піт Васька пройма:
Клятого «вівтірка»
В словнику нема.

Щоб отак «вівтірка»,
Друже, не шукать,
Треба на п'ятірки
Всі завдання знать.

Труднощів не бійся
І запам'ятай:
На словник надійся —
Правила вивчай!

Г. Бойко

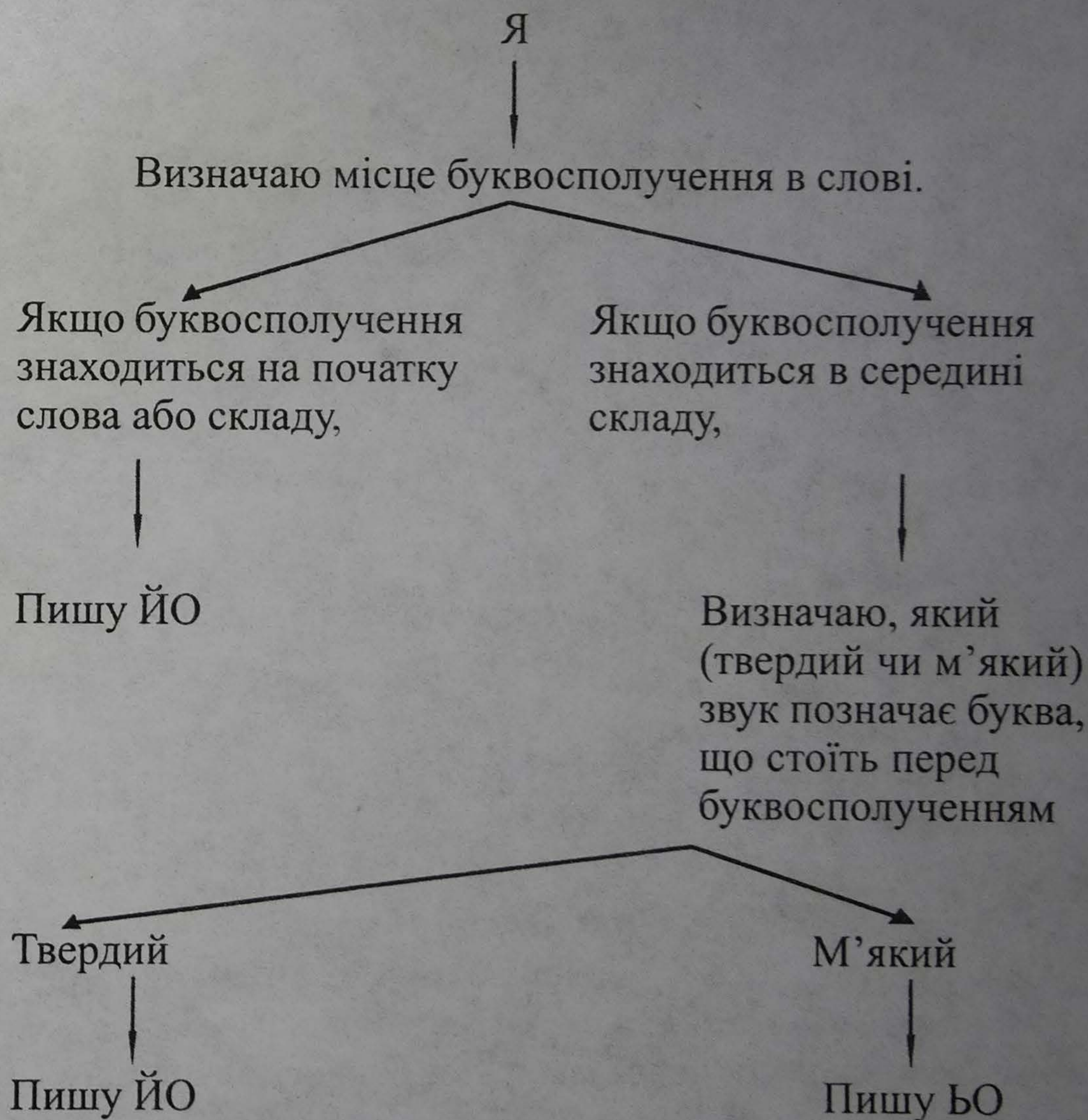
БУКВОСПОЛУЧЕННЯ ЙО, ЇО

Найчастіше помилки в написанні слів виникають там, де є явні розходження між звучанням і написанням слова. Так, діти чують і вимовляють [сило], а пишуть «село», [к'іс'т'аний], але «кістяний», [шчесати], але «зчесати» і под.

В даному ж випадку все відбувається навпаки, оскільки помилки у правописі ЙО, ЇО виникають не внаслідок впливу вимови на письмо, а як результат дії уже виробленої навички передачі м'якості приголосних за допомогою букв Я, Ю, Є, Ї.

ПІДКАЗКИ НА БУДЬ-ЯКИЙ СМАК

Щоб дізнатися, яке буквосполучення
ЙО чи ЇО треба написати в слові,

Буквосполучення	Звукове значення	Де вживається	Приклади
ЙО	[й] + [о]	На початку слова або складу	Йогурт, район, бульйон
ЬО	[о], що стоїть після м'якого приголосного	В кінці і в середині складу	Сьогодні, льон, мужньо, бадьорий

ІГРИ ТА НЕСТАНДАРТНІ ВПРАВИ

Лічилочки

Раз, два, три, чотири –
Кицю грамоти учили:
Не читати, не писати,
А за мишками ганяти.

Пристаємо до гри:
М'яч один, а нас аж три,
Грав я сам,
І грали вдвох,
А тепер пограєм втрьох.

Йшла зозуля мимо саду,
Наступила на розсаду
І сказала: «Ку-ку-мак,
Вибирай один кулак».

Словесний конструктор

На дошці записані буквені блоки, а учням пропонується скласти з них якомога більше слів, але складати їх слід так, щоб обов'язково проходити через квадрат із буквосполученням ЙО або ЪО.

га
 міль к
 зна **ЙО** н
 р ма
 ра

Можливі відповіді: мільйон, район, гайок, райок, знайома, майор.

зл
 с хкає
 пол **ЬО** годні
 т ти
 мий

Можливі відповіді: сьогодні, польоти, зльоти, сьомий, трьохкає.

Букваринт

Пройдіть намальований на дошці букваринт і прочитайте записане там прислів'я.

с	ь	о	г	о	д	н	і
х	о	ь	р	т	е	щ	а
е	з	а	р	а	з	к	р
н	д	о	д	ж	в	о	ь

Вхід

Відповідь: Одне зараз краще трьох сьогодні.

Знайдіть друга

Букви Й, Ь та О дружать між собою і дуже люблять у словах стояти поруч. Змініть написані на дошці слова так, щоб ці друзі могли взятись за руки у якомога більшій кількості слів.

Нуль, сім, горе, три, край, воїн, бій.

Можливі відповіді: нульовий, сьомий, згорьований, трьох, трьохсот, крайовий, войовничий, відвойований, бойовий.

Альтернатива

Перепишіть, вибравши потрібні літери.

Мебл(о/ьо/йо)ваний, л(о/ьо/йо)н, л(о/ьо/йо)х, буль(о/йо)н, баталь(о/йо)н, л(о/ьо/йо)тчик, міль(о/йо)н, кол(о/ьо/йо)ри, опен(о/ьо/йо)к, дол(о/ьо/йо)ня, кол(о/ьо/йо)дязь.

Дущині пустощі

Старша сестра Душки готувалась до диктанту і виписувала з словника слова, де є буквосполучення ЙО, ЇО. Душка ж чомусь вирішила, що це не окремі слова, а словосполучення, і написала їх попарно. От що у неї вийшло:

льотчик тьохкав
знайомий йод
серйозний дзьоб
войовничий льох
йорж стьобнув

Виправте Дущину помилку, придумайте і запишіть словосполучення із записаними нею словами.

Зайві

На дошці записані слова із зайвими літерами. Перед початком гри-змагання дітям читається зачин:

Заскочили в слова незвані гості,
Заплутали їх зміст – хоч сядь та й плач.
Та краще придивись уважно й спробуй,
Хто завжди був тут, угадать.

А потім пропонується викинути зайві літери і записати в зошити отримані слова із буквосполученнями ЙО, ЇО. Переможе той, хто першим і без помилок запише всі слова.

Падозьоб, вйог, корольотчик, пероньок, дойодак, бйоржик, сольозар, пітбульйон. (Дзьоб, йог, льотчик, пеньок, йод, йорж, сльоза, бульйон).

Поспішанка

Відповідь: В'ється вірьовка, а на кінці головка. (Змія.)

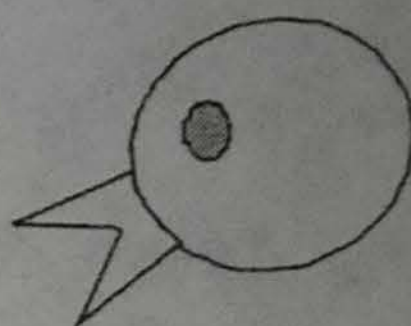

5 ка	8 кін	7 на	10 го	2 ся
3 ві				9 ці
6 а	11 лов	1 В'єть	12 ка	4 рьов

Ребуси

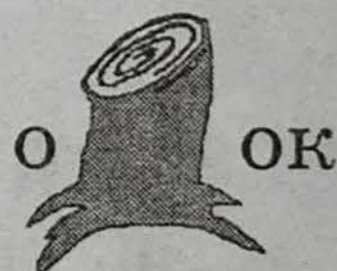

ВОЛЬОВИЙ

АТИ

дзьобати

опеньок

$\frac{\text{Й}}{\text{ОМ}}$

підйом

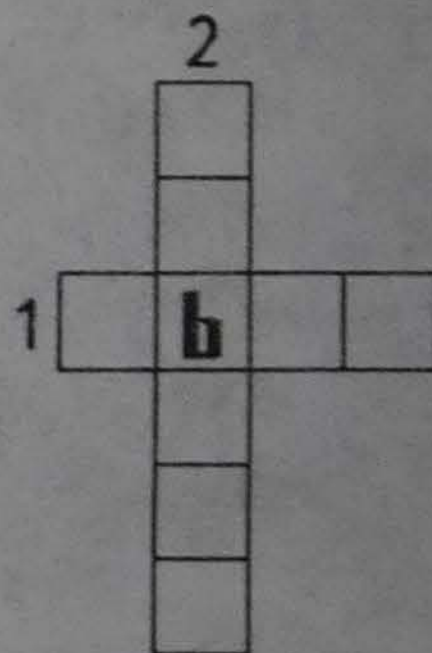

овий рульовий

Кросворди

1. В чистім полі він росте
На високих ніжках,
В зелених панчішках.
Квіточки блакитні,
Оченьки привітні. (Льон.)

2. Солоне, а не сіль,
Біжить, а не річка,
Блищить, а не золото.
Коли б угадати,
Та менш її знати. (Сльоза.)

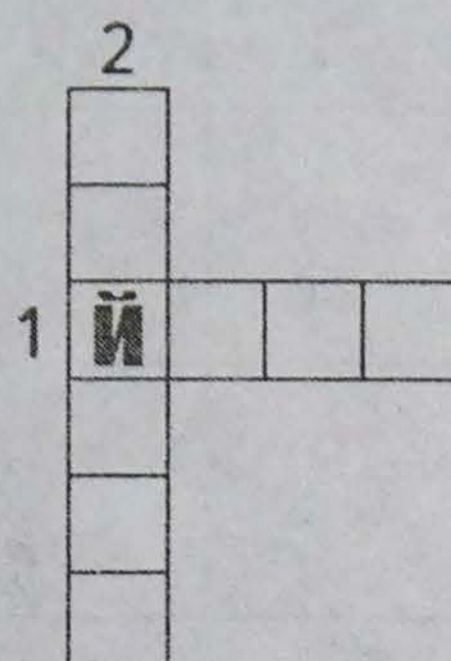

М. Романченко

1. Його у наших річках досить,
Окрім того, в озерах – теж.
Руками просто не візьмеш –
Жорсткий на спині гребінь носить. (Йорж.)

М. Романченко

2. Ми квіточки гарненькі
Червоні і жовтенькі.
Звемось, як офіцери,
Вкрашаєм парки й сквери. (Майори.)

В. Пишалко

Диктанти-недомовки

За селом з'явилося море,
Синє-синє, неозоре.
То не казка і не сон –
Це зацвів у полі... (льон).

М. Хижко

Живе у морі синім,
Та не тюлень це і не морж.
Я підкажу вам: це рибина
Ну, а звуть цю рибу... (йорж).

Гострий носик, голова,
Тут були – і вже нема,
Тільки купка голочок.
Ну, а хто це? (Їжачок.)

Г. Заліська

Впав учора з дерева
Бідний наш Федот.
Ходить весь обмазаний
Тепер у жовтий... (йод).

Л. Андрієнко

Дерев'яна, розкладна,
Зверху нібито одна,
Та лукавинка на личку,
В ній-бо сховані сестрички.
Нумо, поміркуйте трошки,
Це ж бо іграшка...

(матр'юшка).

Напеклися на сонці
Ми з Мишком удвох,
А тому й сховалися
В прохолодний... (льоx).

В. Пишалко

Ці квітки такі бадьорі,
Називаються... (майори).

Г. Чубач

Вовк ведмедя розбудив:
– Вже весна, гуляти йди!
Виліз велетень з барлогу –
Вовк втікає в ліс від... (нього).

О. Кононенко

Пропала літера

— Що з тобою, Панасику,—
Учитель пита,—
Що у тебе у диктанті
Стількох слів нема?

Є для яблуні,
Юнната, їжака, єнота.
А для льотчика немає,
От така гризота.

Може, став погано чути
Чи й зовсім оглух?
— Та ні, що ви, в мене, кажуть,
Стопроцентний слух!

— Твоя правда, Панасику,
Літери нема.
То й без неї люди пишуть
Ці «хитрі» слова.

— То куди ж подів ти, хлопче,
Льодовик, йод, льох,
Льотчика, сеньйора, дьоготь,
Могильов, льон, втрюх?

Якби ти під час уроку
Гави б не ловив,
То й сьогодні б у зошиті
Двійки не носив.

Л. Андрієнко

Тре потилицю Панасик
Та гірко зітха:
— Та для слів же цих в абетці
Літери нема.

АПОСТРОФ

Суть орфограми полягає в позначенні звука Й між твердими приголосними (б, п, в, м, ф) і голосними (а, у, е, і) та між кінцевим приголосним префікса і наступним голосним кореня слова.

Відповідне правило не складне і легко засвоюється дітьми. Помилки ж зустрічаються в основному при написанні слів, в яких апостроф не ставиться, наприклад: свято, морквяний, цвях, мавпячий. Такі слова доцільно просто завчати. Іншою поширеною причиною помилок буває недостатнє володіння правильною українською вимовою постійно твердих звуків. У такому випадку слід звернутися до орфоепічних вправ, зокрема чистомовок і скоромовок.

ПІДКАЗКИ НА ВСІ СМАКИ

ПАМ'ЯТАЙ

Апостроф пишеться:	Апостроф не пишеться:
Після б,п,в,м,ф, якщо перед ними немає іншого приголосного, крім р, який належав би до кореня: п'ять, черв'як, здоров'я, верб'я.	Після б,п,в,м,ф, якщо перед ними стоїть ще один приголосний, що належить до кореня (крім р): цвях, свято, морквяний.
Після Р в кінці складу, якщо у вимові чується звук Й: бур'ян, пір'я, подвір'я.	Після Р, коли букви я,ю,є позначають м'якість звука (р): буряк, борються.
Після губних (б,п,в,м,ф), шиплячих (ж,ч,ш) та г,к,х в іншомовних словах, якщо у вимові чується звук (Й): комп'ютер, п'єдестал, миш'як, ад'ютант.	Після губних, шиплячих, г,к,х та р в іншомовних словах, коли я,є,ю позначають м'якість попереднього приголосного: бюро, пюпітр, пюре.
Після префіксів та першої частини складних слів, які закінчуються на приголосний, перед я,ю,є,ї: під'їзд, роз'їздитись, роз'єднати, дит'ясла.	

Правопис імен, слів іншомовного походження та географічних назв у всіх сумнівних випадках перевіряй за словником.

Щоб дізнатися, чи треба в слові перед буквами я, ю, є поставити апостроф,

Я

Визначаю, яке за походженням слово

Українське

Дізнаюсь, який звук позначає буква, що стоїть перед я,ю,є,ї

Іншомовне

Дивлюсь у словник

Твердий чи пом'якшений

М'який

Дізнаюсь, належить цей звук до кореня чи закінчує префікс

Не ставлю апострофа

Належить до кореня

Закінчує префікс

Дізнаюсь, чи знаходиться перед приголосним ще один приголосний, який належить до кореня

Ставлю апостроф

Знаходиться

Не знаходиться

Не ставлю апострофа

Ставлю апостроф

Апостроф

Я такий же, як знак розділовий,
І відомий шкільній дітворі,
Та в словах української мови
Я пишуся не внизу, а вгорі.
Спробуй лиш написати ІМ'Я –
Зразу стану потрібний і я.

Д. Білоус

Мнемотехніка

Бабуся подарувала внучці Марійці фартушок (робочий):
Б,П,В,М,Ф + Р.

ІГРИ ТА НЕСТАНДАРТНІ ВПРАВИ

Лічилочки

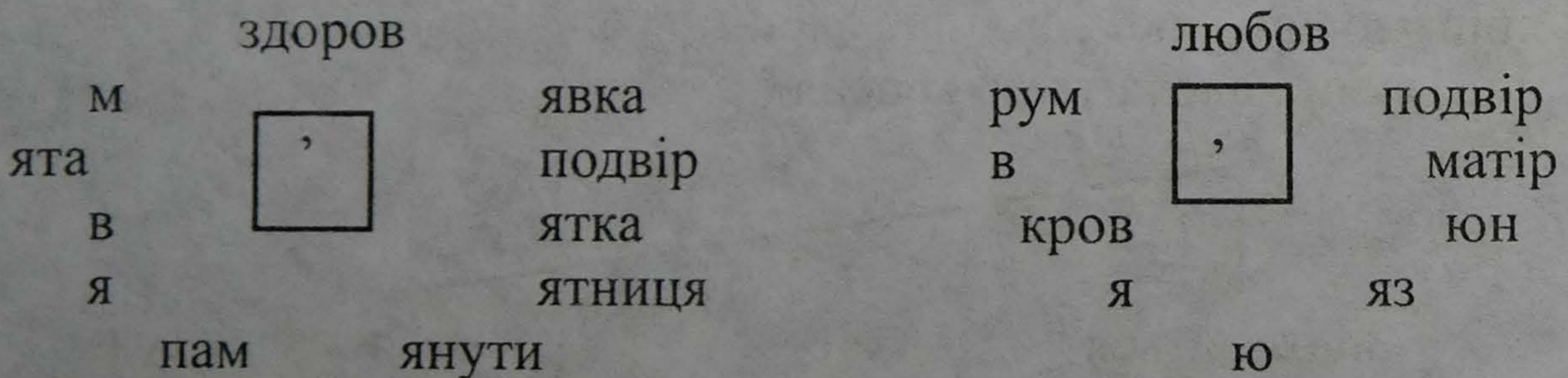
Ані, бані, барабані,
Їхав мужик на барані.
Тпру, тпру, не скачи,
Подавай калачі.
Калачі гарячі,
Три копійки здачі.

Раз, два, три, чотири.
А де були?
– На квартирі.
– А що робили?
– Чай пили, чашки мили,
На полиці становили.

Бігли коні під мостами
З золотими копитами.
Треба стать, погадать,
Що тим коням їсти дать.

Жабка випливла
З води,
Хто впіймає –
Геть іди!

Словесний конструктор

Із записаних на дошці частинок скласти якомога більше слів.
Але складати слова треба так, щоб обов'язково проходити через
квадрат з апострофом.

Раціоналізатор

Один школяр заявив, що український алфавіт недосконалий: у ньому надто багато букв. Подумайте, які 5 букв йому здалися зайвими і як він пропонував без них обходитись?

Я знаю 5 слів

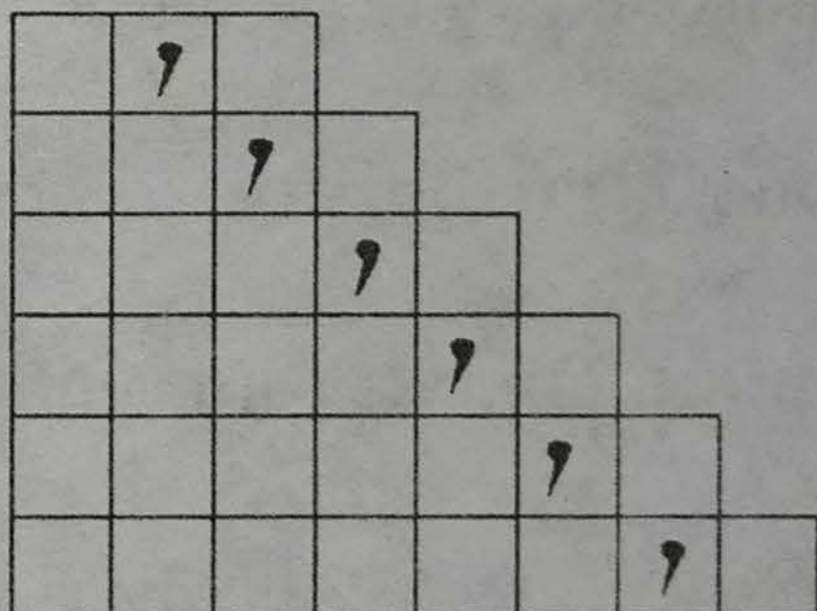
За допомогою лічильки клас ділиться на 3-4 команди. Потім від кожної команди вибирається один знавець слів, що пишуться з апострофом.

Перший гравець отримує м'яч, б'є його об підлогу, ловить і при цьому промовляє: «Я знаю 5 слів з апострофом: перше – п'ять, друге – м'яч, третє – в'юн, п'яте – п'ю». Після цього м'яч переходить до гравця іншої команди, який повинен назвати нові п'ять слів і при цьому не повторитись.

Виграє та команда, чий гравець останнім правильно назве 5 слів на вказану орфограму.

Спустіться з гірки

Допишіть у клітинки пропущені літери, щоб утворилась гірка.

Можливі відповіді: б'є, ім'я, сім'я, черв'як, узгір'я, подвір'я

Вгадайчики

На карточці розміром 6х2 см пишеться слово на ту чи іншу орфограму, а потім шилом проколюються дірочки за контуром літер. Дитина повинна з закритими чи зав'язаними очима вийняти карточку з конверта, навіпамацьки вгадати, яке написане слово, та пояснити його правопис.

Букваринт

Пройдіть букваринт і запишіть прислів'я в зошит. Поясніть вживання апострофа.

к	і	л	к	о	м
і	ш	є	,	б	и
о	г	о	н	е	в
т	,	м	о	к	и
о	в	и	ш	я	з
м	и	в	о	щ	я

Вхід

Відповідь: Що вимовиш
язиком, того не виб'єш
і кілком.

Диктант «відгадайка»

Учитель називає лексичне значення слів, а діти записують самі слова. Якщо слово вгадати не вдається, то замість нього ставиться знак питання.

1. Перша особа однини теперішнього часу від дієслова бити (б'ю).
2. Неозначена форма дієслова, що є антонімом до слова з'єднати (роз'єднати).
3. Іменник чоловічого роду II відміни, синонім до іменника хробак (черв'як).
4. Друга особа однини теперішнього часу від дієслова пити (п'єш).
5. Іменник середнього роду II відміни, синонім до іменника вогонь (полум'я).
6. Найулюбленіший кількісний числівник школярів (п'ять).
7. Прикметник чоловічого роду, антонім до прикметника твердий (м'який).
8. Іменник середнього роду II відміни, з тим же коренем, що й прикметник здоровий (здоров'я).
9. Іменник середнього роду II відміни, синонім до іменника торжество (свято).

Поспішанка

11 та	12 на	2 по	6 го	14 ка	13 гай	4 ми,
9 зо						16 ся
10 ло	1 За	5 за	7 ра	3 ля	15 в'єть	8 ми

Відповідь: За полями, за горами золота нагайка в'ється.

Ребуси

міжгір'я

пов'язка

в'яз

5'ак

п'ятак

в'юн

7я

сім'я

чір'я
ве

надвечір'я

ЧИТИ
в'ю

нав'ючити

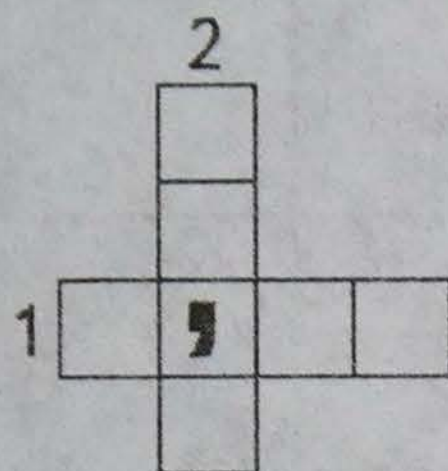
м'ять
па

напам'ять

Кросворди

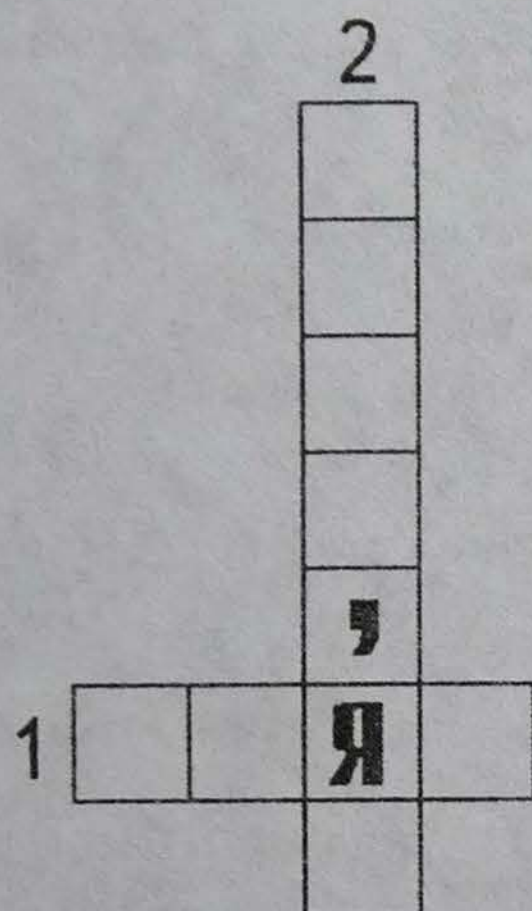
1. Б'ють мене старі й малі
І в повітрі, й на землі,
Та від того не вмираю,
Тільки весело стрибаю. (М'яч.)

2. Нас не було – воно було,
Нас не буде – воно буде;
Ніхто ні в кого його не бачив,
А в кожного є. (Ім'я.)

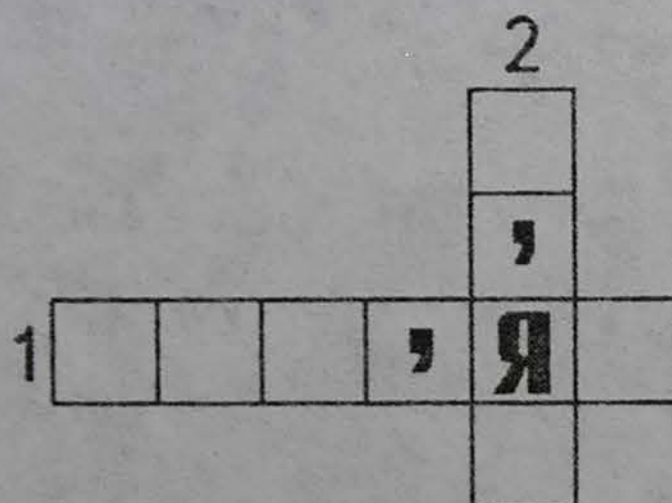
1. Хто в руки не візьме –
По голові мене б'є. (Цвях.)

2. Може він в горіх залізти,
Ну а потім його з'їсти.
Все, що смачно, виїдає
І назовні виповзає. (Черв'як.)

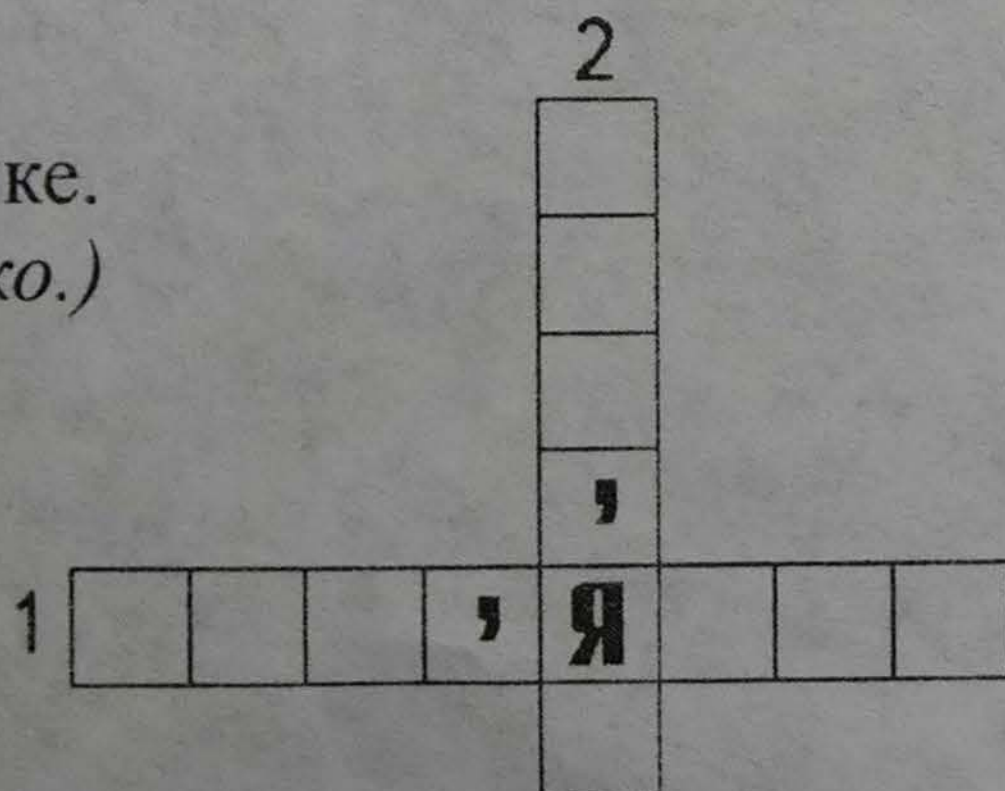
1. Що в хлібі родиться,
А їсти не годиться? (Бур'ян.)

2. Хоч буваю часто битий,
Але зовсім не сердитий,
Я стрибаю веселюся...
Чи згадаєте, як звуся? (М'яч.)

1. Із землі підніме й мале,
А через хату не перекине й велике.
(Пір'ячко.)

2. Виростав на пустирях,
Колихався на вітрах.
Став колючий, мов їжак,
І вчепився на піджак. (Реп'ях.)

В. Кравчук

Диктанти-недомовки

Серед усіх птахів на землі
Нас, друже, упізнаєш,
Сіренькі, правда, ми й малі,
Їдеш – не помічаєш.

А спів почуєш у гаї –
Зупинишся і скажеш:

– В гаю співають...

(солов'ї).

Б'ють – не плаче, вгору скаче,
І ніхто йому, одначе,
Не сказав хоч раз «пробач»,
Бо на те і є він... *(м'яч).*

Кожна країна, кожна дитина,
Ти або я має своє... *(Ім'я)*

В. Пишалко

Мама, тато, дід, бабуса, –
Всіх назву, не помилюся,
Старший братик і сестричка –
В нас сімейка невеличка.

Не спиняйте, бо зіб'юся.

Мама, тато, дід, бабуса...

Старший брат, сестра і я –

Отака у нас... *(сім'я).*

В. Гринько

Молотом – гах,
Забив у дошку... *(Цвях)*

В. Пишалко

Я спекла смачний пиріг.
В хату кіт прибіг з подвір'я,
Треться в мене біля ніг, –
Хоче втертися в... *(довір'я).*

В. Герасименко

– Що робила?

– Ложки мила.

– А що дали?

– Кусень сала.

– Де поклала?

– Під лавкою.

– Чим покрила?

– Халявкою.

– Де поділа?

– Кішка... *(з'їла).*

На прополці кукурудзи
Обігнав Михайлик друзів,
Перевиконавши план.
Де стояла качаниста,
Відтепер там чисто-чисто.
Та залишився... *(бур'ян).*

І. Січовик

Хвилинки-веселинки

«Миротворець»

Я в слові, ну, просто зайда,

А то й невідомо хто.

В алфавіті навіть з прожектором

Мене не знайде ніхто.

— Чому ж я — немов на варті? —
Спитайте оцих забіяк,
Які стільки років поряд,
А все не помирять ніяк.

Хтось же має навести порядок
І врятувати слова.
Я — охоронець ладу,
Стояти тут — доля моя.

Без мене — в м'яча не зіграти
І не одержати п'ять,
Ім'я своє не згадати,
В кав'ярні не ласувать.

Я думаю, всі здогадались.
Хто я який і чому,
По-грецьки «відвернений» називаюсь,
Сам же себе «миротворцем» зову.

Л. Андрієнко

До країни знань ішов мандрівник
І зустрів цікаві складники:
Поєднались префікс і числівник
І зробились назвою ріки. (Прип'ять.)

То ж бувають у мові дива!
Це слівце інтригує не даром.
На шість літер — апострофів два,
Означає місцину над яром. (Над'яр'я.)

Д. Білоус

В'яз за в'язи в'яза взяв —
В'язу в'язи зав'язав.

В. Капустін

ВЖИВАННЯ М'ЯКОГО ЗНАКА

Вживання м'якого знака є одним із найзаплутаніших правил в українській орфографії. І хоча сама суть його фонетична (м'який знак разом з буквами І, Я, Ю, Є позначає на письмі м'якість приголосних [Д, Т, З, С, Ц, Л, Н, Р, ДЗ]), кількість винятків та різноманітних уточнень зводить всю його легкість нанівець. Окремі діти просто не вможі оперативно використовувати такий об'єм багатовекторної інформації. Таке становище викликає потребу переключення основної уваги вчителя з випадків, коли м'який знак пишеться, на ті, коли (навіть всупереч абсолютно м'якій вимові) м'який знак НЕ ПИШЕТЬСЯ. Водночас слід звернути особливу увагу на формування практичних навичок (навіть на основі простого заучування) написання частовживаних слів з м'яким знаком. При цьому доцільно практикувати різного роду списування, пояснювальні та попереджувальні диктанти, змагання на швидкість і правильність написання слів, конкурси на краще їх запам'ятовування.

ПІДКАЗКИ НА БУДЬ-ЯКИЙ СМАК

*Щоб не помилитися в написанні м'якого знака,
треба подумати, які звуки позначають приголосні букви,
між якими ти збираєшся його поставити:
(х – ікс, у – ігрек)*

1. $[X'] + [Y] = XYU$, якщо X' не дорівнює Й
2. $[X] + [Y] = XY$
3. $[X'] + [Y'] = XY + Ъ, І, Я, Ю, Є$, якщо X' не дорівнює Л'
4. $[X'] + [Y'] = XY + Ъ, І, Я, Ю, Є$, якщо X' дорівнює Л'.
 $[X'] = Л'$
5. $Н' + Ж, Ч, Ш = НЖ, НЧ, НШ$.
6. $Л'К, Н'К, С'К = Л'Ч, Л'Ц, Н'Ц, Н'Ч, С'Ч$
7. $ЛК, НК, СК = ЛЦ, ЛЧ, НЧ, НЦ, СЧ$
8. ТЬСЯ

Не забудьте ви про мене:
В алфавіті я в потребі,
Хоч я – буква, а не звук,
Та я завжди тут як тут.
Ну, яка ж Волинь без мене,
Чи, скажімо, осінь, лебідь?
Львів і лось, альбом і вість,
Батько, сіль, дідусь і гість...

Богдан Пилат

Мнемотехніка

Одні приголосні звуки можуть бути як твердими так і м'якими, інші приголосні – лише пом'якшеними. Твердими і м'якими можуть бути:

ДЕ СОНЦЕ ЗОЛОТЕ   д,с,н,ц,з,л,т (+дз)
ДЕ ТИ З'ЇСИ ЦІ ЛІНИ   д,т,з,с,ц,л,н (+дз)

КАЗКИ ПРО ЗВУКИ

Жили-були в Азбуці літери. Жили-поживали, добро наживали і всі між собою дружили. Та була одна літера, з якою ніхто не хотів дружити. Літерам не подобалось, що вона не позначає звука.

– І що ти за літера? – обурювались вони.

Вона не позначала жодного звука, не уміла говорити, мовчала, і ніхто з нею не дружив, не розмовляв – жилось їй погано і дуже самотньо. І звалась вона «м'який знак».

Якось взяли літери складати слова. Це було їх найулюбленіше заняття. А одне слово навіть загадку їм загадало:

По чорному морю золотий човник пливе. (*Місяць.*)

Стали літери складати слово МІСЯЦЬ. Стали на потрібні місця і вийшло: МІСЯЦ.

– Щось у нас не виходить, – стурбувались вони. – Звук [Ц'] в слові «місяць» м'який, а у нас – твердий.

Буква І говорить:

– Стану я і позначу м'якість Ц, – і швиденько побігла в кінець.

Що ж вийшло? МІСЯЦІ.

– Але ж у нас був тільки один місяць, а не багато. Як же

бути?

– Давайте краще я стану, – сказала літера Я. – МІСЯЦЯ.

– У нас знову нічого не вийшло, адже ти позначаєш звук [а], – сказали літери.

Що ж літерам залишилось робити? Довелось кликати Ї. Він з радістю погодився допомогти і швидко став наприкінці слова. І вийшло МІСЯЦЬ.

Зраділи літери. Всім захотілось зразу запросити його в гості. От, виявляється, який він важливий, м'який знак.

(За В.В. Волиною)

ІГРИ ТА НЕСТАНДАРТНІ ВПРАВИ

Лічилочки

Йшла Маринка на стежинку,
Загубила там корзинку.
А в корзинці паляниця,
Хто її з'їв, тому жмуритися.

Біг зай по бору,
Обривав лободу.
Рвав, клав у пучок,
Вибирайся, вовчок.

У зеленому садку
Сидить котик в холодку,
Лапкою чеше вус,
Язичком лиже пуз,
Хвостиком круть-верть,
Сіру мишку хап!

Ой росло у полі жито,
Добрим дощиком помите,
Жито стигло, достигало,
Колосочками кивало.
А ти, Киве, не кивай,
А на вулицю тікай!

Швидкий диктант

Учитель зачитує слова, а діти пишуть тільки номер слова і знак орфограми (Ь, *Ж*).

Наприклад: сонця, пень, кінчик, джміль, сонько, біднятко.

1. *Ж*, 2. Ъ, 3. *Ж*, 4. Ъ, 5. Ъ, 6. *Ж*.

Кожну літеру – ціни

Перед початком гри слід прочитати віршик Д. Білоуса «Кожну літеру ціни».

Кожну літеру ціни,
бо немає їй ціни.
Ось відома в давнину
дудочка-сопілка:

виймеш літеру одну –
і вже буде спілка.

Зміниш літеру одну
у словечку бійка –
і вже – леле – на сосну
мчить звірятко білка.
Більше прикладів не дам,
помізькуй – придумай сам.

Найтихіша літера в алфавіті, звичайно, м'який знак: у неї і голосу свого нема. Але, як кожна інша літера, вона може повністю змінювати слово. Спробуйте за 3 хвилини придумати якомога більше слів, в яких поява м'якого знака повністю змінює їх значення.

Можливі варіанти відповідей: полин – полинь, син – синь, лан – лань, рис – рись, шал – шаль, галка – галька і под.

Заберіть м'який знак

Дітям дається завдання так змінити слова, щоб із них зник м'який знак. Наприклад: кінь – кіннотник, кінний, сільський – село, селянин, підселити.

Можливий набір слів: тінь, батько, посольство, сіль, яблунька, шабелька, ведмідь.

Майже близнюки

Доберіть до записаних на дошці слів такі, які б відрізнялися від них лише за м'якістю або твердістю приголосних.

Лук–	сад–	стань–
раба –	знати –	рись –
друк –	сюди –	тин –
син –	ряд –	лінь –

Відповіді: люк, ряба, дрюк, синь, сядь, зняти, суди, радь (рад), стан, рис, тінь, лин.

Дід Омелько і оленятко

Розмістіть слова кожного рядочка в такому порядку, щоб вийшли закінчені речення, а з них оповідання. Замість ?, там де потрібно, поставте Ї.

1. Мален?ке, дід, олен?я, близен?ко, побачив?.

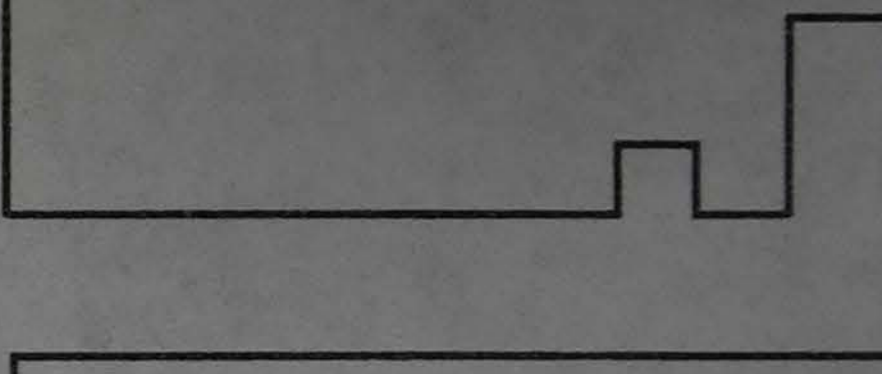
2. Олен?я, було, це, гарнен?ке.
3. Витяг?ло, вперед, воно, шию, тонен?ку.
4. Тварин?ці, мисливец?, в, націлив?ся, голову, мален?кій.
5. Олен?яти, шкода, гарнен?кого, стало, дідові.
6. Опус?тив, свис?нув, і, руш?ницю, він.
7. Тварин?ка, кущі, у, сховалас?, мален?ка.

За Чавдаровим С.Х., Барчук І.Д.

Хто відчинить загадку?

На дошці намальовані ключ і замок (зашифрований квадрат), який треба відкрити. Той, хто зуміє правильно використати ключ, прочитає і запише собі у зошит загадку, а потім запропонує її всім розгадати.

	1	2	3	4	5	6	
А	а	б	в	г	д	е	А
Б	з	і	к	н	о	р	Б
В	с	т	у	я	ь	,	В
	1	2	3	4	5	6	

А2	А6	Б1		Б6	В3
Б3	В6	А2	А6	Б1	
Б4	Б2	А4	В6	А1	
Б4	А1		А5	А6	В6
А6	А3	Б5		А5	А6
Б6	А6	В2	В5	В1	В4

Відповідь: Без рук, без ніг, а на дерево дереться. (Хміль.)

Поспішанка

4 кри	9 го	2 лень	7 хоч	11 ню	5 вень
1 Ма					13 боїть
14 ся	3 ке,	6 ке,	12 не	10 ог	8 яко

Маленьке, кривеньке, хоч якого огню не боїться. (Кочерга.)

Ребуси

важіль

вальс

вождь

Ець

горець

патруль

полька

$\frac{м'ять}{па}$

напам'ять

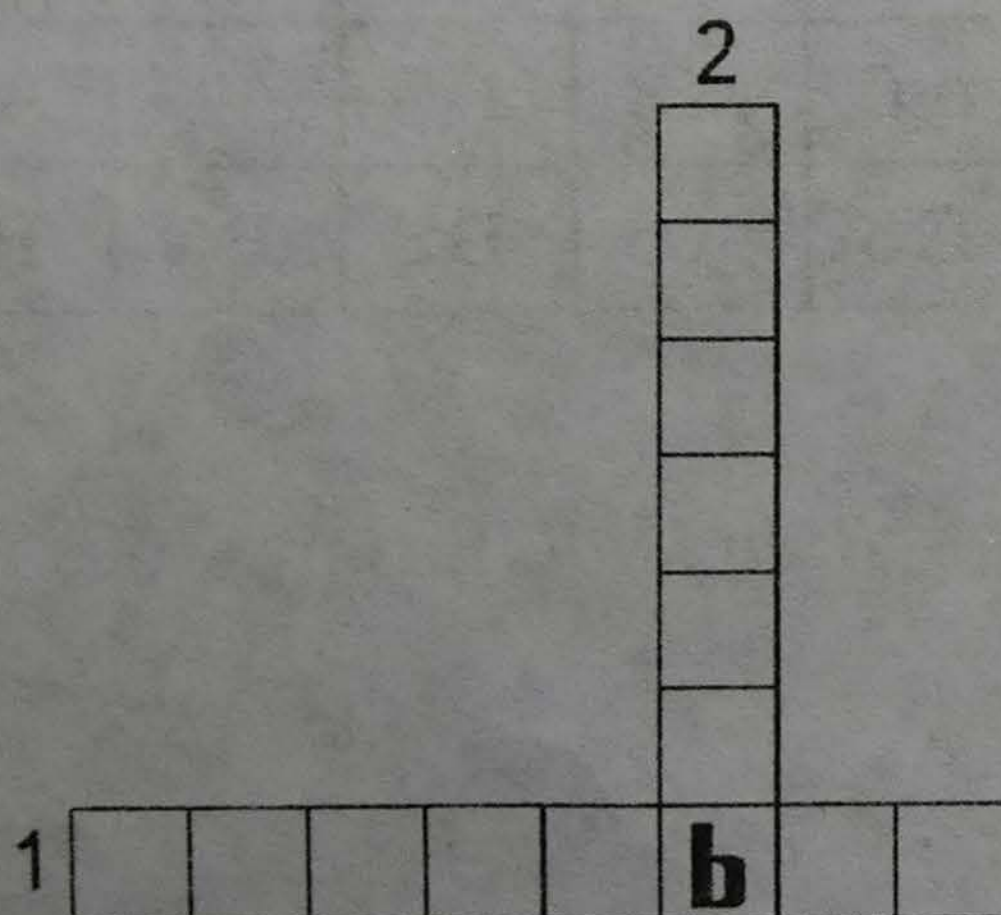
$\frac{сь}{що}$

нащось

Кросворди

1. Росте вона зимою
Донизу головою.
Тоненькою, прозорою,
Біло-голубою. (Бурулька.)

2. Взимку ляже спати
Дядько волохатий.
Лиш тоді устане,
Як весна настане. (Ведмідь.)

1. Йде дивак, дивак і все:
Капелюх в руках несе.
– Глянь, – кажу Наталочці, –
Капелюх на паличці. (Парасолька.)

Л. Куліш-Зіньків

2. Він із казки, він із пісні,
В нього зубки як залізні.
Капустину він гризе.
Зветься звір на букву «зе». (Заєць.)

В. Гринько

1. Всіх уранці піднімає,
Хоч у нього й рук немає. (Будильник.)

І. Січовик

2. Черевань в кутку дрима,
Холод в череві трима.
Що ховає – віддає.
Упізнали, хто він є? (Холодильник.)

В. Гринько

1. Лісом він котився з ревом,
Їв кущі, траву, дерева.
А коли напивсь води –
Стих і згаснув назавжди. (Вогонь.)

І. Січовик

2. Зростом він маленький,
Сірий, чепурненький,
Справжній молодець.
Хто він? (Горобець.)

1. Лізе, лізе, чорне, чорне.
Носом землю горне, горне.
Одгребло – і задки, задки,
Й почина усе спочатку.
Де горбок? Його не стало.
Де ярлок? Позасипало.
А як зветься? Не сказало. (Бульдозер.)

С. Мушник

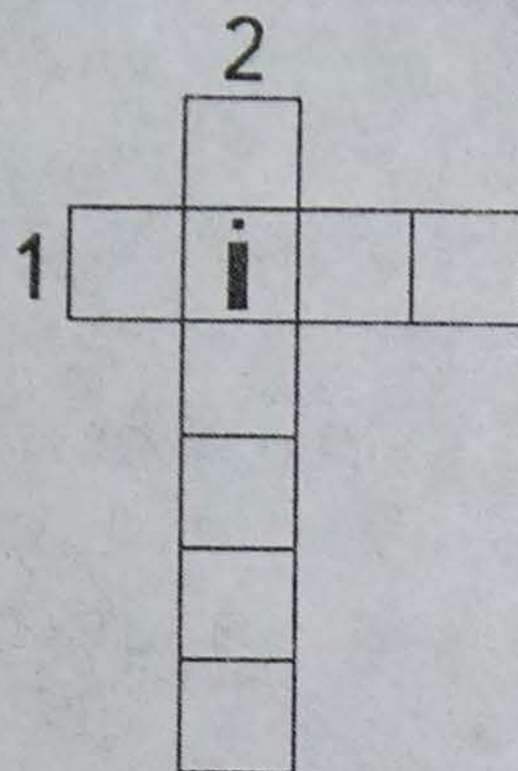
2. Росте куля біла,
Подув вітер – полетіла. (Кульбаба.)

1. Я мітлою мів, мів,
Та не вимів.
Я водою мив, мив,
Та не вимив.
Звечоріло – і нема,
Лиш трудився я дарма. (Тінь.)

Г. Храпач

2. Буває кругленький,
Буває з рогами,
Вночі його видно,
А вдень він зникає. (Місяць.)

Диктанти-недомовки

Вже пташки вернулися
В наш край,
Про весну співає
Поле й гай.
Ніжаться на сонці
Трави, квіти,
Вже настав ласкавий
Місяць... (квітень).

С. Жупанин

Поховались за пеньки
Хлопчаки-лісовики,
У картузиках руденьких,
Називають їх... (опеньки).

Він стрибає – скік та скік!
І співає цілий рік:
«Коло хати жив, жив, жив,
Довгу зиму пережив».
Он, який він молодець,
Цей сіренький... (горобець).

М. Качала

Вже дерева стали голі –
І каштани, і тополі...
І дощі ідуть щодня –
І ніхто їх не спиня.
Довгі пасма косі –
Це ж надворі... (осінь).

Ліс обійшов, поїв весь мед,
В барлозі ліг і спить...
А мед він любить – не секрет,
На те він і... (ведмідь).

В. Кириленко

Оленка велика
Й Оленка маленька
Ходили по лісу
Збирати... (опеньки)

Я дерево-красень,
Зовуть мене... (ясень).

А. Костецький

З-під землі біжить водичка,
Але це не озерце,
Не струмочок і не річка,
А цілюще... (джерельце).

Росте весною – тільки вниз,
Любить кривлю і карніз.
Маленька сміхулька,
Зветься... (бурулька).

В небі хмара пролітала,
Білий пух порозсипала.
Він на землю міцно ліг,
Називають його... (сніг).
А. Костецький

ХВИЛИНКИ-ВЕСЕЛИНКИ

Хто абетку з вас вивчав,
Різнi букви зустрічав.
Кожна з них від А до Я
Промовля своє ім'я.
Лиш одна із них німа.
Здогадались, певно всяк!
Звуть цю букву... (м'який знак).
С. Заєць

Джміль летів
У Браззавіль,
Відпочити сів
На хміль.
Захмелів
Від хмелю
Джміль,
Не попав
У Браззавіль.
М. Заєць

Помилка

В зоопарку ми гуляли,
Різних звірів розглядали.
У вольєрі, у кутку,
Лань побачили струнку...
– Що ж ти в зошит записала?
«Лан я хлібом годувала».
Без м'якого знака, глянь,
Вийшло поле, а не лань!
Лан родючий повсякчас
Хлібом сам годує нас!
І. Кульська

Йшов помалу лісом лось,
В лісі лось злякався когось.

Так злякався лось когось,
Що тікати довелось.

В. Кравчук

На світанку в пору літню
Стрів сороку уже літню
Молодий сорокопуд:
– Підіймеш, сороко, пуд?
– Ні, – зітха сорока літня, –
Я уже сорокалітня.

В. Плахотников

Звір, що схожий на кота,
Всіх розгублено пита:
– Загубив я м'який знак,
А без нього жити як?
Ще захочуть мами ваші
Наварити з мене каші. (Рись.)

Л. Куліш-Зіньків

Лукава помилка

Я – помилка лукава,
Погана в мене слава.
Букви плутаю, бува,
Перекручую слова.

Для буфету вчора тільки
Замовляли риби – кільки.
Вийшла помилка у слові
Привезли... кілки дубові.

Двірник читає Никодим:
«Прибийте номери на дим».
Незрозуміло Никодиму:
Як прибити щось... до диму?

Через помилку у слові
Сміх і горе на будові:
Замовляли гравій, гальку,
Привезли у клітці... галку!

І. Кульська

НАПИСАННЯ ДЗВІНКИХ І ГЛУХИХ ПРИГОЛОСНИХ

В українському правописі на написання дзвінких і глухих приголосних не звертається значної уваги, бо коли що і говориться, то це стосується в основному тих змін, які відбуваються при словотворенні. В цьому є певний сенс, оскільки при звичайному темпі мовлення кореневі приголосні як у сильній, так і в слабкій позиції вимовляються достатньо чітко: [дуб], [лід], [казка]. Тільки російськомовні школярі під впливом російської орфоепії можуть допускати помилки в подібних випадках.

При звичайному темпі мовлення лише дзвінкий [г] перед наступними глухими [т], [к], як правило оглушується: [н'іхт'і], [к'іхт'і]. Зазнають змін і глухі [с'], [т'], [к] – вони перед дзвінками самі починають вимовлятися як дзвінкі: [бород'ба], [коз'ба], [вог'зал] та ін.

Однак при швидкому темпі мовлення кількість позицій, в яких звуки починають зазнавати взаємовпливів і уподібнюватись, різко зростає. Тому в практичній роботі слід не обмежуватись вивченням стандартних ситуацій, які описані в шкільних правилах, а мати на увазі й потенційно помилконебезпечні позиції. Перерахуємо основні з них відповідно до «Словника української літературної вимови і наголосу» (К.: Наукова думка, 1973):

«Для сучасної української мови характерна така вимова деяких груп приголосних, що виникла внаслідок асиміляційних процесів у цих групах:

Групи [с]+[щ], [з]+[ш], внаслідок регресивного уподібнювання, змінюються відповідно в [ш:] і [жш]: приніши – прині[ш:]и; зшити – [сш]ити – [ш:]ити; привізиши – приві[жш]и.

Так само [з]+[ж] вимовляється як [ж:]: безжалісний – бе[ж:]алісний; [з]+[ч] вимовляється як [жч]: безчестя – бе[жч]естя; [з]+[дж] вимовляється як [ждж]: з джерела – [ж дж]ерела.

Групи [ш]+[с'], [ж]+[с'], [ч]+[с'] внаслідок регресивного уподібнення в середині слів змінюються відповідно на [с':], [з'с'], [ц'с']: радишся – ради[с':]а, зважся – зва[з'с']а, морочся – моро[ц'с']а.

Так само [ш]+[ц] у вимові змінюється на [с'ц'], [ж]+[ц'] на [з'ц']; [ч]+[ц] на [ц']: книжці – кни[з'ц']і, плящі – пля[с'ц']і, дочці – до[ц':]і.

...В середині і в тісних поєднаннях слів внаслідок регресивної асиміляції... [т] + [с] дають [ц]: абатство – аба[ц]тво.
Аналогічна асиміляція спостерігається й у вимові сполучень [д] і [т] із [с'], [ц']: робиться – роби[ц':а]
...[т]+[ч] дає [ч:]: квітчати – кві[ч:]ати...»

ПІДКАЗКИ НА БУДЬ-ЯКИЙ СМАК

Щоб дізнатися, як правильно написати
сумнівний приголосний звук,

Я

Правильно вголос промовляю слово і визначаю, чи є в ньому сумнівний приголосний звук.

Підбираю споріднені слова чи змінюю слово так, щоб після сумнівного приголосного знаходився голосний.

Записую слово з потрібною буквою.

ПАМ'ЯТАЙ:

Щоб дізнатись, якою буквою передати сумнівний приголосний звук, треба змінити форму слова або дібрати до нього споріднене слово так, щоб після цього приголосного стояв голосний.

УВАГА: У швидкій вимові можуть оглушуватися всі дзвінкі приголосні звуки, якщо вони стоять перед глухими.

Кінцеві дзвінкі приголосні в префіксах без–, роз–, над–, під – і подібні при швидкій вимові можуть оглушуватись, але на письмі ці зміни не позначаються.

Префікс З – перед К, П, Т, Ф, Х змінюється на С – у вимові і на письмі.

Ти, друже, хочеш знати,
Як слово написати.
Тут треба міркувати
І слово так змінити,
Щоб поруч із дзвінками,
А також із глухими
Сусідонька була.
Вгадали, хто вона?
Ну, так і є! Подружка голосна.

Т. Блащук

ІГРИ ТА НЕСТАНДАРТНІ ВПРАВИ

Лічилочки

Ати-бати,
Йшли солдати,
Ати-бати,
На базар.
Ати-бати,
Що купили?
Ати-бати,
Самовар.

Стоять коні на припоні,
Перший – мій, другий – твій.
Третього лови мерщій.

Еники-беники їли вареники,
Еники, беники квас,
Вийшов старенький Тарас.

Якало, тикало, микало, викало,
Хтокало, штокало, кликало, кудикало,
Тобі жмуритись випало.
Ану, рукою затулись, не дивись.

О. Орач

Альтернатива

Перепишіть, поставивши потрібну літеру.
У кі(с/з)ки тоненькі ріжки. У кі(с/з)ки вплели банти.
На небі палахкотить (с/з)ірка. Для виробництва сірників
потрібна (с/з)ірка.

В лісі можна знайти білий гри(п/б). Микола десь підхопив
гри(п/б).

Семафорики

Учитель читає дітям слова, а вони піднімають зелені семафорики (карточки), якщо у цих словах приголосні звучать так само, як пишуться, і червоні – якщо вимова глухих або дзвінких приголосних з написанням не співпадає.

Кігті, кіт, вокзал, вікно, вогкий, вода, відбути, боротьба, садиба, рюкзак, футбол.

Страшний шифр

За перерву на дошці з'явився дивний напис.

Напис:

Годить харпус бо хороту,
Бидаєдзя звохо роту:
«Ой джи шиві, джи сторові
Взі ротиджі харпусові?»

Нар. тв.

Вліс на блід
харпус
пес руг
й саджебивзя дам
са зуг.
Дзе п йому
на семлю зізди,
да насат
не моше
слісди.

В. Лучук

Відповідь:

Ходить гарбуз по городу,
Питається свого роду:
«Ой чи живі, чи здорові
Всі родичі гарбузові?»

Нар. тв.

Вліз на пліт
гарбуз
без рук
й зачепився там
за сук.
Це б йому
на землю сісти,
та назад
не може
злізти.

В. Лучук

Одні діти вважали, що це написано іноземною мовою, інші – що все ж таки українською, але з допомогою якогось шифру. А як же насправді? Спробуйте прочитати, що тут написано, і пояснити шифр.

В чому помилка?

Послухайте уважно вірш Д. Білоуса, поясніть, у чому суть виразу «ревіти білугою» і що за помилку в цьому виразі допустили наші предки.

Білугою ревіти

Тепер, звичайно, весь народ –
дорослі, навіть діти –
прекрасно знають цей зворот:
«білугою ревіти».

Ох, ці таїни, хай їм грець!
Тут нашорошуй вуха:
у морі є такий ссавець
з дельфінових – білуха!

Та звідки помилка така
в східнослов'янських мовах?
Адже рибина ця морська
з родини осетрових!

Він справді із морських глибин
реве, немов корова.
І дивно, як цих двох тварин
змогла попутать мова?

Лінгвісти свідчать недарма,
що тут у мові хиба:
«В білуги голосу нема –
вона німа, як риба!»

Подібність винна звукова!
Та знають навіть діти
і розуміють ці слова –
«білугою ревіти».

Хто зайвий

В кожному ряду слів – одне зайве. Знайдіть його і поясніть чому?

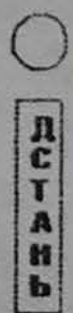
Град, краб, зуб, вокзал, виноград. (*Вокзал.*)
Ніж, пляж, плуг, рід, мазь. (*Плуг.*)
Ходьба, різьба, косьба, відлига. (*Косьба.*)

Поспішанка

8 ко	14 є	3 ву	5 ма	7 швид	11 сі
10 лі					1 Дов
12 стри	4 ха	9 в	2 гі	13 ба	6 є,

Відповідь: Довгі вуха має, швидко в лісі стрибає. (*Засць.*)

Ребуси

ВІДСТАНЬ

ВОГКИЙ

5+10 (п'ятдесят)

ЕК+ОТИКА (екзотика)

ВОКЗАЛ

МОЛОТЬБА

(МОЛОТЬБА)

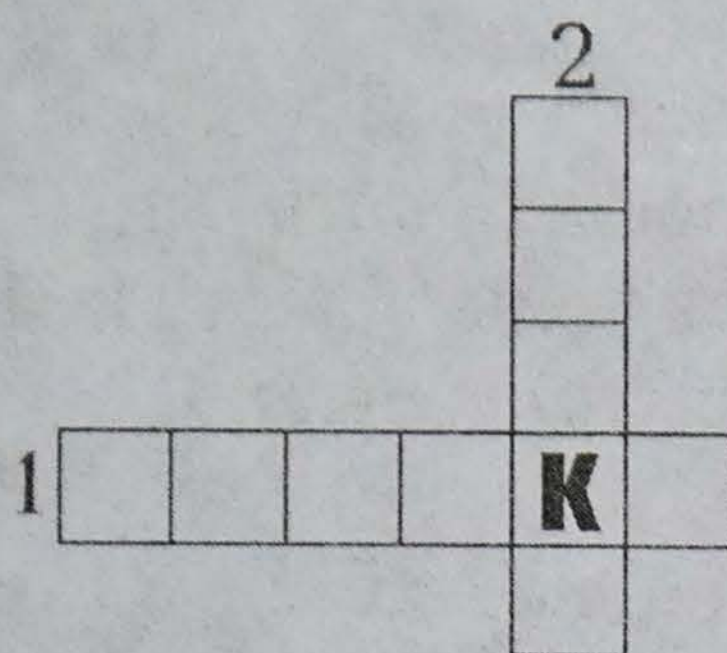
СЬКИЙ
ЙМИТ

(наймитський)

Кросворди

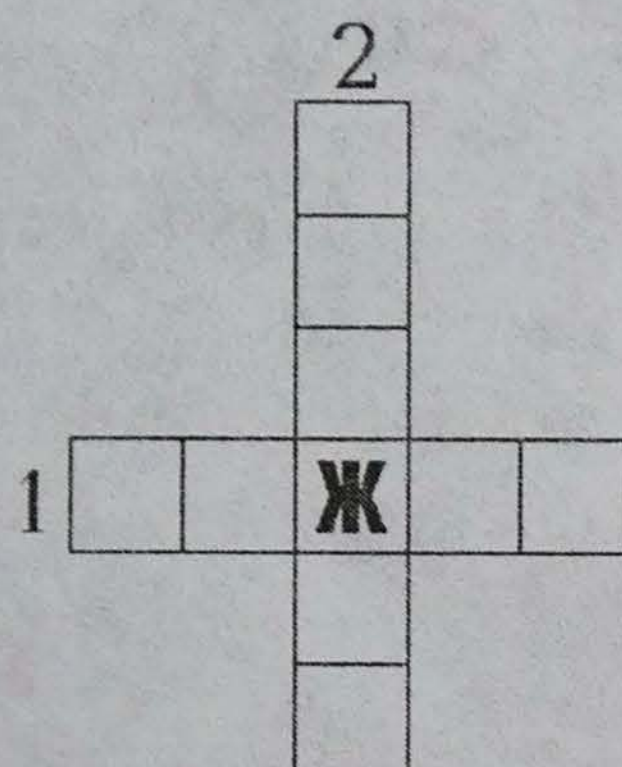
1. Не кущ, а з листочками,
не сорочка, а зшита,
не людина, а навчає. (Книжка.)

2. Верхи я всідаюсь,
Ідучи, тиняюсь,
А знайомих вбачу –
Стану і вклоняюсь. (Шапка.)

В. Лучук

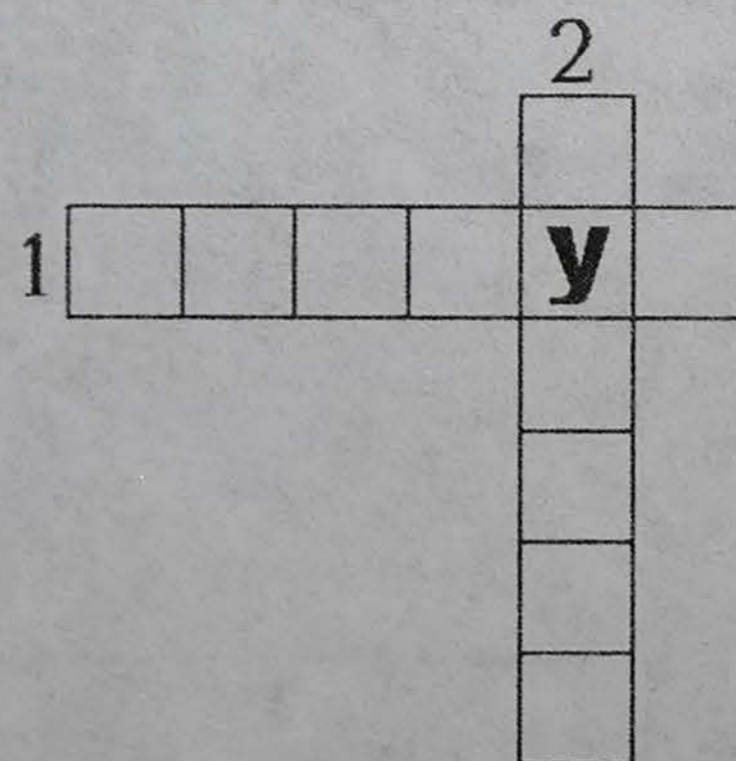
1. Малий кінь,
а все озеро випив. (Ложка.)

2. Має рот і одне вушко.
Хто така, вгадали? (Кружка.)

І. Січовик

1. Майстер цей з'явився рано,
На даху помудрував.
І без цегли, і без крана
Дім собі побудував. (Чорногуз.)

2. Гру цю люблять всі на світі:
І дорослі, й малі діти.
М'яч. Удар і крики: «Го–ол!»
Пречудова гра –... (футбол).

І. Січовик

Диктанти-недомовки

Диво-дім, диво дім,
Скільки іграшок у нім!
Скільки в ньому дошкільнят –
І дівчаток, і хлоп'ят!
Звідси в школи залюбки
Підуть старші малюки.
Гарний дім у діток,
Дім цей зветься...

(дитсадок).

В. Кириленко

В небі хмара пролітала,
Білий пух порозсипала.
Він на землю міцно ліг.
Називають його...

(сніг).

Стрімко вибігли на гору
Дві подружки білокорі.
Дощик їм полоще кіски.
Звуть тих подружок... (берізки)

В. Кравчук

— Коли ішла я, Гено, в сад,
То з неба падав виноград.
— Ти помилилась, — каже брат, —
То падав, Галю, з неба... (град).

І. Січовик

Скрипу, скрипу — вже мандрує.
Жартома, а чи всерйоз?
Геть шибки всі замурує
Білим сріблом Дід... (Мороз).

Жовтобокий карапуз
Йшов городом та й загруз,
Бо насіння стільки має,
Що аж боки роздимає.
Через те й загруз... (гарбуз).

Г. Храпач

На грядці мама посадила
І огірочки, і часник.
Що огірочки — любить Юля,
А от часник — пече язик.
Тому вона пішла на грядку
І посадила... (шоколадку)

М. Пронько

Вишні в інею розквітли,
В білих шубках всі дубки,
Позирають ночі світлі
В розмальовані... (шибки).

Т. Масенко

Ми капусту роздягали,
Сто одежинок знімали,
А одешинки оці
Підуть нам на... (голубці).

На дереві все грається,
Угору піднімається,
Кривляється, чіпляється,
На хвостикі гойдається,
І зветься це малятко —
Веселе... (мавпенятко).

М. Стельмах

Наш гусак піднявсь на кладку,
Став, як завше, на зарядку...
От зробив гусак зарядку
Та й у річку — бух із...
(кладки).

М. Стельмах

Хвилинки-веселинки

Як писати

Шепотить Петрусь до Гната:
— Підкажи, як написати —
«Т» чи «Д» у слові «пліт».
— Написати, Петре, слід...
Почекай хвилину, друже, —
Гнат чоло наморщив дуже, —
Але поки думав він,
Підказав Михайлик: «тин».

А. Музичук

Короп і короб

Доплів собі
Короба коропа,
Надерши кори
Із верби.
Вербовий той
Коропів короб
Вміщає грибів
Півгарби.

М. Заєць

Букву З поставим між складами —
буде любий нам фольклорний твір,

С поставим – матимемо з вами
металевий головний убір.

(Казка – каска)

Д. Білоус

Дві стоноги, дві стоніжки
Захотіли грати в сніжки.
Тільки ж як
Ліпити сніжки?
Рук нема,
Одні лиш ніжки.

М. Заєць

Диктант пишуть в класі діти:
«Я приніс із лісу гриб».
Лиш у зошиті в Андрійка:
«Я приніс із лісу грип».

Ну, скажіть мені – чому
Так почулося йому.

У співця чудовий бас,
У гравця прекрасний пас.
Річкою пливуть плоди,
А в саду ростуть плоти.

Хто ж пояснить то, чому
В школі не везе йому?

Р. Юсова

СПРОЩЕННЯ В ГРУПАХ ПРИГОЛОСНИХ

При словозміні і словотворенні в мові може виникати збіг кількох приголосних, що утруднює вимову. Тоді в групах приголосних –зджн–, –ждн–, –стл– та деяких інших середня буква на письмі випадає. Тобто правописна норма тут відповідає офоєпічній практиці. Випадає ж з історичної точки зору дуже важлива буква, що передає кореневий звук слова. Адже ж дійсно:

щасливий – щастя
радість – радісний
чесний – честь

У деяких українських словах традиція спрощення така давня, що історичний корінь майже неможливо знайти: сонце – сонячний – соняшник, і тільки запозичене слово «солярій» нагадує, що слово «сонце» колись мало форму «сьлньце» з буквою «л» всередині.

Діти в основному правильно пишуть слова, в яких відбувається спрощення, легко засвоюють правило. Увага вчителя головним чином спрямовується на заучування слів-винятків та найпоширеніших слів неслов'янського походження, в яких спрощення не відбувається: контрастний, баластний, студенство, агентство і т.д.

ПІДКАЗКИ НА БУДЬ-ЯКИЙ СМАК

Пам'ятай:

1. У групах приголосних –СТН–, –СТЛ–, –ЖДН–, –ЗДН– середній звук випадає:

вість – вісник
область – обласний

ВИНЯТКИ: зап'ястний, кістлявий, хвастливий, пестливий, хворостняк, шістнадцять; прикметники, утворені від іменників іншомовного походження на –ст: баластний, контрастний, компостний.

2. У групах приголосних –СКН–, –ЗКН– у вимові й на письмі випадає «К»: тріск – тріснути; брязкіт – брязнути.

ВИНЯТКИ: вискнути, рискнути.

3. У групі приголосних –СЛН– випадає «Л»:

мислити – навмисне
ремесло – ремісник

4. Не позначається на письмі спрощення:

а) у групах приголосних –СТЦ–, –СТЧ–: курсистка, курсистці, курсистчин;

б) у групах приголосних –СТСЬК–, –НТСЬК–, –НТСТВ–: інтелігентський, агентство, туристський;

в) у давальному і місцевому відмінках однини іменників жіночого роду І відміни: піаністці, оптимістці.

Мнемотехніка

Зустрічаються в словах
Приголосні дивні звуки,
Щоб їх правильно писать,
Треба мудрої науки.

Хоч не чуємо ми їх,
Як не прислухайся.
Та стоять вони в словах,
Тож – не помиляйся!

У кістлявий і пестливий,
У шістнадцять і баластний,
У зап'ястний і хвастливий,
У контрастний і компостний,
Ще й у слові «хворостняк».
Ми без букви «т», звичайно,
Не обійдемося ніяк.

В. Пишалко

ІГРИ ТА НЕСТАНДАРТНІ ВПРАВИ

Лічилочки

Раз, два, три, чотири, п'ять –
Вийшов зайчик погулять.
Як нам бути, що робити?
Треба зайчика зловити.
Будем знову рахувать:
Раз, два, три, чотири, п'ять...

За горою кам'яною,
За стіною костяною,
Там щука-риба грала,
Золотее перо мала,
Сама собі дивувала,
Що хороше вигравала.

Вовк розсівся на печі,
З клоччя крутить калачі,
З віхтя вихопить шматок,
Раз – і стулить пиріжок.
Вовче тісто з рук упало,
А що впало, те пропало.
Чорний пес хапнув пиріг –
І тікати скільки ніг.
Розбігаймося, хто куди,
Вовк біжить – чекай біди.

Ішов баран
По крутих ярах,
Вирвав травку,
Поклав на лавку.
Якщо торкнеш –
То геть ідеш!

Нинаплута

Учитель звертається до дітей: «Дуже дивна назва у нової гри – «Нинаплута». Скільки не суши голову, ніяк не здогадаєшся, що вона означає. Але тільки-но переставиш літери, і все зразу стає ясним – «Плутанина». А проводиться ця гра так: на дошці написані слова, в яких букви стоять не на своїх місцях. Учням слід здогадатися, що це за слова, і записати їх у зошити. Перемагає той, хто першим закінчує свою роботу.

Можливий набір слів: сновіз (звісно), книсів (вісник), нубрязти (брязнути), лищасвий (щасливий), нурустих (хруснути), церсе (серце).

Дущині пустощі

Душка мала придумати словосполучення із словами, в яких відбувається спрощення приголосних. Такі слова вона з словника виписала, а далі... По телевізору почався цікавий мультфільм, і Душка, одним оком дивлячись у зошит, а другим у телевізор, написала: *проїзний вовк, пісний учень, обласні смуги, безжалісний квиток, срібний суд, добросовісний суп, полезахисні змагання, чесний перстень*.

Виправте Дущині помилки, запишіть усе правильно.

Дивись пильно

На дошці пишеться слово, в якому є кілька орфограм. Дітям пропонується якомога більше розповісти про нього (значення, будову, звуковий склад, особливості написання і т.д.).

Перемагає той, хто останнім скаже про слово щось важливе, чого до нього ще не називали.

Букваринт

Пройдіть букваринт і запишіть прислів'я.

Вихід

а	т	с	т	в	а
г	а	б	є	у	х
ю	ь	д	і	в	а
г	а	к	р	а	щ
и	н	к	а	р	д
о	д	н	а	м	у

Вхід

Відповідь: Одна мудра
книга краща від багатства.

Заячий пиріг

(за мотивами народної гри)

Для цієї гри спочатку за допомогою лічильки вибирається ведучий – зайчик. Далі клас ділиться на 4-5 команд, кожна із яких вибирає для себе якесь із вивчених правил і записує назву орфограми на листочку паперу. Далі всі хором звертаються до ведучого:

Зайчику, зайчику,
Спечи пиріжок.

Зайчик витягає свою ліву руку долонькою догори – це нижній корж пиріжка. Потім запитує по черзі кожну з команд: «З якою начинкою спекти?»

Капітани команд відповідають залежно від того, яке правило записане у них на листочку (з правописом ненаголошених голосних, спрощенням у групах приголосних, подвоєнням приголосних тощо). Капітани кладуть свої листочки на долоню зайчика (тобто начинку на нижній корж пирога). Коли всю начинку склали, зайчик закриває пиріжок правою долонею і тричі повторює: «Печись, печись, пиріжок». Коли пиріжок уже готовий, усі гравці хором просять зайчика:

Зайчику, зайчику,
Пригости пиріжком.

«З якою начинкою?» – запитує зайчик у гравців першої команди. Капітан витягає із закритих долонь зайчика листочок, читає, яка начинка йому попалась, а члени команди починають по

черзі розповідати правило і наводити приклади. Якщо хтось помиляється, то всі кричать: «Згорів пиріжок». І ця команда виходить з гри. Якщо ж всі гравці відповіли правильно, то діти говорять: «Смачний пиріжок». А наступний листочок тягне капітан другої команди. Після того, як один пиріжок повністю розібраний, ті команди, які залишились у грі, печуть новий пиріжок вже з іншою начинкою. Гра продовжується доти, доки не визначиться команда-переможець або закінчатся правила.

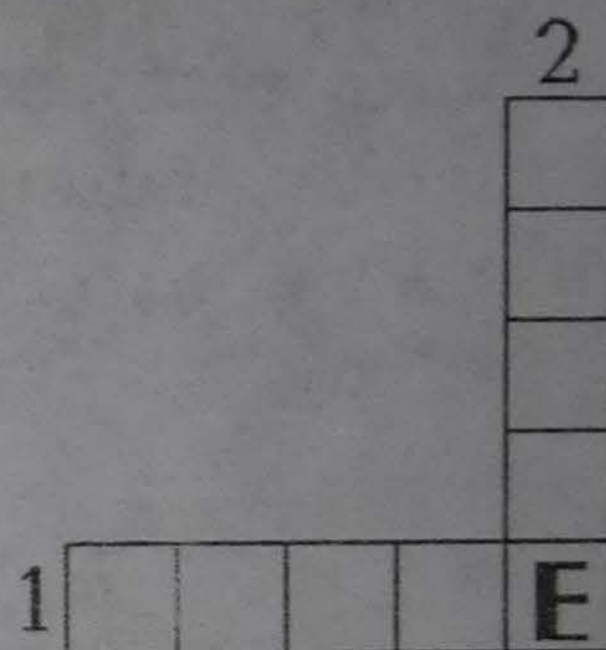
Поспішанка

8 дить,	3 во	12 міс	14 він	16 схо		6 про	15 не
5 всіх							1 Че
11 з	2 рез	7 во	10 сам	13 ця	9 а	4 ду	17 дить

Відповідь: Через воду всіх проводить, а сам з місця він не сходить. (Міст.)

Кросворд

- Котилося –
Веселилося.
А впало –
Всю ніч проспало. (Сонце.)
А. Музичук
- Що воно за штука,
Що ніч і день стука? (Серце.)

Диктанти-недомовки

Випливає з-за гори,
Загляда у всі двори,
Сіє, сіє позолоту,
Всіх скликає на роботу,
Осяває все навкруг
Чарівний червоний круг.
Доня дивиться в віконце:
– Тату, тату сходить...
(сонце).
В. Кириленко

Понеділок і вівторок,
Середа, четвер, п'ятниця,
Ще субота і неділя.
Ми назвали всі дні... (тижня).

Порізала Оля руку
Об гостреє скельце.
Тепер в доні болить пальчик,
А в матері – ... (серце).
В. Пишалко

ХВИЛИНКИ-ВЕСЕЛИНКИ

Вірш не тільки про дружбу, але й про винятки
з правил про спрощення в групах приголосних

Шістнадцяту годину
Старий годинник б'є.
Вилазить пес з-під тину
І править про своє.

Що дуже вже кістляві
Кістки у суп кладуть
І, будь хоч як пестливий,
Добавки не дадуть.

Що кіт Мурко хвастливо
Розповідав усім,
Як ласо він вечеря,
Коли йде спати в дім.

Що лапу вчора здуру
Роздер об хворостняк.
Зап'ястні бідні кістки
Тепер весь час болять.

Й, можливо, ще немало
Почули б ми жалів.
Та тут старий годинник
Сімнадцяту відбив.

Й додому повернувся
Малий пустун Панас,
Що тільки тиждень ходить
До школи в перший клас.

І зразу все змінилось,
Мов сонечко зійшло.
Гасають по подвір'ю
Панасик і Сірко.

Як добре, коли вдома
Тебе чекає друг –
Чотири вірні лапи
І двоє гострих вух.

Л. Андрієнко

ПОДВОЄННЯ БУКВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЗБІГУ ПРИГОЛОСНИХ

Подвоєння приголосних виникає при збігу однакових звуків на межі значущих частин слова. В усному мовленні такі подвоєні приголосні звучать або як один довгий звук, або (особливо при швидкому темпі мовлення) як один, лише дещо подовжений звук. Тому вчителям слід особливу увагу звертати на те, щоб учні навчились сприймати такі звуки на слух і уміли легко членувати слово на значущі частини.

Для цього доцільно практикувати розпізнавання на слух висловлювань із співзвучними словами типу «наша сонна Соня», «на стіні висить стінна газета», «викликає те в нас лють, що дощі постійно ллють», «відмінна робота і відміна», «яка може бути ціна, коли книжка така цінна» тощо.

Важливим методичним прийомом у роботі має бути аналіз слів за будовою та зіставлення звуків на межі морфем.

ПІДКАЗКИ НА БУДЬ-ЯКИЙ СМАК

Подвоєння приголосних виникає

Внаслідок збігу однакових приголосних на межі морфем (префікса і кореня, кореня і суфікса: безземельний, сонний); у складних словах: юннат, міськком.

У прикметникових наголошених суфіксах –енн(ий), –анн(ий), –яnn(ий): нескáзанний, незрівнянний.

УВАГА: буква Н не подвоюється у діеприкметникових суфіксах –ен, –ан (вони ненаголошені) та утворених від них прислівниках: нескáзаний, неоці́нений.

ПАМ'ЯТАЙ:

Дві букви для передачі подвоєння приголосних пишемо при збігу однакових приголосних:

1. Префікса й кореня українських слів, а також слів іншомовного походження, якщо існує споріднене слово без префікса або з іншим префіксом	віддати, безземельний, ввечері, оббити, інновація (новація), іннервація (нерв), ірраціональний. Але: анотація (від notatio), іригація (від irrigatio, тут ir – частина кореня)
2. Кінця першої частини та початку другої частини складно-скорочених слів	заввідділом, юннат, військкомат
3. Кореня або основи на –н (–нь) і суфіксів –н–, –ник–, –ниц(я)	туманність, письменниця, цінник
4. Основи дієслова минулого часу на –с і постфікса –ся	розрісся, нісся
5. У словах ссати (і похідних від нього) та бовваніти	ссавці, виссати, бовваніє

ІГРИ ТА НЕСТАНДАРТНІ ВПРАВИ

Лічилочки

Сітка-вітка,
Дуб-дубки,
Поставали
Козаки.
Шабельки
Брязь:
– Вийди, князь.

– Де стоїш?
– На камені.
– Що п'єш?
– Квас.
– Ану, злови нас!

Петро! Петро!
Подай відро:
Корові – напитись,
Тобі – жмуритись.

Зайчик, зайчик-
Побігайчик.
Виніс хліба нам окрайчик,
Виніс свіжої
Води.
Ой виходь жмуритись ти!

П. Голубинський

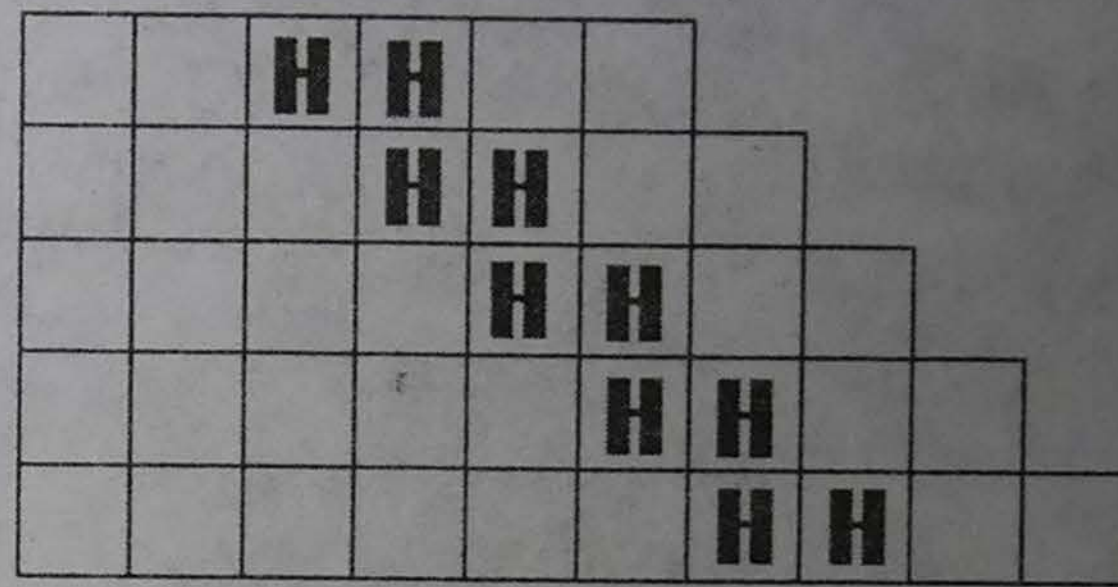

Куди поділась помилка?

Микола і Сергій писали словниковий диктант. Микола те, що почув, написав так: невблаганий, невпізнання, незліченні, нездійсненні, неоцінений. Сергій так: невблаганий, невпізнана, незлічені, нездійснені, неоцінений.

Поясніть, за якої умови п'ятірку отримає Микола, а за якої – Сергій.

Побудуйте гірку

Можливі відповіді: кінний, воєнний, годинник, займенник, письменник.

Хто більше?

Для гри клас ділиться на команди. Виграє та команда, яка за три хвилини утворить від слів, написаних на дошці, більше споріднених із подвоєнням.

Варіанти слів для гри: закон, дати, кінь, бігти, кордон.

Семафорики

Учитель читає слова, а діти піднімають червону карточку, коли в словах є подвоєння, і зелену – коли немає.

Можливий набір слів для гри: заввишки, завтовшки, завернути, зроблений, письменний, безсмертя, роззброїти, розсердити, юннати.

Дущині пустощі

На дошці написані словосполучення:

Роззява – це частина мови.

Займенник – це неуважна людина.

Щоденник – це військовий, що охороняє кордон.

Письменник – це пристрій, що показує, котра година.

Відмінник – це солдат на коні.

Прикордонник – це зошит, у який учитель виставляє оцінки.

Годинник – це хороший учень.

Кіннотник – це людина, що пише книжки.

Учитель звертається до дітей: «Знову Душка нам усе переплутала, поміняла слова місцями. виправте Дущині помилки, побудувавши правильно словосполучення».

Поверніть згубу

Учитель читає дітям віршик:

Ридають букви в кожному рядочку:

– Від наших слів одні шматочки.

Початки всі кудись пропали,

Мабуть, у лісі заблукали.

Верніть загублених у слово –

І знову буде все чудово.

(За Я. Пишумовим)

Прочитавши вірш, учитель пропонує дітям здогадатись, що за слова написані на дошці. Для цього слід замість крапок вставити загублені перші літери. Якщо робота буде виконана правильно, то із вставлених літер складуться нові слова.

...палення

...еззастережний

...менник

...ослідження

...осягнення

...влення

...Одинник

...менування

...ИТТЯ

...ИХОЛІТТЯ

... ССИ

Відповідь: обіддя, гілля

Як писали наші предки

У часи Київської Русі правопис дуже відрізнявся від сучасного. В найдавніших текстах навіть слова не виділялись, а все речення писалось разом. Спробуйте розшифрувати прислів'я, записані так, як писали в давнину.

Змаленькогонасі́ннячкави́ростаєвеликедерево.

Ві́никзадл́ясмі́ттяви́ник.

За́ріднийкра́йжитт́яві́ддай.

Поспішанка

2 вран	5 дить	8 ти	4 хо	15 вве	17 рі	16 че	13 двох,
12 на						19 трьох?	6 на
7 чо	11 день	1 Хто	14 а	10 у	18 на	9 рьох,	3 ці

Відповідь: Хто вранці ходить на чотирьох, удень на двох, а ввечері на трьох. (Людина.)

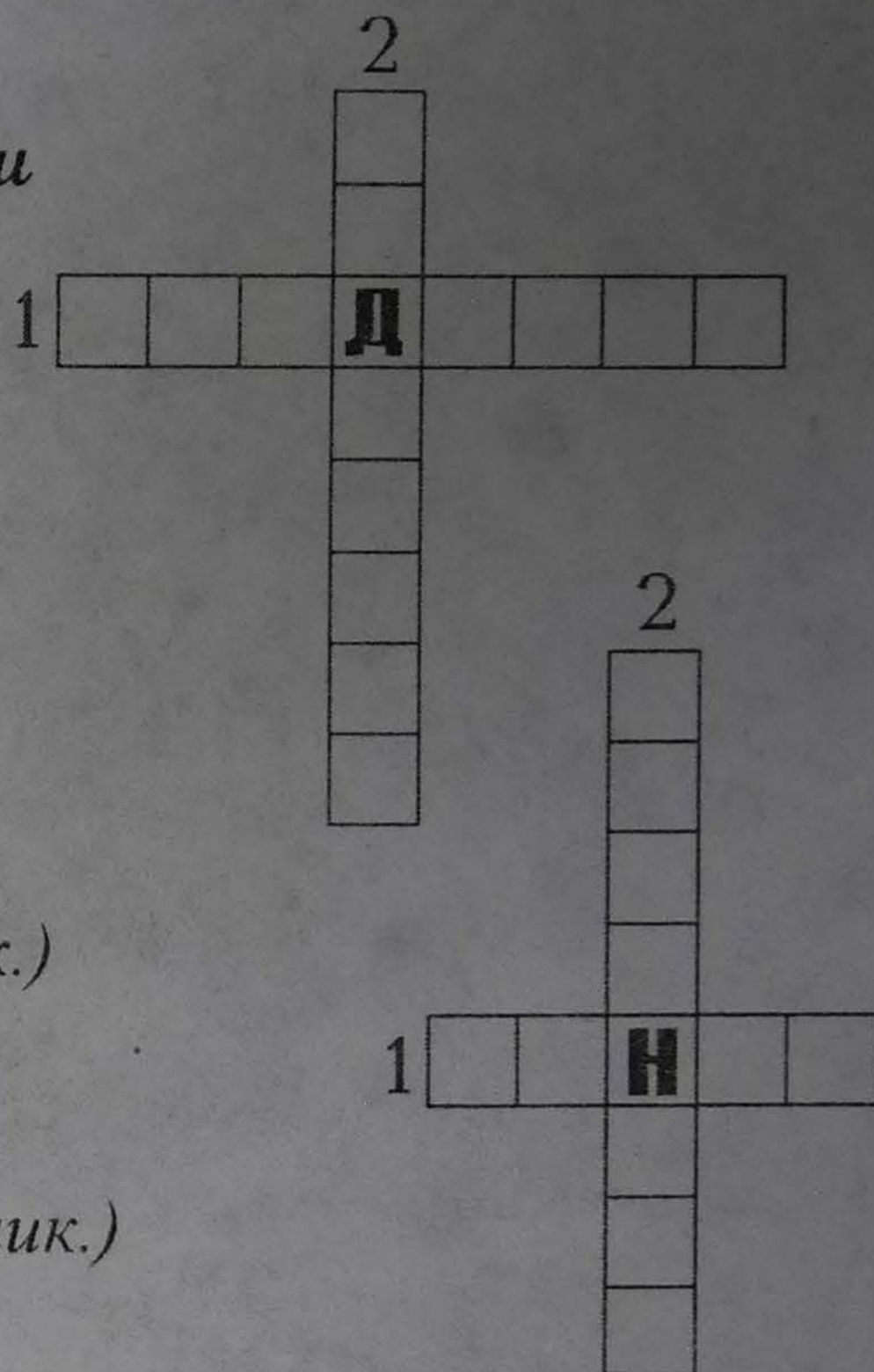
Кросворди

1. Що знаходиться під дахом,
але над стелею. (Піддашшя.)

2. Не їсть, не п'є,
Ходить та б'є. (Годинник.)

1. Наскакався, назвивався,
Під припічком заховався. (Віник.)

2. В шкільній сумці я лежу,
Як навчаєшся – скажу. (Щоденник.)

Диктанти-недомовки

Він мій зрадник і порадник,
Пересмішник мій щоденний,
Кожен ранок мрію в школі
Загубити свій... (щоденник).

В. Пишалко

Він щоночі і щодня
Відраховує хвилини,
А живе він на стіні.
– Хто ж він, хто? –
Скажіть мені.
Обізвався мудрий півник:
– Відгадав! Це наш... (годинник).

До бабусі Зіни
З'їхалась родина:
Брат з Карпат,
Сестра з Остра,
Дочка з Криму,
Син із Риму,
Внучка з Луцька,
Внук з Прилук,
А ми з Вінниці.
Баба Зіна – ... (іменинниця).

І. Січовик

Радості такої
Не було ніколи!
Це Оленка нині
Вперше йде до школи.
Татова бригада
Сушить в лузі сіно.
– В добру путь, Оленко,
Вчися на... (відмінно).

Р. Неронова

Їла, їла пилка дуба,
Поламала пилка зуба.
«Бач як важко пилять дуба», –
Плаче у кутку... (беззуба).

ХВИЛИНКИ-ВЕСЕЛИНКИ

Хто слово цікаве мені наведе?
Нехай обізветься кмітлива душа.
В цім слові – подвоєна літера Д,
І в ньому ж – подвоєна літера Ш.

(Піддашся.)

Д. Білоус

Тротуарами тритони
Тягнуть тістечок
Три тонни.
За тритонами пітони
Тягнуть ще
Чотири тонни
У коробках із картону.
А на тістечка кроти
Вже роззявили роти.

М. Заєць

Сонна Соня

Будить вранці мама доню:
– Вже проснулось сонце, Соню,
Сонях сонцю посміхнувся,
Сонний котик
Теж проснувся.
І запитує спросоння,
Чи проснулась
Наша Соня.

Л. Куліш-Зіньків

Близнюки-пустуни

Дружні звуки-близнюки
З нас жартують залюбки.
Весело всміхаються,
Один за одного ховаються.

Кріпаччина, Донеччина,
Німеччина, Туреччина,
Хвилинний, старовинний,
Незмінний, неодмінний.

Якщо поряд раптом стануть
Двоє цих веселунів –
Дуже важко розібрати,
Там їх кілька чи один:

Віддячити, роззутий,
Віддерти, безземельний,
Віконний і казенний,
Оббити, незліченний.

Денний, годинник,
Змінний, знаменник,
Беззубий, кіннотник,
Воєнний, щоденник.

Поділи оці слова
Швидко на частини.
Чи є в слові близнюки
Помітиш в ту ж хвилину.

В. Пишалко

ПОДВОЄННЯ ПРИГОЛОСНИХ ВНАСЛІДОК ЇХ ПОДОВЖЕННЯ

В українській мові подовження приголосного звука буває в тому випадку, коли цей звук у давній мові стояв після голосного звука перед І+Я,Ю,Є (остання буква тут належить до закінчення): знання – знани і-є, збіжжя – събожи і-є, ніччю – ночі і-ю, стаття – стати і-а. В цій позиції реалізувалась регресивна асиміляція в нових сполученнях: палаталізований приголосний +(Й), що виникли після занепаду зредукованого (і).

Отже, так історично склалось, що подовжується тільки м'який приголосний звук, що стоїть після голосного перед Я,Ю,Є. Тому не можна подовжувати приголосний, що стоїть після приголосного (щастя, радістю, смертю і под.). Постійно тверді приголосні та Р не подовжуються. Оскільки в той час, коли проходила асиміляція звука (Й), звуки Ж,Ч,Ш були постійно м'які, то вони теж подовжуються: ніччю, збіжжя, розкішшю. Але вимовляються вони зараз у цій позиції не м'яко, а лише напівпом'якшено.

Оскільки написання подовжених приголосних носить суто

історичний характер і при швидкому промовлянні довгота звуків тут майже не відчувається, в практичній роботі слід практикувати вправління в подовженій вимові та заучувати правопис найбільш поширених слів з подовженими приголосними.

ПІДКАЗКИ НА БУДЬ-ЯКИЙ СМАК

Пам'ятай:

Приголосні Д,Т,З,С,Л,Н,Ж,Ш,Ц,Ч в корені слова подовжуються (а на письмі позначаються двома літерами), коли вони стоять після голосного:

1. Перед Я, Ю, Є, Ї в усіх відмінках іменників середнього роду II відміни (крім родового множини з нульовим закінченням), а також у похідних словах: волосся, багаття, життєвий, знаряддя.

АЛЕ: знарядь, сторіч.

2. Перед Я, Ю, І та Е в усіх відмінках деяких іменників чоловічого та жіночого роду I відміни (крім родового множини із закінченням –ей): суддя, стаття, суддею, статтею.

3. Перед Ю в орудному відмінку іменників жіночого роду однини III відміни, якщо в називному відмінку основа закінчується на один м'який чи шиплячий приголосний: сіллю, тушшю, зеленню.

АЛЕ: радістю, щирістю, верф'ю.

4. Перед Я в прислівниках: навмання, зрання, спросоння.

5. Перед Ю, Є у формах теперішнього часу дієслова лити: ллю, ллеш, а також похідних: виллю, наллю та ін.

**Подовження приголосних д,т,з,с,ц,л,н,ж,ч,ш після букв,
що позначають голосні, передається на письмі**

1. В усіх відмінках іменників середнього роду II відміни, крім родового множини без закінчення.	Зілля, рілля, багаття (але багать), обличчя (але облич)
2. В усіх відмінках іменників I відміни (крім родового множини із закінченням -ей) спільнослов'янського походження, в яких у російській мові між м'якими приголосними та буквою Я ставиться м'який знак.	Стаття (статья), суддя (судья).
3. В орудному відмінку однини іменників III відміни, якщо в називному відмінку основа їх закінчується на один м'який або шиплячий приголосний	мить – миттю, ніч – ніччю, лінь – лінню
4. У деяких прислівниках перед Я, Ю.	Зрання, спросоння, попідвіконню.
5. В особових формах дієслова лити перед Ю,Я.	Ллеш, ллю, наллємо.

ІГРИ ТА НЕСТАНДАРТНІ ВПРАВИ

Лічилочки

Ішов кіт через сто воріт,
До кінця дійшов,
Котеня знайшов.
Няв!

Ходила квочка
Коло кілочка,
Водила діток
Коло квіток.
Квок-квок.

Летів ворон
В димар чорен,
Дим куриться –
Тобі жмуриться.

Покотило, покотило,
По дорозі волочило.
Сонце, місяць і зірки,
На кілочку вийдеш ти.

Заповни віконечка

На дошці записані слова з пропущеними літерами. Клас ділиться на три команди, кожній з яких дістається по колонці слів. Перший гравець кожної з команд підбігає до дошки, бере крейду і заповнює віконечко першого слова, підбігає до наступного гравця своєї команди і передає йому крейду, з якою тепер уже другий гравець біжить до дошки. Якщо дитина не знає, яку літеру або літери слід вписати, вона креслить під своїм стовпчиком мінус і тільки після цього передає крейду наступному гравцеві. Виграє та команда, яка першою правильно заповнить всі віконечка.

ж□ття

м□ття

ш□ття

з□лля

г□лля

к□лля

р□лля

с□ддя

в□□ння

д□□ння

з□□ння

с□□ття

в□□□ння

г□□□ння

з□□□ття

к□□□сся

Можливі відповіді: життя, миття, шиття, зілля, гілля, кілля, рілля, суддя, вміння, доїння, знання, сміття, варення, горіння, забуття, колосся.

Букваринт

Пройдіть букваринт і прочитайте прислів'я.

					Вихід ⌞
б	р	о	ж	а	й
о	у	й	и	к	а
с	с	с	і	а	в
е	т	а	н	т	а
с	е	н	н	я,	н
Я ⌞	к	а	о	с	і

Вхід

Відповідь: Яке насіння, такий урожай.

Альтернативне оповідання

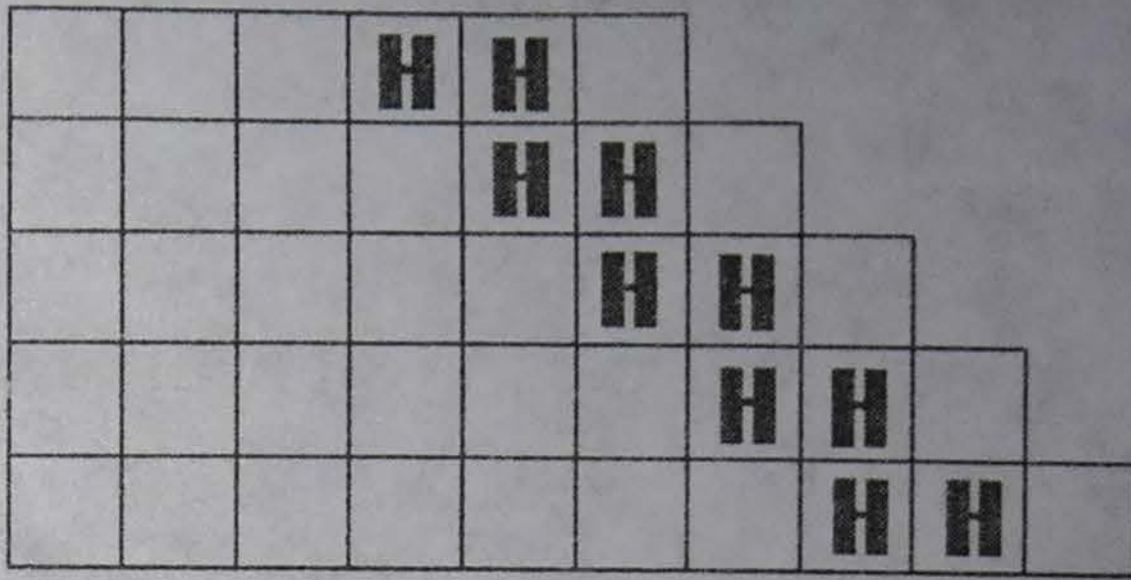
Допишіть оповідання, використавши наступні слова: чарування, подолання, гілля, насіння.

Мандрівка

Почалося все з того, що я потрапив аж на (м/М)ісяць...

Побудуйте зірку

Підказки (використовуються тільки в тому разі, коли діти самотійно не справляються з завданням):

1. Воно є у всіх людей (ймення).
2. Те, що відбувається з листом паперу, коли до нього підносять палаючий сірник (горіння).
3. Синонім до слова важливість (значення).
4. Антонім до слова збільшення (зменшення).
5. Воно поряд із язичком (піднебіння).

Чудеса перекладу

Послухайте вірш Анатолія Костецького та його переклад російською мовою (перекладач В. Данько). Поясніть, у чому помилка перекладача. Назвіть слово із подовженням.

Зустріч

На узліссі,
на ставку,
стрілись якось
«А» та «У».

«У» сказало:
— У-у-у, яке!..
«А» сказало:
— А таке!..
І чому,
за що
та як —
невідомо й досі —
«У» образилось на «А»
і таке знялося.

Встреча

На опушке,
на пруду,
повстречались
«А» и «У».

«У» сказало:
— У-у-у, какое!..
«А» вскричало:
— Да-а-а-а, такое!..
Неизвестно никому,
Отчего и почему
«У» обиделось
У-у-у-жасно,
Что
«А»
Сделало ему.

Покотилася Луна,
розбудила тишу,
тільки й чути
крик:

– УУАА! –
і нічого більше.

Ось домчав
той крик
до лісу –
і в зворотній бік
відбився,
і помчало
по ставку
не «УА»,
а вже «АУ»!
«А» злякалось,
аж присіло,
«У» за мить
пополотніло.
І подалі
від води
повтікали –
хто куди.

Ну, а їм услід
Луна
по воді котилась і гула:
– АУ! УА –
з усієї сили.
То вона
раділа так,
що злякала
задирак.

А. Костецький

Так шумели забияки,
Что могло дойти
До драки.

Услыхала шум Луна,
Из-за тучи вышла.
А внизу: «УА», «УА» –
Только лишь и слышно.

Крик по лесу прокатился
И обратно воротился,
Был «УА»,
А стал – «АУ!»
И Луна от удивленья
С неба шлепнулась
В траву!

«У» с испуга аж присело,
«А» от страха побледнело.
И подальше от пруда
Разбежались –
Кто куда...

Им-то что!
А вот Луна
Снова в небо
Лезть должна...
Взгромоздилась кое-как,
В небе зашагала,
Радуюсь, что забияк
Так перепугала.

Поспішанка

11 як	8 му	3 па	9 убра	14 па	18 всю	19 зем	12 по	21 укри	5 в
1 Іш									16 убра
4 ні	15 лось	2 ла	17 ння –	7 ло	13 си	20 лю	22 ло	10 ңні,	6 бі

Відповідь: Ішла пані в білому убранні, як посипалось убрання – всю землю укрило. (Зима.)

Ребуси

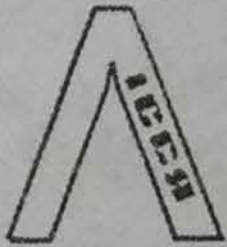
(варення)

пере $\angle$ ся (перенісся)

(вміння)

$\frac{\text{мення}}{\text{й}}$ (наймення)

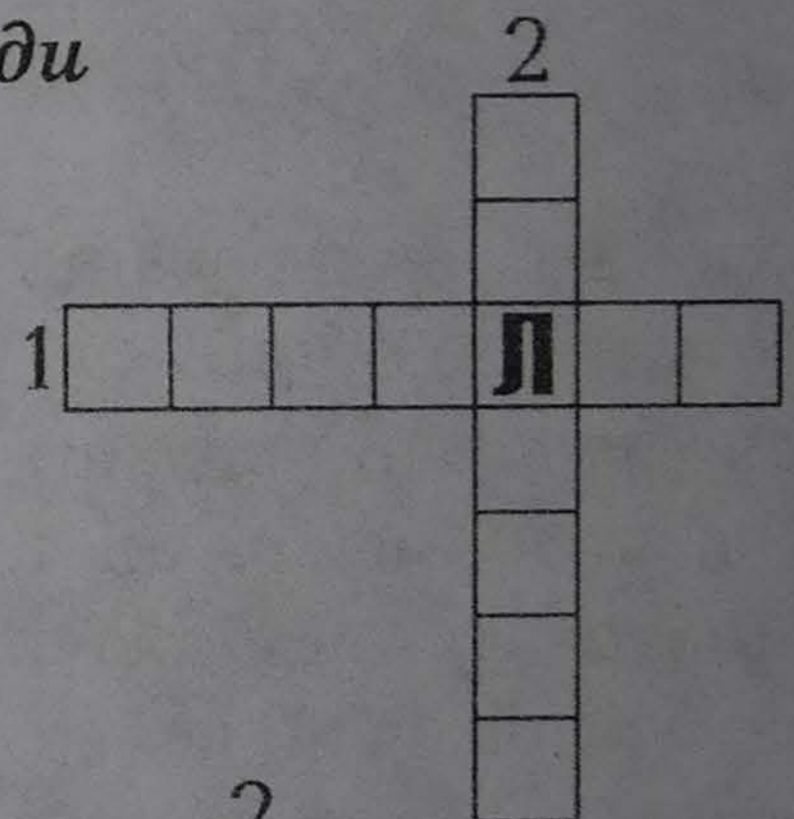
(Полісся)

$\frac{\text{ччя}}{\text{рі}}$ (наріччя)

Кросворди

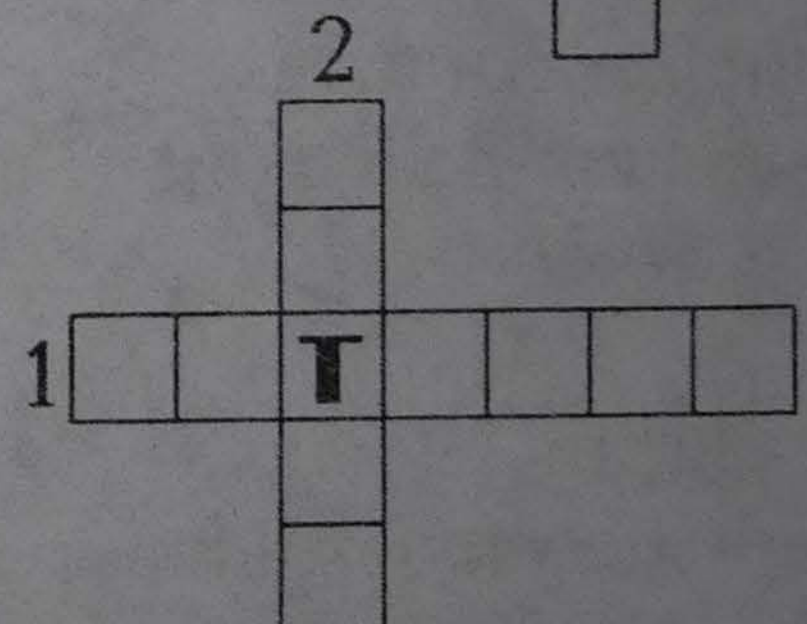
1. Чорне, блискуче,
у воді тоне, у вогні горить.
(Вугілля.)

2. Все життя його ношу,
а ліку йому не знаю.
(Волосся.)

1. Стоять красуні на воді,
Вінки в них білі й золоті.
(Латаття.)

2. Не золото, а найдорожче.
(Життя.)

Диктанти-недомовки

Ніби цукор, як медок,
таке ж солоденьке,
із рум'яних ягідок
вариться... (варення).

В'януть квіти в дні осінні,
Залишається... (насіння).

В нашій школі нині свято,
Дуже весело мені,
Зараз буду танцювати
В українському... (вбранні).

І. Гнатюк

Де на стовбурі сучок –
Причаївся павучок.
Виплів сітку між гілля.
Гетьте, мухи, ... (звідтіля).

В. Гринько

Змовкають солов'ї –
То літо почалося.
Ячмінь заповоловів,
Налив важке... (колосся).

Б. Слисаренко

У мене кілька є імен,
Немов різні плаття.
Зігріє в лісі в темну ніч
Ватра, вогнище й ... (багаття).

В. Пишалко

Моркву, буряки й картоплю
Склали у підпілля,
А надворі залишили
Зів'яле... (бадилля).

Л. Андрієнко

Сороконіжка
Жила за містом
У далекім лісі,
В хатинці з листя.
І от у Київ прийшла вона,
До магазину зайшла сумна.
Та й каже гірко:
– Нема життя!
Скоріше дайте мені ...!
(взуття).

А. Костецький

ХВИЛИНКИ-ВЕСЕЛИНКИ

Акровірші

– Васю, хто учора вранці,
А сьогодні по обіді
Рився у кухонній шафці?
– Е, не знаю, може, киця?
– Наша киця, хоч й лизуха,
Не замурзалась по вуха,
Як один брехунчик,
Мов Карлсон-ласунчик. (Варення.)

Л. Андрієнко

Зранку, вдень і в надвечір'я
Облітаю ліс уздовж і вшир я.
Занесу своє яєчко

Це – ще молоде створіння,
А борідку носить білу.
Погризе з кущів пагіння,
Еге-ге, ріжки націлить,
Ніби справжній задирака...
Я його до травки кликав.

(Цапеня.)

М. Романченко

Ліно, глянь – у ставі квіти,
Ач, яка краса,
Тремтить сонечко в блакиті,
Адамант – роса.
Тонкі ніжки, біле плаття,

У чуже якесь гніздечко.
Легко всівшись на суку,
Я роки лічу: ку-ку! (Зозуля.)
М. Романченко

Тіні на воді.
Я не знаю квітів кращих
За красуні ці. (Латаття.)
Л. Андрієнко

Зелена аптека росте у дворі.
І любо аптеку плекати мені.
Лікарські рослини дідусь насадив:
Любисток, ромашку, латук посівний.
Як дбати про них, він мені розповів. (Зілля.)
Л. Андрієнко

ПРАВОПИС ПРЕФІКСІВ З-(С-)

Правило, що регламентує написання префікса з- (с-), складається з трьох положень:

1. Перед Б,В,Г,Д,З,Й,Л,М,Н,Р написання префікса з- відповідає вимові і визначається нею: [з]бив – збив; [з]ловив – зловив; [з]розумів – зрозумів.

2. Перед шиплячими та С,Ц написання префікса з- не відповідає вимові: [шш]ити – зшити, [жж]увати – зжувати, [сс]унути – зсунути, [шч]овгати – зчовгати, [с]ціпити – зціпити.

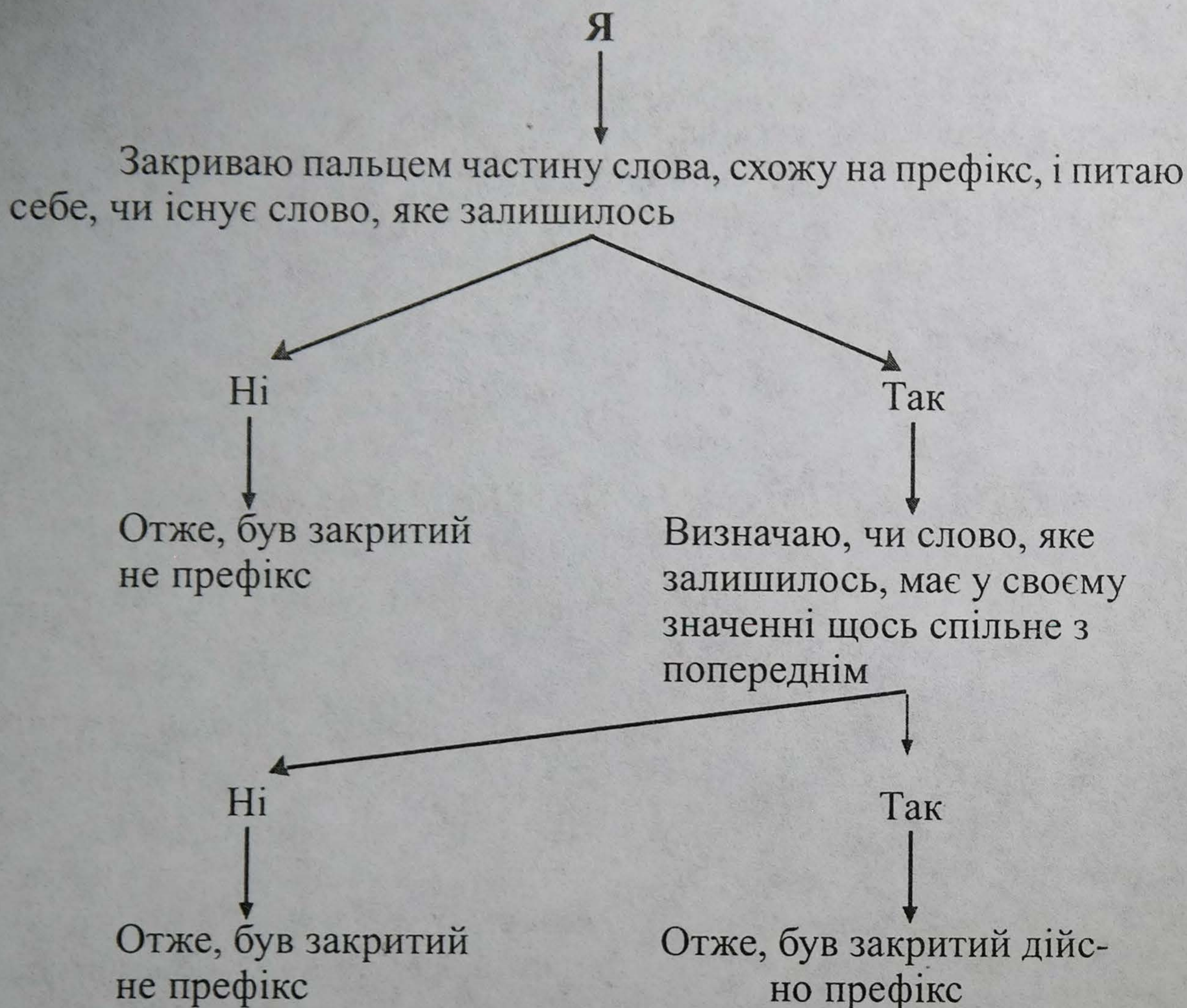
3. Перед глухими К,П,Т,Ф,Х приголосний звук [з] переходить у [с] як у вимові, так і на письмі: [с]кинув – скинув, [с]питав – спитав, [с]фотографував – сфотографував.

Із змісту орфограми видно, що основну увагу учитель повинен звернути на роботу із словами другої групи, де вимова і написання НЕ СПІВПАДАЮТЬ. Для досягнення успіху в написанні слів 1 і 3 груп достатньо чітко завчити правило і уміти виділити префікс, що в більшості випадків не становить труднощів для учнів.

ПІДКАЗКИ НА ВСІ СМАКИ

Коли мені потрібно дізнатись,
чи є в слові префікс,

Пам'ятай:

Префікс С – пишемо перед к,п,т,ф,х, які позначають глухі приголосні звуки.	схвалити, спитати, сформований, створення
Префікс З – (іноді ІЗ-) пишемо перед буквами, які позначають всі інші приголосні (дзвінкі і глухі) та голосні звуки.	ззовні, злагода, ізнов, зчеплення, зорганізувати, зшити

Казки про звуки

Префікси роз-, без- складаються із трьох дружніх літер. Тому вони сильні разом і ніхто їм не страшний. Їхня остання літера стійко стоїть і нікому не поступається місцем, бо відчуває підтримку друзів.

Але коли З залишається сама, то і її сили немов покидають. І тільки вона де-небудь зустрічається з літерами к,п,т,х,ф, як відразу перетворюється на С-.

Тому і в словах, корінь яких починається літерами к,п,т,х,ф, пишеться префікс С-. (Щоб ці букви запам'ятати хай діти уявлять собі дивного звіра – Копитиха еф.)

І.О. Бровко, Г.С. Кошляк

ІГРИ ТА НЕСТАНДАРТНІ ВПРАВИ

Лічилочки

Бджілки в поле полетіли,
На пахучі квіти сіли,
Стали в вулик мед нести,
Ми гуляєм – лови ти.

Щоб летіти на планети,
Збудували ми ракети.
Раз, два, три –
Полетиш сьогодні ти.

Сірий зайчик вирвав травку
І поклав її на лавку.
Хто травичку цю візьме,
Той зовсім від нас піде.

А ти, коте, не гуляй,
Ночовочки прибирай,
А ночовочки – слизькі,
А відеречка – близькі.
Круг обірвався,
А ти так зостався.

Знайди родину

Розподіліть записані на дошці слова на групи споріднених.

1. Розбігтися, бігунець, збігти, бігме, біженець, біжутерія.
2. Палити, палиця, спалений, палій, пальчик, пальма.
3. Зробити, коробка, робітник, заробіток, робот.

Альтернатива

Перепишіть, добираючи потрібні букви.

З/с доровий, з/с веселяти, з/с хопити, з/с бути, з/с правити,
з/с розуміти.

Семафорики

Учитель читає слова, в яких букви З, С є то префіксами, то частинами кореня. Діти піднімають червоні карточки, коли треба написати префікс З, зелені – префікс С і жовті, коли букви З, С є частинами кореня.

Можливий набір слів для гри: сніп, здоров'я, звести, злість, сперечатись, зрозуміти, зруб, спомин, спрага, зліва, сміятись, стан.

Найкращий перекладач

Це варіант гри «Перевірялочка». Тільки тепер на лицьовому боці аркуша паперу написано слово російською мовою, а на внутрішньому – його український переклад. Перший із гравців вибирає одну із карток (картки лежать повернутими до гравців зворотним – пустим боком), повертає її лицьовим боком, читає російське слово, віддає картку партнерові, котрий перекладає слово українською мовою і пояснює його правопис. За кожну правильну відповідь нараховується один бал.

Можливий набір слів для гри:

Сберегать – зберігати,
собирать – збирати,
свести – звести,
сгусток – згусток,
здоровье – здоров'я,
издалека – здалеку,
слазять – злазити,
слиток – зливок,

сказать – сказати,
скучать – скучати,
спросить – спитати,
снизить – знизити,
слегка – злегка,
найти – знайти,
сделать – зробити,
стереть – стерти.

Хто швидше?

Гру можна почати віршиком:

- От скільки на **К** я зумію сказати:
кастрюля, кав'ярня, коробка, Карпати,
корова, кімната, картина, комар,
калитка, копійка, котел, каламар...
- Та досить! І звук може взяти утома,
А от що на **Т** ти побачиш удома?
- Тарілку, тахту, табуретку і ... ложки.
- Тобі не здається, що плутаєш трошки?
- Ну, добре, я більше уже не хитрую
і посуд на **ЕС** весь перерахую:
стакан, сковорідка, солонка і кицька.

– А кицька ж до чого?
 – Як кицька-беркицька
 у кухні, де посуд стоїть на столі,
 то нічого вже й рахувати мені.

За мотивами Л. Кукліна переказала Л. Андрієнко

Далі учитель пропонує за три хвилини написати якомога більше слів з префіксом с-.

Поспішанка

8 по	4 зв'я	10 ті	2 че	11 ска
3 не,				7 а
6 не,	5 за	1 Скру	9 ха	12 че

Відповідь: Скручене, зв'язане, а по хаті скаче. (Віник.)

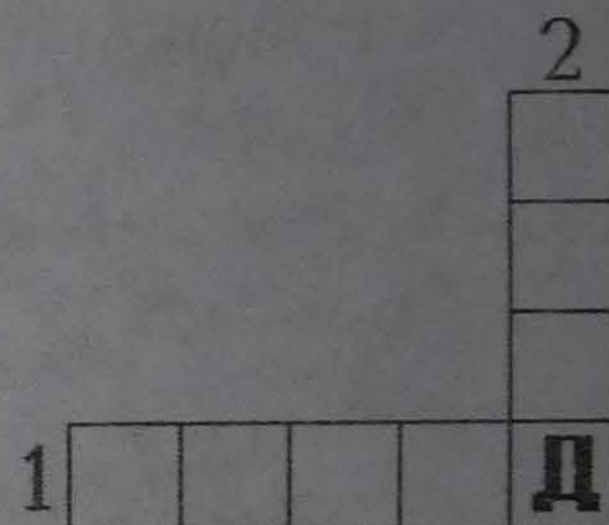
Кросворд

1. Хоч він і не корінь зветься,
 Та в слові кожному знайдеться.

(Склад.)

2. Відгадай, як те місце називається,
 Де сонечко вранці прокидається.

(Схід.)

Диктанти-недомовки

Коли б мені, вітре буйний,
 На час твої крила,
 Тоді б мене людська воля
 Нічим не... *(спинила).*

С. Афанасьєв

Міла милитись не вміла,
 Міла мило з рук не змила,
 Мама милила уміло,
 Мама з Міли мило... *(змила).*

Г. Бойко

Стала баба – руки в боки,
 І пашать од квасу щоки,
 І пашить морквяний ніс,
 Що в городі влітку... *(зріс).*

Г. Демченко

Йдуть до мене читачі
 У бібліотеку
 І тепер у ранній час
 Чи в обідню... *(спеку).*

С. Жупанин

У лісі сосни з ревом диким
Раптово зрізав сильний шквал,
А також не одна осика
Гойднулась, впала наповал.
А дзузьки, буре, хоч ти й зла,
На дуба сили не... (знайшла).

М. Романченко

Тихо, тихо в темнім лісі,
Хтось таємний спить в горісі,
Але ти його не бійсь –
Ти приходь у темний ліс,
Тут ти будеш тільки гість,
Тут тебе ніхто не... (з'їсть).

Г. Чубач

ХВИЛИНКИ-ВЕСЕЛИНКИ

Погане правило

Микола правило учив
Про написання префіксів,
Години зо три він зубрив
Одне єдине речення:

*Тільки перед ка, не, те, еф, ха
Префікс З міняється.*

*Тільки перед ка, не, те, еф, ха
Він у С перекидається.*

*Тільки перед ка, не, те, еф, ха
Префікс З міняється.*

*Тільки перед ка, не, те, еф, ха
Він у С перекидається.*

Отже, зніг, звобода, звист,
Злово, злива, звітло, злість...

Як я здорово пишу,
П'ятірку мамі принесу.

Вивчив правило на п'ять.
Уночі збудіте –
Без зупинки він його
Зможе повторити.

*Тільки перед ка, не, те, еф, ха
Префікс З міняється.*

*Тільки перед ка, не, те, еф, ха
Він у С перекидається.*

*Тільки перед ка, не, те, еф, ха
Префікс З міняється.*

*Тільки перед ка, не, те, еф, ха
Він у С перекидається.*

Чом Микола наш сумний?
Чому знову двійка?
І ізвідки узялась
Клята та помилка?

От і школа, і урок –
Диктант словниковий.
Пише швидко всі слова
Мудрий наш Микола.

Все за правилом зробив,
Крім лише одного:
Розрізнити не зумів
Кореня і префікса малого.

Чує сміх, а пише зміх –
Правило ж бо знає,
Де писати З, де С,
Точно пам'ятає:

*Тільки перед ка, не, те, еф, ха
Префікс З міняється.*

*Тільки перед ка, не, те, еф, ха
Він у З перекидається.*

Л. Андрієнко

Біг бичечок білий, біг,
А в бичечка збитий ріг.
— З ким ти буцався, бичок,
Як зламав собі ріжок?

— З хижим вовком я змагався,
У бою ріжок зламався.
Боронив же я телятко,
Бо телятко —
Ще малятко.

В. Гринько

ПРАВОПИС ПРЕФІКСІВ РОЗ—, БЕЗ—

Правопис префіксів роз—, без— в основному не становить труднощів для дітей. Певне ускладнення може виникати переважно в школах з російською мовою викладання внаслідок інтерференції відповідного російського правила.

В україномовному ж середовищі помилка в написанні префіксів роз—, без— найчастіше є наслідком неправильного членування слів за будовою, особливо в тих випадках, коли корінь починається глухим або шиплячим приголосним звуком.

ПІДКАЗКИ НА БУДЬ-ЯКИЙ СМАК

Щоб дізнатись, чи є в слові префікс,

Я

Закриваю пальцем частину слова, схожу на префікс, а до частини, що залишилась, підставляю відомі мені префікси і питаю себе, чи існує хоч би одне новоутворене слово

Ні

Так

↓
Отже, був закритий
не префікс

↓
Визначаю, чи новоутворене
слово має у своєму значенні
щось спільне з попереднім

Ні

↓
Отже, був закритий
не префікс

Так

↓
Отже, був закритий дійсно
префікс

ПАМ'ЯТАЙ

У префіксах без—, роз—, воз—, через —, між—, над—, від—, під—, перед—, понад—, об— пишуться з, д, ж, б, які ніколи не змінюються перед буквами, що позначають глухі приголосні: безпечний, розписатися, міжпланетний, відпрацювати, воскреслий, передплата.

Мнемотехніка

У префіксах роз—, без—
Не буває букви ес.

ІГРИ ТА НЕСТАНДАРТНІ ВПРАВИ

Лічилочки

Від корча до корча —
Курочка-тасурочка,
Книш-паляниця,
Кому доведеться,
Той буде жмуриться.

Ходив бузько по болоту
І питав собі роботу.
Питав, питав, не знайшов,
Зажурився та й пішов.

П'ять горобчиків сиділи,
З миски швидко кашу їли,
Раптом котик вибігає,
Всіх горобчиків лякає...
Два злетіли аж на дах,
Два сховалися в кущах,
Хто залишився один,
То й жмуритись буде він.

Хто ти?

Розподіліть слова у дві колонки. В праву — слова, де «роз», «без» є префіксами, а в ліву — частинами кореня.

Безболісний, безодня, безпека, безділля, безсоння, безсилий, безчестя, безлюддя, розбишака, розвести, розбіг, розвага, розголос, розквіт, розум, розкіш, розбіг, розмаїтий, розмова, розчин, ростити, рослина.

З миру по нитці

Взявши від кожного слова якусь одну частину – корінь, суфікс, префікс або закінчення, утворіть нове слово.

1. Сила, безсистемний, молодий (*безсилий*).
2. Веселун, роздоріжжя, білити (*розвеселити*).
3. Сова, промовляти, роздуми (*розмова*).
4. Відхід, важити, смішно, веселий (*відважний*).

Утворіть слова

Допишіть у пусті клітинки букви, щоб вийшли слова із префіксами роз–, без–.

Без

			с	и	л		
			д	і	л		
			с	о	н		
			л	а	д		
			ч	е	с		
			л	ю	д		

Відповіді: безсилля, безділля, безсоння, безладдя, безчестя, безлюддя.

Роз

			п	и	с		
			в	і	д		
			д	я	г		
			л	і	г		
			р	о	б		
			т	а	л		

Відповіді: розписка, розвідка, роздягти, розлігся, розробка, розталий.

Віднови текст

На дошці перед уроком були записані речення. Але випадково частину тексту стерли. Спробуйте відновити його і пояснити правопис дописаних вами слів.

...межні поля стиглої пшениці
...кинулись по обидва боки річки, що
...ільно текла між високими берегами,
...колисуючи такі сліпо-блакитні хвилі, мов
...донне небо втопило в ній свою голубінь.

Відповідь: Безмежні, розкинулись, повільно, розколисуючи, бездонне.

Хвостоголовий ліс

На дошці записані частинки слів. Пропущені букви позначені рисочками.

_____ ліс _____
_____ ліс _____
_____ ліс _____
_____ ліс _____

Учитель звертається до дітей:

Темний ліс, чорний ліс —
Він в слова чужі проліз.
Заховався від дітей,
Їх допитливих очей.
Нумо, думати й гадати,
Словам вигляд повертати.
А я вам допоможу —
Ніс і хвостик покажу.

Після цього дописуються перша і остання літери і говориться, що всі слова на одну й ту ж орфограму.

Б — й
Б — й
Б — й
Б — ь

Якщо діти за три хвилини не здогадалися, що це за орфограма і не підберуть слова, то слід дописувати по одній наступній літері.

Відповідь: безлісний, безжалісний, безболісний, безсилість.

Поспішанка

10 ти	6 без	9 роз	15 ду	2 без	12 міц	14 го
4 за						7 зу
13 но	1 Що	8 ба	16 ба	3 ле	11 на	5 та

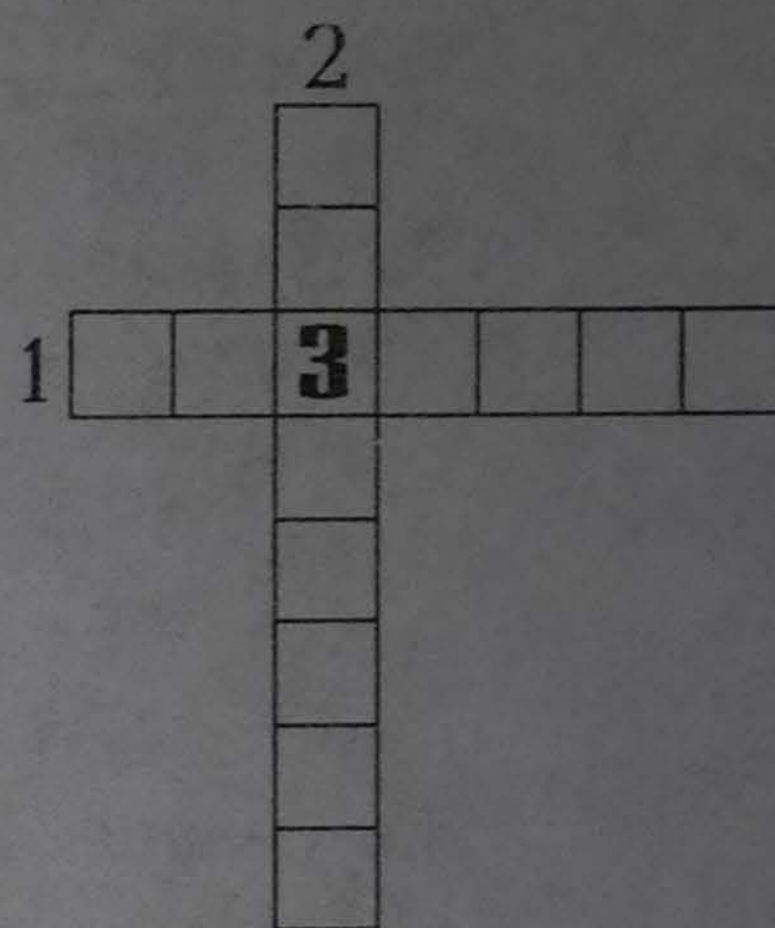
Відповідь: Що без леза та без зуба розтина міцного дуба?
(Блискавка.)

Кросворд

1. Плакала Маринка,
Що у неї згуба:
«Як гризла бурульку –
поламала зуба.
Що старенька бабця я тепер...»
(Беззуба.)

В. Пишалко

2. До кожної загадки,
Є свої... (розгадки).

Диктанти-недомовки

Там шпак доспіває пісні,
Всю душу виливає,
Якісь брехеньки голосні
Сорока... (розпускає).

О. Олесь

Журавель шукає броду –
Жабенятко – скік у воду.
Жук до жаби: Жу-жу-жу!
Журавлеві ... (розкажу).

О. Кононенко

Вийшов травень з гаю,
Нивам усміхнувся,
Потім на стежині,
Мов хлопча, ... (роззувся).

М. Сингаївський

З березневим сонечком
Никне хуги сила.
І сумує зимонька,
Що така ... (безсила).

Л. Андрієнко

Туман у траві стеріг отару,
Не дасть отару на поталу.
А тут над ставом засвітало,
Отара – є, туман – ... (розтанув).

М. Дубов

У лежебоки
Стільки мороки.
Де б знайти зілля –
Засіб від... (безділля).

Сину в клубі виступати,
І його повчає тато:
— Ну, збирайся та дивись —
Ти вже там не провались.
— І чого б я провалився?
Марна то тривога!
Я всю сцену обдивився:
Там міцна... (підлога).

Г. Бойко

ХВИЛИНКИ-ВЕСЕЛИНКИ

Задумався

Микола
В думках:
Думав,
Думав.
І вмить
Задумавсь
І подумав.
Подумав,
Вдумливо
Подумав —
І думу
Думати
Роздумав.

Г. Бойко

Зуби

У сестрички Люби
Випадають зуби.
І говорить Люба:
— Я тепер бежжуба!

Г. Бойко

ПРАВОПИС ПРЕФІКСІВ ПРЕ–, ПРИ–, ПРІ–

Основна складність у вивченні правопису префіксів пре–, при–, прі– полягає в тому, що при швидкому темпі мовлення вони майже не розрізняються на слух. Єдиною опорою для правильного написання стає лексичне значення слів. Друга проблема – розпізнавання префіксів і подібних до них частин кореня, що часто буває для дитини досить складним завданням. Так у слові престол – корінь «стол», у слові предок – корінь «пред», а в слові причал – корінь «чал».

Тому роботу над цією орфограмою доцільно здійснювати шляхом виділення префіксів та аналізу значення слів з ними.

На жаль, у багатьох словах значення префіксів ясно не виражене. Це повністю стосується префікса прі– і багатьох слів із префіксом при–. Пояснити правопис цих слів через їх сучасне лексичне значення неможливо, тому на уроках слід відводити певний час на заучування їх написання, привчати дітей користуватися словником.

ПІДКАЗКИ НА БУДЬ-ЯКИЙ СМАК

Коли я хочу дізнатись, чи є в слові префікс (третій спосіб),

Я

Закриваю пальцем частину слова, схожу на префікс, а до частинки, що залишилась, намагаюсь підібрати споріднені слова без префікса, (наприклад: заселення – селення, село, селитися, селище).

Якщо мені вдається підібрати споріднені слова, я знаю, що

Я закриваю префікс.

Якщо мені не вдається підібрати споріднені слова, я знаю, що

Я закрив не префікс.

Щоб дізнатися, який префікс пре–, при–, чи прі– треба писати,

ІГРИ ТА НЕСТАНДАРТНІ ВПРАВИ

Лічилочки

Поза лісом коло дач
Плив собі по річці м'яч.
Здивувалась щука:
«Що воно за штука?»
Хап та хап його вона.
М'ячик знову вирина.
Може далі він пливти,
А водити будеш ти.

Тікав заєць через міст,
Довгі вуха, куций хвіст.
А ти далі не тікай,
Рахувати починай.
Раз, два, три – вийди ти.

Хто куди?

Запишіть слова у дві колонки. У ліву – слова з префіксами пре–, при–, прі–, у праву – слова, де пре–, при–, прі– є частинами кореня.

Прибуток, примовляння, прісноводний, приїзд, прибуття, прикраса, прекрасний, приміський, привал, причіп, прийдешній, прилад, принц, прізвище, пречудовий, президент, прірва, премія, причина, придумати, прилад, приємний, примхливий.

Альтернатива

Пр(е/и)мудритися, пр(е/и)мудрий, пр(е/и)красити, пр(е/и)красний, пр(е/и)бирати, пр(е/и)бідний, пр(е/и)-біднюватись, пр(е/и)дорожній, пр(е/и)білий.

Складаночки

Утворіть нові слова, використавши такі частинки:

1. Префікс від слова «прещиро», корінь від слова «красуня», суфікс від слова «розумна», закінчення від слова «добрий» (прекрасний).
2. Префікс від слова «приблизно», корінь від слова «судити» (присуд).
3. Префікс від слова «причесаний», корінь від слова «близенько», суфікс від слова «прибережний», закінчення від слова «сумний» (приблизний).

Переплутанка

На дошці намальована переплутанка. Якщо діти правильно її розплутають, то прочитають слово, яке з іншим префіксом допомагає розплутувати різні переплутанки.

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Р	Я	З	И	П	В'	А	Т	И

Відповідь: прив'язати.

Побудуйте гірку

Допишіть у клітинки пропущені літери, щоб утворилась гірка.

П	Р									
п	р									
п	р									
п	р									
п	р									
п	р									

Підказка:

1. Велика і глибока яма (*прірва*).
2. Він такий як Карабас-Барабас (*презлий*).
3. Напівтемрява після заходу сонця (*присмерк*).
4. Прикріплювати до чого небудь зварюванням (*приварити*).
5. Він такий, як Чахлик Невмирущий (*препоганий*).
6. Він є біля школи (*пришкільний*).

Дущині пустощі

Дущині потрібно було придумати речення, в якому щось би до чогось приєднувалось. Щоб нас розвеселити, вона написала таке:

Петрик пригвинтив Сірка до паркану, пришив шпаківню до дерева, приклеїв кишеню, прив'язав гвинт, а малюнок прибав у зошит.

Виправіть Дущині помилки і запишіть текст правильно.

Пояснив

Одного разу Петрик Незнайченко взявся пояснювати молодшій сестричці значення слів. І от що в нього вийшло.

1. Прислонитися – стати біля слона.

2. Приставлений – той, що росте біля ставка.
3. Прелюдія – дуже багато людей, натовп.
4. Преображати – дуже сильно ображати.
5. Престол – найбільший стіл.

Поясніть, у чому помилки Петрика.

Поспішанка

2 їть	7 рож	5 при	11 зав	3 ву	10 чі
6 до				14 рож	12 жди
4 лик	15 ній	1 Сто	9 уно	13 по	8 ній,

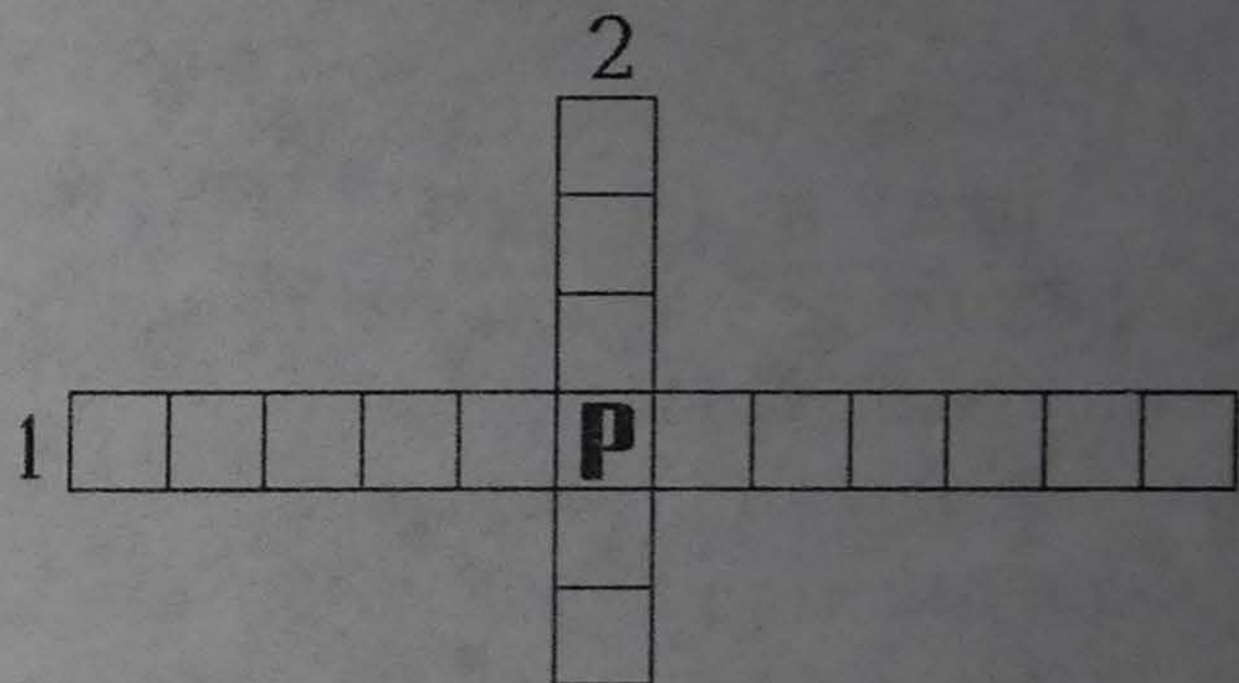
Відповідь: Стоїть вулик придорожній, уночі завжди порожній.
(Школа.)

Кросворд

1. На кордоні я служу,
Я Вітчизну бережу.
(Прикордонник.)

2. Глибоке урвище,
домівка для туманів.
Будь обережним,
стоячи над краєм.
(Прірва.)

В. Пишалко

Диктанти-недомовки

Ой коти, мої коти,
Сірі вуха і хвости.
Попросились ночувати,
Дитинчат... (приколихати).

– Розкажи, як в змаганнях шкільних
Ти по бігу усіх переміг!
– Ну, спочатку я, значить, побіг,
Ну, а потім я, значить, ... (прибіг).

Г. Бойко

Тепло вдягнений і взутий
По дорогах ходить лютий.
Бородища його сива
Землю снігом... (притрусил).

Л. Куліш

Видно ліс прадавній
З нашого подвір'я.
А у лісі тому
Є глибока... (прірва).

Л. Андрієнко

ХВИЛИНКИ-ВЕСЕЛИНКИ

Пісенька про правопис префіксів пре–, при–, прі–

Як написати пре–, прї– чи прі–?
Розкрию тобі таємницю!
На значення слова увагу зверни,
Щоби не помилитися.

Префікс при–
Літак прилетів, пароплав приплив,
бабуся приїхала в Комарово.
Якщо хтось кудись нарешті прибув,
префікс при– ми напишемо обов'язково.

Цвях прибив, прикрутив колесо,
приклеїв, пришив уміло.
Завжди напишемо при– ми, коли
Хтось чудово зробив добре діло.

Якщо щось є біля чогось,
А точніше – при чомусь,
Префікс при– тут, безсумнівно,
Написати не боюсь:
при вокзалі – привокзальний,
при дорозі – придорожній,
пришкільний і приміський,
пристанційний, прикордонний,
прибережний, приморський.

Язик прикусив – це ж не весь відкусив,
Пиріг пригорів – не згорів.
Те, що робив і не доробив,
З при– написати зумій.

Префікс пре–
Предовгий до даху рукою дістав,
Цукерку прежадібний в шафу сховав.
Із префіксом пре– ми напишем про того –
Аж надто такого чи надто сякого.

Префікс при—
Префікс при— написати найлегше.
Той не помиляється,
Хто всього три слова вивчить,
Де він зустрічається:
Прірма, прізвисько, прізвище.
ОТ І ВСЕ!!!

За Радіонянею переказала В. Пишалко

У припічку пречорний жук сховався,
прекрасно розуміючи, що тут
прехитрі кури і їпаки презлії
уже його, напевне, не знайдуть.

Приблуді затишно у припічку сидіти.
Тут тихо, тепло, — цвіринчить цвіркун.
От тільки по ночах все сняться квіти,
привільний вітер, придорожній шум.

Л. Андрієнко

ВИМОВА І НАПИСАННЯ –ТЬСЯ, –ШСЯ В КІНЦІ ДІЄСЛІВ

У старослов'янській мові при перехідних дієсловах вживався зворотний займенник –ся (себе) у формі знахідного відмінка однини. Цей займенник виступав у реченні як окремий його член, який відповідав на питання КОГО? ЩО? (хочу СЯ мити – хочу мити СЕБЕ).

Згодом займенник СЯ втратив значення члена речення і став часткою (а точніше постфіксом), що злилася з дієсловом. До того ж, з часом повністю змінилась вимова слів із –СЯ. Замість [т'с'а] стало вимовлятися [ц': а], а [шс' а] перетворилось на [с': а].

Отже, тепер написання –СЯ в дієсловах є даниною історії, а тому й головна увага учителя повинна бути звернена на запам'ятовування учнями якомога більшої кількості слів, що закінчуються на –СЯ, і на розпізнавання таких слів у потоці мовлення.

ПІДКАЗКИ НА БУДЬ-ЯКИЙ СМАК

Щоб правильно написати дієслово з постфіксом –ся,

Я
↓

Уважно вслуховуюсь у вимову слова, і, якщо на кінці чується

[ц':а]
↓
Пишу ТЬСЯ

[с':а]
↓
Пишу ШСЯ

Мнемотехніка

Закони письма і вимови вивчай,
Написано – ться, а ти [ц':а] вимовляй:
Хто рано прокидається, зарядкою займається,
Роботи не боїться,
Той з двійками не знається, від трійок відцурається
І завжди добре вчиться.

Свашенко А.О.

Закони письма і вимови вивчай,
Написано – ШСЯ, а ти [с':а] вимовляй:
Раненько прокидаєшся,
Зарядкою займаєшся,
Водою обливаєшся,
Швиденько одягаєшся,
В дорозі не спиняєшся,
Назад не озираєшся.
Так, друже мій, ніколи
Не спізнишся до школи.

Свашенко А.О.

ІГРИ ТА НЕСТАНДАРТНІ ВПРАВИ

Лічилочки

Раз, два, три, чотири,
Мене грамоти учили:
І читать, і писать,
І на конику скакать.

Сидір, Мидір та Каленик
Та поставили куреник.
У куренику сидять,
По варенику їдять.

Крук, крук,
В голову стук.
Пішов геть
З моїх рук.

Сів метелик на травичку
І думає про дурничку,
Раз, два, три,
Ти, метелику, лети!

Хто більше

Клас ділиться на дві команди. Одна команда придумує слова, де дієслова закінчуються на –ТЬСЯ, а інша – на –ШСЯ. На всю роботу відводиться не більше двох хвилин.

Можна – не можна

Учитель звертається до дітей: «Ви уже знаєте, що дієслова на –ся найчастіше означають дії, які хтось виконує сам з собою. Так, помити можна когось або щось, а ось помитись означає помити самого себе. Одягнутися – одягнути самого себе. І навіть битися – це перш за все бити самого себе, а пізніше – ще когось.

Зараз я прочитаю дієслова в неозначеній формі без –ся, а ви хором (якщо це можливо) назвете це ж слово з –ся. Якщо ж такого слова не існує, ви мовчки піднімете праву руку вгору».

Взути – взутися, взувати – взуватися, мити – митися, засміяти – засміятися, вперти – впертися, вкусити – вкуситися, лізти – ..., додумати – додуматися, бігти – ..., грати – гратися, гриміти – ..., вдати – вдатися, вколоти – вколотися, товстіти – ... .

Історія Петрика Незнайченка

Почув якимось у школі Петрик Незнайченко, що закінчення зворотних дієслів із –ся – просто скорочений займенник «себе», взяв і, недовго думаючи, написав:

Вранці я прокидаю себе рано, швидко одягаю себе, снідаю і несу себе до школи. Тут я саджу себе за книгу і перевіряю уроки. Б'ю себе найдовше з арифметикою. Учучу себе я кожен день до двох годин. Після занять я повертаю себе додому. Тут я зустрічаю себе з молодшим братом і по обіді граю себе з ним.

(За Міртовим А.)

А як потрібно було написати? виправте помилки Петрика Незнайченка.

Мозаїка

На дошці записані частинки слів. Якщо правильно утворити з них слова, а з слів – речення, то можна буде прочитати другий

рядок з дитячої пісеньки, яка починається так: Наша піч регоче, короваю хоче.

ся, А, припі, дожи, усмі, коро, чок, ха, єть, хаєть, ю, ва, да, ся.

Відповідь: А припічок усміхається, короваю дожидається.

Переробки

Учитель звертається до дітей: «Я зараз прочитаю вам віршики в яких багато дієслів. Ви запишете ці дієслова, але не так, як вони звучать у вірші, а щоб вони відповідали на запитання **ЩО ЗРОБИТЬ?**»

Автобуси сплять уночі за рікою,
Автобусам треба хоч трохи спокою,
Колеса набігались, руль навертівся,
Настукались двері, мотор напихтівся.
Втомились машини, втомились шофери,
Та ранній світанок вже стукає в двері.

В. Вікторов

Що як робиться

Закінчіть речення:

Піч кладеться, а будинок... .

Суп вариться, а пиріг... .

Плаття шиється, а шкарпетки... .

Дрова рубаються, а трава... .

Слова для довідок: в'язати, косити, будувати, пекти, сипати.

Поспішанка

1 Два	8 ся,	5 ду	12 не	3 ти	13 зій	7 лять
6 див						14 ду
9 а	2 бра	10 по	4 у во	11 вік	15 ться	12 не

Відповідь: Два брати у воду дивляться, а повік не зійдуться.

(Береги.)

ХВИЛИНКИ-ВЕСЕЛИНКИ

Собака кусається ... Це не біда,
Та загадка в тім, що собака
Хоч і кусається, та водночас
Себе не кусає, кусака.

Що це за час?

Вчителька говорить дітям:

– Якщо я кажу, що я умиваюсь, ти умиваєшся, він умивається,
ми умиваємось, ви умиваетесь, вони умиваються, то який це час?

Лінивченко, не задумуючись, відповів:

– Ранок!

– А ви як думаєте?

Г.А. Панов

– Хто мури Карфагену
зруйнував? –

Питає вчитель на уроці в Колі.

– Не я! – школяр руками
замахав, –

То, мабуть, Петро
бешкетував,

Я ж зовсім того дня не був
у школі.

Б. Пасічник

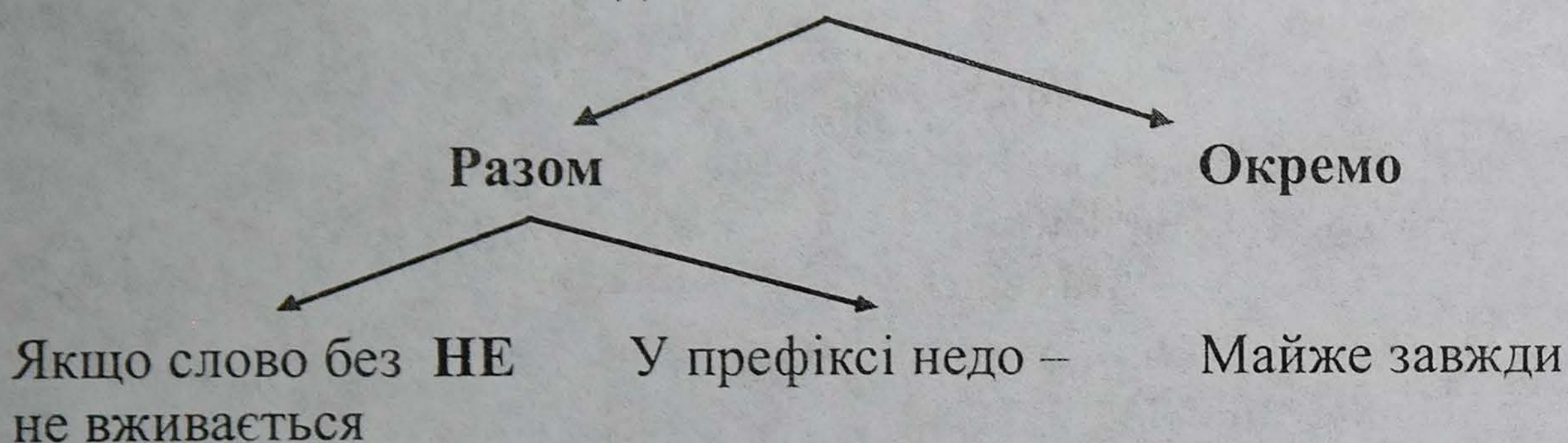
ПРАВОПИС ЧАСТКИ НЕ

Частка НЕ надзвичайно давнього походження. Етимологічно вона тотожна давньоіндійському на, готському пі, латинському пе і под. Її правопис складався історично і зараз визначається значенням слова із НЕ та правописною традицією.

Для попередження помилок при написанні НЕ— доцільно вчити дітей завжди розрізняти у реченні позиції, коли частка виступає у ролі службової частини мови і словотворчого афікса.

ПІДКАЗКИ НА БУДЬ-ЯКИЙ СМАК

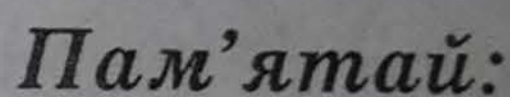
НЕ з дієсловами пишемо

Щоб дізнатись, як треба писати НЕ з іменником,

113

5. З займенниками, числівниками, присудковими словами та службовими словами (не такий, не шість, не ті, не до речі, не до ладу).

5. У неозначених займенниках та прислівниках з префіксом аби- (неабихто, неабиякий), у частках (нехай, невже), у сполучниках (наначе, неначебто, немов, немовби).

Мнемотехніка

НЕ з дієсловом окремо пиши:

не сердься, не крийся, не бий, не біжи.

ІГРИ ТА НЕСТАНДАРТНІ ВПРАВИ

Лічилочки

Попіл, попіл, попільниця,
Ти – мій братик,
Ти – сестриця,
Ти – дружок мій,
Ти – подружка,
А ти – пташка-щебетушка,
Тобі крильцем накриватись,
Нам же всім – хутчій ховатись.

Раз, два, три, чотири,
Козі дзвоника вчепили,
Коза бігає, кричить,
Просить дзвоник відчепить.

Раз, два, три, чотири, п'ять –
П'ятеро пташат летять!
Перше, друге, третє... п'яте...
Йду четвертого шукати.

Куди поділась помилка?

Вітя і Оксана на уроці придумували речення із словами, які продикувала вчителька.

Вітя записав ці слова так: не друг, не воля, не веселий, не старий, не правда.

Оксана записала так: недруг, неволя, невеселий, нестарий, неправда.

І хоч слова вони записали по-різному, оцінку отримали однакову – п'ятірку. Поясніть, як це могло статись, і придумайте речення для Віті і Оксани.

Тільки разом

Запишіть слова у дві колонки: у ліву – ті, в яких **НЕ** може бути як префіксом, так і часткою, а в праву – тільки префіксом або частиною кореня.

Невеселий, негайний, небезпечно, нероба, нехороший, несвіжий, неситий, ненька.

Побудуйте гірку

Допишіть у клітинки пропущені букви, щоб утворилась гірка.

Н	е							
н	е							
н	е							
н	е							
н	е							
н	е							

Підказка: Щоб побудувати гірку, треба підібрати синоніми до слів:

1. Неосвічена людина (*неук*).
2. Племянник (*небіж*).
3. Рабство (*неволя*).
4. Невезучий (*невдаха*).
5. Брехня (*неправда*).
6. Безладдя (*непорядок*).

Разом чи окремо

Перепишіть уривок з віршика, розкриваючи дужки. Поясніть правопис **НЕ** із словами.

(Не)веселий старий кіт
Запізнився на обід,
Бо зустрів ще (не)старого,
Молодого, запального,
(Не)веселого, а злого

Пса, на прізвисько Полкан,
 Що із гавкотом скаженим,
 Із завзяттям (не)збагненним
 Так на бідного напав,
 Що старий (не)так від жаху,
 Як з простого переляку
 Видерся аж на паркан.
 На паркані (не)затишно,
 Та й сидіти довго смішно:
 Хоч й гаса внизу Полкан –
 (Не)вдереться ж на паркан!

Л. Андрієнко

Поспішанка

8 не	13 ти	2 я	5 по	16 ку?	14 со	3 ко
1 з						10 на
9 мож	15 роч	6 лот	4 го	12 ши	11 по	7 на

Відповідь: З якого полотна не можна пошити сорочку?
 (Із залізничного.)

Диктанти-недомовки

Сірників сімейка ціла
 У коробці торохтіла:
 – Ні в неділю, ані в будень
 З дітьми гратися... (не будем).

О. Сенатович

Біжить зайчик дорогою
 Та й скаче,
 Затуляється лапками
 Та й плаче:
 – Усі ж бо я та й городи
 Обійшов.
 Ніде ж бо я капустиці... (не знайшов).

Хвалився кіт, що він у брід
Дніпро перебрєде.
Та як пішов – і не прийшов,
Нема kota ніде.
А ти ніколи не хвалисьь,
Коли не можеш –... *(не берись)*.

П. Воронько

Пошила чапля черевички
І мерщій пішла до річки.
– Чапу-чапу, чапу-чапу,
В мене гарні черевички.
Поки хвастала, ходила,
Черевичок загубила.
І стоїть вона в лозі
На одній своїй нозі,
Другу вгору підіймає –
Черевичка... *(немає)*.

П. Воронько

ХВИЛИНКИ-ВЕСЕЛИНКИ

Помилка-мандрівниця

У мого сусіда Гриця
Є помилка-мандрівниця.
Не помилка, просто горе!
Вже і друзі всі говорять:
– Та помилка-мандрівниця,
Мабуть, хлопцеві рідня,
Бо у зошитах у Гриця
Зустрічається щодня...
Гриць диктант писати став
І таке там написав:
«Неабияка хустина,
Нечервона і несиня,
А іще вона була
Невелика й немала...»
О, для Гриця – це проблема!
В нього вийшло щось смішне:
Там, де треба НЕ окремо,
Написав він разом НЕ!

Та помилка мандрувала
Й в арифметику попала:
«І недва і неодин»
Написав тут разом він.
А увечері учора
Лист прийшов від брата Борі.
Боря пише: «Братик мій,
Орфографію відкрий.
Незабаром у листі
Написав окремо ти!»
Гриць з листом мерщій у дім.
Орфографія за ним:
— Запитав би хоч мене,
Як писати частку НЕ!

Г. Бойко

Котики-воркотики

Котики-воркотики
Ходять по дорозі.
Котики-воркотики
Не взуті, а босі.
Котики-воркотики —
Вусики тоненькі,
Котики-воркотики —
Хвостики руденькі.
Котики-воркотики,
Чом не взули капці,
Молочка чом не попили
У старої бабці?
— Та ми радо б капці взули,
Молочка попили.
Та хазяї наші люті
В хату не пустили.
Бо ми мишок не ловили,
А вершки злизали.
От з такої-то причини
В немилість попали.

Л. Андрієнко

«Не займай» — не дочуває,
«Поможи» — не добачає.

Не додума, не довтне,
Не довисидить уроку...
Не доходить до хлопчини,
Що недоуком росте.

Д. Куровський

Завести мені веліли
Зовсім нові звички.
І дівчат ніколи НЕ
Смикати за стрічки!
З братиком ніколи НЕ
Битись за обідом!
На уроках більше НЕ
Гратися з сусідом!
Я погодивсь навіть НЕ
Малювать на карті!
Я погодивсь навіть НЕ
Танцювать на парті!
Я погодився на все,
Те, що ви хотіли.
Та бажаю, щоб й мене
Трохи зрозуміли.
Сподіваюсь, що тепер
НЕ почую докір.
Якщо навіть я і НЕ
Виучу уроків.

Ю. Вронський (пер. В. Пишалко)

ЛІТЕРАТУРА

- Алгазина Н.Н. Формирование орфографических навыков. – М., 1987.
- Анисимов О.Е. Развивающие игры и игротехника. – Новгород, 1989.
- Арсирый А.Т., Дмитриева Г.М. Материалы по занимательной грамматике русского языка. – М., 1963.
- Артюков А.Р., Чеботарев П.Г., Музруков Н.Б. Игровые задания на уроках русского языка. – М., 1985.
- Барвінок. – К. 1985.
- Барвінок. – К. 1987.
- Білецький М. Снігова гора. – К., 1984.
- Білоус Д. Дива калинове. – К., 1988.
- Білоус Д. В класі і в лісі. – К., 1990.
- Білоус Д. Чари барвінкові. – К., 1996.
- Блехер Ф.Н. Дидактические игры и занимательные упражнения в 1 классе. – М., 1964.
- Бойко Грицько. Веселинки. – К., 1973.
- Бойко Г. Футболільник. – К., 1964.
- Бойко Грицько. Веселинки, вірші, скоромовки. – К., 1995.
- Бурак Г.Ф. Слово-диво: вправи, завдання, диктанти з української мови. – К., 1994.
- Веселі пригоди. – К., 1985.
- Весёлая грамматика. – М., 1975.
- Веселка: Книга для читання в дошкільних закладах. – К., 1989.
- Веселка: Антологія української літератури для дітей у трьох томах: Т.1-3. – К., 1984-1985.
- Вийди, вийди сонечко. – К., 1975.
- Від А до Я. – К., 1989.
- Віддгадай. – К., 1981.
- Вінграновський М. Літній ранок. – К., 1976.
- Волина В.В. Веселая грамматика. – М., 1995.
- Волина В.В. Русский язык. Учимся играя. – Екатеринбург, 1996.
- Воронько П. На рідному порозі. – К., 1989.
- Воронько П. Золота осінь. – К., 1989.
- Воронько П. Журавель. – К., 1989.
- Гамалій А.Г. Ігри та цікаві вправи з української мови для 1-3 класів. – К., 1980.
- Гельфан Е.М. Игры и упражнения для маленьких и больших. – М., 1961.

- Гілевич Н.С. Біжить клубок з палками. – К., 1990.
- Глазовий П. Веселі казки. – К., 1980.
- Глязер С. Игры со словами. – М., 1966.
- Горецький П., Шаля І. Українська мова. – К., 1929.
- Горохова скриня: Українські народні ігри. – К., 1993.
- Гурська В.В. Лінгвістичні казки на уроках мови// Початкова школа, 1991 – № 4. – С.27-34.
- Гуцак І. Молоденький випав сніг. – Львів, 1991.
- Граник Г.Г., Бондаренко С.М., Концевая Л.А. Секреты орфографии. – М.: Просвещение. –1991 – 222 с.
- Гринько В. Букварик-веселик. – К., 1990.
- Девдєра Михайло. Уроки української мови в 5-9 класах – нетрадиційно. – К., 1996.
- Жуйков С.Ф. Формирование орфографических действий. – М.: Просвещение. –1965. – 354 с.
- Забіла Н. Твори в чотирьох томах: Т.1. Веселим малюкам. – К., 1971.
- Загадки. – К., 1982.
- За горою золотою – К., 1978.
- Заєць М. Короп і короб. – К., 1996
- Їхав лис через ліс. – 1984.
- Кабанова Л.В. Ігри на уроках – засіб підвищення якості навчання // Початкова школа, 1987, № 11. – С. 16-20.
- Кириленко В. Є від загадки ключі. – К., 1973.
- Кир'ян Н. Чому вусатий колосок? – К., 1991.
- Коломієць Т. Жмурки. – К., 1978.
- Костецький А. Все про тебе та про всіх. – К., 1988.
- Костецький А. Де літо живе. – К., 1986.
- Костецький А. Бюро находок. – М., 1989.
- Кротевич Є.В. Українська мова. Фонетика. Правопис з додатком морфології. – Харків-Київ, 1930.
- Кудыкина Н.В. Дидактические игры и занимательные задания для 1 класса четырехлетней начальной школы. – К.: Радянська школа. – 1989. – 142 с.
- Куліш-Зіньків Л. Тридцять три сороки. – К., 1992
- Куліш-Зіньків Л. Як горобчик рахував. – Львів, 1990.
- Ладигець В. Я малий собі гуцулик. – К., 1965.
- Лучук В. Загадковий зореліт – Львів, 1988.
- Лучук В. Чарівний глобус. – Львів, 1977.

- Малятко. – К., 1988.
- Максаков А.И., Туманова Г.А. Учите играя. – М.: Просвещение, 1983. – 144 с.
- Майеров В.Ф. Типология буквенных орфограмм. – Иркутск: Изд.-во Иркутского университета, 1988. – 280 с.
- Мережинская Е.Н., Гуревич А.Ю., Зарицкий С.А. Занимательная грамматика. – К.: Радянська школа, 1968. – 231 с.
- Миртов А.В. Рабочая книга по грамматике и правописанию в связи с развитием речи. – М., 1929.
- Мілн А.А. Вінні-Пух та його друзі. – К., 1982.
- Морозава М.Я., Петрова Е.Н. Грамматические игры для начальных классов. – М.: Изд.-во АПН РСФСР. – 1963. – 143 с.
- Мушник С. Що воно за штука. – Харків, 1964.
- Олійник О., Кульчицька І. Цариця орфографія. – К., 1994.
- Орлов В. Солнышко для всех. – К., 1990.
- Павличко Д. Пригоди кота Мартина. – К., 1986.
- Панов Г.А. Занимательные задания по русскому языку. – М.: Просвещение. – 1964. – 87 с.
- Панов Н.В. Занимательная орфография. – М.: Просвещение. – 1984. – 159 с.
- Пархоменко О. Вересневий жарт. – К., 1989.
- Первоцвіт. – К., 1982.
- Передрій А.Р. Правопис слів з ненаголошеними голосними Е, И у першому класі // Початкова школа, 1973, № 1 – С.19-24.
- Передрій А.Р., Смолянинова А.Н., Непийвода Ф.А. Цікава грамматика. – К., 1967.
- Петренко М. Про сто діток у хаті. – Львів, 1985.
- Підгірянкa М. Ростіть великі. – Львів, 1979.
- Пильно поле пильнували. – К., 1990.
- Піч регоче – короваю хоче. – К., 1968.
- Пішла киця по водицю. – К., 1986.
- Пішов котик на торжок. – К., 1992.
- Плющ М.Я., Грипас Н.Я. Українська мова. Довідник. – К., 1990.
- Познанська М.А. Щоб ти був щасливий. – К., 1977.
- Поліщук І.І. Прийоми запам'ятовування // Українська мова і література в школі, 1989. № 12 - С.47.
- Пригара М. Вірші та казки. – К., 1978.
- Прилетіла зазуленька. – К., 1984
- Пролісок. – К., 1982.

- Реве віл на сто гір. – К., 1988.
- Сващенко А.О. Віршовані вправи при вивченні частин мови у 3 класі. // Початкова школа, 1984, № 11. – С. 23-29.
- Сенатович О. Шпаки на колесах. – Львів, 1989.
- Силенко Л. Котився клубочок. – К., 1989.
- Сингаївський М. Земле сонячна, земле хлібна. – К., 1991.
- Сингаївський М. Перепілка щастя носить. – К., 1969.
- Сингаївський М. Білі черевички у зими. – К., 1974.
- Сімсот солов'ят. – К., 1973.
- Січовик І. Абетка. – К., 1990
- Січовик І. Весела грамота. – К., 1993.
- Січовик І. Весела школа. – К., 1995.
- Скарби мудрості. – К., 1966.
- Скуратівський Л.В. Пізнавальні завдання з української мови. – К., 1987.
- Сонячний коровай. – К., 1985.
- Ставай на ноги малючок. – К., 1992.
- Стельмах М. У бобра добра багато. – К., 1979.
- Стріха А.Д., Гуревич А.Ю. Цікава граматика. – К., 1991.
- Тименко В.П. Конструювання слів або віршована розмова про українську мову. // Початкова школа, 1993, № 7, с.19-20
- Український правопис/НАН України, Ін-т мовознавства ім.О.О.Потебні; Інститут української мови.. – К.:Наук.думка, 2005. – 240 с.
- Фішбейн Мойсей. Дивний сад. – К., 1991
- Хорошковська О.Н. Аналіз орфографічного матеріалу з української мови. // Початкова школа, 1979, № 1. – С.15-20.
- Хорошковська О.Н. Порівняльний аналіз орфографічного матеріалу української і російської мов. – Початкова школа, 1982, С.12-20.
- Чубай Г.П. Скоромовка не для вовка. - К., 1990.
- Чубач Г. Небесна долина. - К., 1990.
- Чукіна В.Ф. Граматика української мови в таблицях і схемах. – К., 1997.
- Шапошников Г.Н. Задачи по правописанию. – М.–Л., 1926.
- Шаройко В. Щоб сонечко світило. – Сімферополь, 1990.
- Швед Л.Я. Уроки-блоки з української мови. – Львів, 1996.
- Шibaев А. Язык родной дружи со мной. – Л., 1985.
- Шкатова Л.Я. Подумай и ответь: Занимательные задачи по русскому языку. – М.: Просвещение. – 1989. – 96 с.
- Ярешко Л.Є. Весела абетка. – Чернігів, 1992.

ЗМІСТ

Слово до читачів.....	3
Правопис ненаголошених голосних у коренях слів.....	4
Букви И, І в корені слова.....	21
Буквосполучення ЙО, ЇО.....	35
Апостроф.....	41
Вживання м'якого знака.....	51
Написання дзвінких і глухих приголосних.....	61
Спрощення в групах приголосних.....	69
Подвоєння букв на позначення збігу приголосних.....	75
Подвоєння приголосних внаслідок їх подовження.....	81
Правопис префіксів З-(С-).....	89
Правопис префіксів РОЗ-, БЕЗ-.....	95
Правопис префіксів ПРЕ-, ПРИ-, ПРІ-.....	101
Вимова та написання -ТЬСЯ, -ШСЯ в кінці дієслів.....	107
Правопис частки НЕ-.....	112
Література.....	120

Кондратенко Лариса Олександрівна

Весела орфографія

Методичний посібник

Редактор *Осіпова О. А.*

Художньо-технічний редактор *Осіпов О. С.*

Коректор *Бей Г. Г.*

Комп'ютерний набір, верстка *Плескун Г. Т.*

Підписано до друку 15.01.2007 р.

Формат 60х84 1/16. Гарнітура «Таймс».

Папір офсетний. Ум. друк. арк. 7,75.

Обл.-вид. арк. 3,5. Тираж 1000 прим.

Видавництво «Мальва-ОСО», реєстраційне свідоцтво ТР №6 від 17.10.2001 р.
46022, м. Тернопіль, вул. Лесі Українки, 12-а, тел. (0352) 24-01-02; 24-71-46

“Книга поштою”

а/с 534

м. Тернопіль, 46008

e-mail: book@office.te.ua

КОНДРАТЕНКО Л.О.

ВЕСЕЛА ОРФОГРАФІЯ

“Книга поштою”
а/с 534
м. Тернопіль, 46008
e-mail: book@office.te.ua

